

LATVIJAS ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS STRATĒGIJA LĪDZ 2030. GADAM

Pilnveidotā 1. redakcija

NOVEMBRIS, 2008

Izpildītājs	SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija” Ausekļa iela 1-12, Rīga, LV-1010	
	Autoru grupas vadītājs	M. Phil., PhD (Cantab.) Roberts Ķīlis
	Autoru grupa	Roberts Ķīlis Viesturs Celmiņš Sandris Mūriņš Maija Andersone Anna Selecka Jānis Ošlejs Rita Kaša Jānis Brizga Edvards Kušners Ojārs Balcers Reinis Āboltiņš Marija Golubeva Daniels Pavļuts Una Klapkalne Sandra Ežmale Pēteris Šķiņķis Armands Pužulis
	Līdzautori	Ivars Austers, Edgars Kalniņš, Pēteris Strautiņš, Mārtiņš Kazāks, Uldis Spuriņš, Karīna Vasiļevska-Dāsa
	Literārā redaktore	Ilona Bērziņa

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievads	3
Ilgspējības modelis kā atbilde uz globāliem izaicinājumiem	3
Kapitālu pieeja.....	4
Stratēģiskie principi.....	5
Stratēģijas izstrādes process.....	6
Stratēģiskie darbības virzieni.....	7
Ilgtermiņa tendences, virzieni, risinājumi.....	8
1. Ilgtermiņa ieguldījumi cilvēkkapitālā	8
2. Zināšanas un prasmes 21. gadsimtā	16
3. Iespēju vienlīdzība un vidusšķiras veidošanās.....	24
4. Masveida jaunrade un inovatīva ekonomika	29
5. Inovatīva pārvaldība un līdzdalība	36
6. Dzīves kvalitāte un pievilcīga dzīves vide	43
7. Atjaunojama un droša enerģija.....	48
8. Daba kā kapitāls nākotnei	55
9. Telpiskā perspektīva.....	60
LIAS īstenošana	75
Izaicinājumi un principi.	75
Īstenošanas virzieni	77
LIAS ieviešanas un īstenošanas risinājumi	78
Indikatori.....	81
Termini un definīcijas	83

IEVADS

- (1) 2030. gadā Latvijā būs sabiedrība, kas patērē atbildīgi, ir radoša, atvērta, gatava sadarboties, draudzīga pret ikvienu, īpaši labvēlīga pret bērniem un vecākiem cilvēkiem. Latvijā būs izteikti „zaļa”, inovatīva, uz radošiem mazajiem un vidējiem uzņēmumiem balstīta ekonomika un pārvaldība, kura spēs ātri reaģēt uz pārmaiņām un kuru uztvers kā savējo gan nelielu pilsētu iedzīvotāji, gan tie, kas konkurē globālā mērogā.
- (2) Šādu vīziju iezīmē „Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam” jeb projekts „Latvija 2030”. Stratēģija sniedz redzējumu, kas Latvijas iedzīvotājiem, mājsaimniecībām, privātajam sektoram un publiskai pārvaldei būtu jādara, lai 2030. gadā mēs, mūsu bērni un mazbērni vēlētos dzīvot savā valstī un lepotos ar to.
- (3) Pētījumi rāda, ka pašlaik Latvijas iedzīvotāju nākotnes plānu vidējais atskaites punkts ir pusotrs gads. Tomēr, lielos apjomos ņemot kredītus mājokļu iegādei, tie paši iedzīvotāji ir uzņēmušies saistības vidēji astoņpadsmit gadu garumā. Valsts pārvaldes stratēģisko plānošanas dokumentu laika horizonts lielākoties nepārsniedz piecu gadu robežu. Tajā pašā laikā Latvijā ir vai vēl tiek izstrādāti tādi atsevišķi ilgtermiņa projekti kā, piemēram, Starptautiskās lidostas „Rīga” attīstība, kultūras mantojuma saglabāšana, jaunas enerģijas stacijas būve, kuriem būs tālejošas un daudzpusīgas sekas arī citās nozarēs. Tāpēc ir nepieciešams integrēts valsts nākotnes redzējums ilgākam laika posmam. Šī stratēģija vēršas pie dažādiem sabiedrības slāņiem un domāta Latvijas mājsaimniecībām, kas būs galvenās ieguvējas vai zaudētājas, ja mēs tomēr turpināsim domāt un darboties īstermiņā.
- (4) Stratēģija parāda valsts un sabiedrības tālākos uzdevumus ceļā uz vienotu mērķi – līdzsvarotu un ilgtspējīgu valsts attīstību, norāda veidus, kā veiksmīgi reaģēt uz globālajām pārmaiņām, to radītos izaicinājumus pārvēršot arvien jaunās iespējās.

ILGTSPĒJĪBAS MODELIS KĀ ATBILDE UZ GLOBĀLAJIEM IZAICINĀJUMIEM

- (5) Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija (LIAS) tika veidota, apzinoties, ka laikā līdz 2030. gadam Latvija neizbēgami pārdzīvos lielas, ar globāliem procesiem saistītas pārmaiņas. Tieši šie globālie procesi un ar tiem saistītie izaicinājumi kalpoja par izejas punktu stratēģijas izstrādē:
 - demogrāfiskās izmaiņas – iedzīvotāju skaita samazināšanās un novecošanās;
 - globalizācija ekonomikā un inovatīvās/radošās ekonomikas attīstība;
 - darba tirgus dinamika un prasība pēc jaunām kompetencēm un iemaņām;
 - klimata pārmaiņas;
 - augošs pieprasījums enerģētikā un enerģētiskā drošībā;
 - bioloģiskās daudzveidības samazināšanās un dabas kā dzīves vides apdraudētība;

- demokrātiskās pārstāvniecības institūciju krīze un jaunu publiskās līdzdalības formu attīstība;
 - globālās vidusšķiras attīstība un relatīvo nabadzības risku pieaugums;
 - urbanizācija, aglomerācija un reģionālā pozicionēšanās.
- (6) ANO un Eiropas Savienības dalībvalstis ir vienojušās par ilgtspējības modeli kā atbildi uz šīm globālajām pārmaiņām.¹ Arī LIAS piedāvātie principi, mērķi un risinājumi izriet no šā ilgtspējības modeļa.
 - (7) Ilgtspējīga attīstība ir sabiedrības labklājības, vides un ekonomikas integrēta un līdzsvarota attīstība, kas apmierina iedzīvotāju pašreizējās sociālās un ekonomiskās vajadzības un nodrošina vides prasību ievērošanu, neapdraudot nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanas iespējas un nodrošinot bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu.
 - (8) Plašākā izpratnē, kas starptautiskā līmenī tika formulēta 1992. gada ANO samitā Riodežaneiro, ilgtspējības modelis pieprasa līdzsvarot sociālos, ekonomiskos un vides apsvērumus.
 - (9) Ilgtspējības modeļa ietvaros vienīgā iespēja veiksmīgi atbildēt uz globālajiem izaicinājumiem ir tādas attīstības politikas veidošana, kas sabalansētu nepieciešamību veicināt ekonomisko izaugsmi un uzlabot ikviena sabiedrības locekļa dzīves kvalitāti, nepieciešamību nodrošināt sociālo saliedētību un drošību, kā arī nepieciešamību nosargāt ekoloģisko vidi mūsu nākamajām paaudzēm.

KAPITĀLU PIEEJA

- (10) LIAS izstrādē tika izmantota kapitālu pieeja ilgtspējībai. Stratēģijas uzdevums ir atrast veidu, kā mums pārdomāti lietot savu kapitālu jeb nacionālo bagātību, lai nākamajām paaudzēm to nodotu nenoplicinātu un pavairotu.
- (11) Kapitāla jēdziens šeit tiek lietots plašā izpratnē un ietver elementus, kurus tiešā veidā ir grūti izteikt naudā. Mūsu galvenais kapitāls ir cilvēki, viņu spējas, zināšanas un talanti. Mūsu kapitāls ir arī Latvijas daba un vieta. Mūsu kapitāls ir arī spēja sadarboties un kopā izdarīt to, ko nav iespējams paveikt katram atsevišķi. Visumā mūsu rīcībā pašlaik esošie kapitāli ir daudzveidīgi un labā stāvoklī, tikai mums nav veicies ar šo daudzveidīgo kapitālu maksimāli efektīvu izmantošanu. Ja mēs izglītojam savus bērnus, bet viņiem ir jādodas prom, lai savu spēju un talantu pielietojumu meklētu citās zemēs, tā ir resursu izšķērdēšana. Mēs izšķiežam talantu. Mūsu daba ir bagāta un tīra, taču joprojām neproduktīvi izmantota. Arī Latvijas vieta pasaules kartē ir veiksmīga, tomēr šis vietas kapitāls ir vāji izmantots. Kapitālus nedarbinot, tie noplicinās. Ja nesāksim rūpēties par savu kapitālu labu izmantošanu, globalizācijas spiediena ietekmē tie nenovēršami

¹ Būtiskākie starptautiskie dokumenti, kuros formulētas ilgtspējības modeļa pamatnostādnes, ir 1987. gadā publicētais Pasaules vides un attīstības komisijas (sauktas arī par Bruntlandes komisiju) ziņojums „Mūsu kopējā nākotne” (*Our Common Future*), 1992. gadā Riodežaneiro pieņemtais ANO ilgtspējīgas attīstības Rīcības plāns 21. gadsimtam (*Agenda 21*) un 2001. gadā Gēteborgā formulētā un vēlāk 2006. gadā precizētā ES Ilgtspējīgas attīstības stratēģija. LIAS izstrāde notika, ņemot vērā šos starptautiskos dokumentus, kā arī citu Eiropas valstu formulētās ilgtspējīgas attīstības stratēģijas un to principus.

- samazināsies – spējīgie un talantīgie cilvēki dosies projām, tīro dabu un bioloģisko daudzveidību noplicinās īstermiņa peļņas pasākumi, Rīgas kā potenciālas metropoles lomu pārņems tuvāko kaimiņvalstu lielpilsētas, bet ekonomiskās aktivitātes aizvirzīsies uz citiem reģioniem. Latvijas pilsētas konkurences cīņā par vietējā līdera statusu izšķērdēs tos nelielos resursus, kas mums ir. Savu atjaunojamo energoresursu kapitālu kā izejmateriālu turpināsim pārdot citiem, bet iedzīvotāju radošums kalpos citu valstu vai starptautisku kompāniju turības vairošanai.
- (12) Latvijas ilgtermiņa stratēģija sniedz vērtējumu par mūsu kapitālu pašreizējo stāvokli un redzējumu, kā to likt lietā, atbildot uz globalizācijas izaicinājumiem. Stratēģija sastāv no vairākiem vienkāršiem soļiem. Pirmkārt, mums jāapzinās nenovēršamas globālās tendences – mūsu sabiedrība noveco, globālā ekonomika mainās un kļūst viscaur inovatīva; sabiedrības pārvaldības ierastās formas pārdzīvo dziļas izmaiņas, bet enerģijas cenas un pieejamība lielā mērā sāk noteikt sabiedrības dzīvi mājsaimniecību līmenī. Otrkārt, jāsaprot, kā šīs tendences ietekmē Latviju: ar kādiem izaicinājumiem un draudiem jāērķinās un kādas iespējas mums paveras. Treškārt, pamatojoties uz mūsu kapitālu bāzes vērtību, jāmeklē risinājumi, kas samazina draudus, maksimāli izmanto iespējas un nereti to, ko esam uzskatījuši par draudiem, padara par jaunu iespēju.
- (13) **Tādējādi Latvijas ilgtspējīgas stratēģijas kodols ir cilvēka, ekonomiskā, sociālā un dabas kapitālu, tostarp vietas un telpas, produktivitātes kāpināšana, atbildot uz globālo tendenču izaicinājumiem.**

STRATĒĢISKIE PRINCIPI

- (14) Ņemot vērā globālās tendences un rūpīgi izvērtējot Latvijas kapitālus un to izmantojumu, ilgtspējības modeļa ietvaros ir iespējams noteikt galvenos stratēģiskos principus, kurus ievērojot tiek stiprinātas Latvijas ilgtspējīgas attīstības iespējas:
- (15) **Jaunrade.** Ņemot vērā, ka cilvēkkapitāls ir Latvijas svarīgākais resurss, jaunrade ir viens no būtiskākajiem attīstības dzinūļiem. Jaunrade, kuras rezultātā radīts jauns komerciāls produkts, ir nākotnes globālās ekonomikas būtiskākais avots. Sekojot citu Eiropas valstu paraugam, jāpaplašina jaunrades jēdziens, to attiecinot ne tikai uz kultūru un zinātņi, bet jebkuru sabiedriskās un saimnieciskās dzīves sfēru. Jaunrade ir spēja radīt jaunas idejas, jēdzienus, metodes, rīcības formas vai arī sasaistīt esošās idejas, konceptus, metodes un rīcības jaunā veidā. Tā nav tikai un vienīgi tā saucamo radošo profesiju – dzejnieku, rakstnieku, amatnieku u.c. – specifika. Jaunrade ir vienlīdz būtiska jebkurā profesijā un dzīves sfērā, vai tā būtu dārzkopība, automehānika, tirdzniecība, izglītība vai sports.
- (16) **Tolerance.** Globalizācijas dēļ arvien palielinās cilvēku, ideju un resursu kustība pāri valstu robežām. Latvija ir maza valsts, tādēļ īpaši nozīmīga kļūs spēja būt pozitīvi atvērtai pret ārējām ietekmēm un prasme izmantot tās savā labā. Tolerance princips ietver atvērtību un cieņu pret dažādām kultūrām un dzīvesveidiem. Tolerance paredz visu veidu sociālās izstumtības un

diskriminācijas mazināšanu, ieskaitot ienākumu nevienlīdzību, vecuma un dzimuma diskrimināciju darba tirgū, etniskos aizspriedumus un lingvistiskās institucionālās barjeras.

- (17) **Sadarbība.** Ilgtspējas modelis pieprasa integrēti risināt ekonomikas, vides un sociālos jautājumus, tāpēc īpaši svarīgi kļūst gan vertikāli, gan horizontāli sadarbības mehānismi. Horizontāla sadarbība, piemēram, starp pilsētām, dažādu nozaru institūcijām vai dažādu sfēru sabiedriskām organizācijām, ļauj jaunos veidos kombinēt katram pieejamos resursus un atrisināt problēmas, kas sniedzas pāri katra atsevišķa sociālā spēlētāja ietekmes robežām. Vertikāla sadarbība starp valsts līmeņa institūcijām, pašvaldībām un iedzīvotāju kopienām, dod iespēju pieņemt efektīvākus lēmumus un atrast optimālākos risinājumus. Globalizācijas apstākļos valstij jāspēj elastīgi un ātri reaģēt uz jaunām situācijām. Tāpēc nepieciešama institucionālā vide, kurā atsevišķas institūcijas spēj šādi reaģēt un apvienoties atkarībā no situācijas.
- (18) **Līdzdalība.** Lai efektīvi sabalansētu ekonomiskos, sociālos un vides apsvērumus, nepieciešama visas sabiedrības aktīva līdzdalība politikas veidošanas procesā. Tikai lielākajai sabiedrības daļai aktīvi līdzdarbojoties, iespējams atrast optimālus risinājumus un efektīvi reaģēt uz globālajiem izaicinājumiem.

STRATĒGIJAS IZSTRĀDES PROCESS

- (19) Šādā redakcijā LIAS ir gadu ilga ekspertu darba un sabiedriskās līdzdalības procesa rezultāts. Stratēģijas izstrādes process aizsākās ar Pamatziņojuma izstrādi, kura mērķis bija veicināt debates un sākt konsultācijas. Pamatziņojumā identificētā problemātika tika paplašināta un padziļināta četros analītiskajos ziņojumos. Tajos aktualizētās tēmas tika apspriestas „prāta vētrās”, kuru rezultātā noformulējās virkne stratēģisko dilemmu. Dilemmas savukārt tika apspriestas jau plašākā lokā reģionālajos forumos. Šo forumu diskusijās tapa Latvijas attīstības scenāriji, kuru apspriešanai tika organizēta reģionālo forumu otrā kārtā un papildus rīkoti tematiskie semināri. Paralēli sabiedriskajām diskusijām notika iedzīvotāju aptaujas, kas sniedza priekšstatu par Latvijas iedzīvotāju ilgtspējīga dzīvesveida paradumiem (gatavību šķirot atkritumus, lietot veselīgu uzturu u.c.), kā arī iezīmēja sabiedrībā valdošos uzskatus par nākotni un attieksmi pret līdzdarbošanos stratēģijas īstenošanā.
- (20) Jauninājums bija aktīva un ilgstoša ārzemju ekspertu iesaiste stratēģijas ziņojumu un izstrādes procesa izvērtēšanā. Pieci dažādu jomu eksperti no Šveices, ASV, Beļģijas, Lielbritānijas un Jaunzēlandes komentēja Pamatziņojumu un atsevišķus analītiskos ziņojumus, apmeklēja Latviju, tikās ar dažādiem attīstību ietekmējošiem spēlētājiem, sniedza konsultatīvu atbalstu redkolēģijai un visbeidzot puda savu vērtējumu par procesu gan Latvijas medijos, gan izsmeļošās recenzijās par LIAS 1. redakcijas saturu.

Kas notiks tālāk?

- (21) Šajā LIAS redakcijā ietverti ne tikai vispārēji principi, bet jau formulēti konkrēti politikas virzieni un ieteikti iespējamie risinājumi, kā tos ieviest dzīvē. Pašreizējā redakcijā LIAS vēl nav formulēta saskaņā ar visām Nacionālās plānošanas vadlīniju prasībām. Tam ir savi iemesli – gan tas, ka dokumenta tapšanā bija un ir nepieciešams iesaistīt plašāku sabiedrību, gan arī tas, ka, plānojot nākotni tik tālu uz priekšu, nav iespējama vadlīnijās noteiktā detalizācijas pakāpe.
- (22) Pēc pieņemšanas Saeimā “Latvija 2030” kļūs par hierarhiski augstāko attīstības plānošanas dokumentu valstī. Visi citi plāni un stratēģijas, vidējā termiņa budžeti un rīcībspolitika būs pakārtoti LIAS un kalpos tās īstenošanai. Tas nozīmē, ka Latvijai būs iespēja daudz konsekvētāk izteikt savu pozīciju ES un globālā mērogā, piemēram, formulējot savu nostāju par kādu Eiropas Komisijas iniciatīvu. Citiem vārdiem – tas nozīmē jaunu veidu, kā mēs piedalāmies politikā, kādas iemaņas apgūstam darba vietā, kur un ko mācāmies skolā, augstskolā u.tml. Protams, globalizācijas ietekmē pārmaiņas notiktu arī bez stratēģijas, taču, ja ir valstisks redzējums, mēs uz jaunajām iespējām varam reaģēt ātrāk un mērķtiecīgāk. Iedzīvotājiem un mājsaimniecībām LIAS kā nākotnes redzējums ļaus skaidrāk pieņemt lēmumus par savu dzīvi, bet stratēģijas īstenošana sniegs jaunas iespējas.

STRATĒĢISKIE DARBĪBAS VIRZIENI

- (23) Stratēģijas bieži sākas ar vīziju – redzējumu par vēlamo stāvokli, kura sasniegšanai nepieciešams secīgs soļu plāns. LIAS tika izstrādāta „no otras puses” – identificējot nākotnes izaicinājumus, analizējot Latvijas rīcībā esošos kapitālus un meklējot ilgtspējīgas attīstības iespējas. Rezultātā tika noformulēti darbības virzieni, kuri ir izklāstīti deviņās nodaļās. Katrā no tām tiek skatīts kāds no Latvijas kapitāliem globālo attīstības tendenču un nākotnes iespēju kontekstā. Pirmās trīs nodaļas skata cilvēkkapitālu no demogrāfijas un darbaspēka viedokļa, no izglītības viedokļa un iespēju vienlīdzības viedokļa. Tās ir tieši saistītas ar ceturto nodaļu par Latvijas ekonomikas attīstības iespējām un virzieniem. Piektajā nodaļā analizēta inovatīva pārvaldība un līdzdalība no sociālā kapitāla viedokļa, sestajā – pilsētas kā dzīves vide, septītajā – Latvijas energokapitāla iespējas, astotajā – dabas kapitāls. Devītajā nodaļā izklāstīta LIAS telpiskā perspektīva.
- (24) Visās nodaļās ievērota vienota loģika:
- 1) identificēta globālās attīstības tendence, ar to saistītie izaicinājumi un Latvijas attīstības iespēja;
 - 2) noteikti vairāki ilgtermiņa prioritārie rīcības virzieni;
 - 3) katra rīcības virziena realizācijai ieteikti iespējamie risinājumi;
 - 4) identificēti nepieciešamie īstermiņa rīcības soļi.

- (25) Ilgtermiņa stratēģijā atzīmēti prioritārie, nevis vienīgie iespējamie rīcības virzieni. Arī risinājumi ir piedāvāti tādi, kas visveiksmīgāk īsteno izvēlētos prioritāros rīcības virzienus. Tas neizslēdz citu, savietojamu un nepretrunīgu rīcības virzienu un risinājumu izvēli, ja tie veicina prioritāšu īstenošanu.

ILGTERMIŅA TENDENCES, RĪCĪBAS VIRZIENI, RISINĀJUMI

1. ILGTERMIŅA IEGULDĪJUMI CILVĒKKAPITĀLĀ

Tendences un izaicinājumi: novecošanās un depopulācija

- (26) Saskaņā ar vairumu demogrāfisko prognožu Latvijas iedzīvotāju skaits tuvākajās desmitgadēs turpinās samazināties un sabiedrība arvien straujāk novecos. Proti, Latvijā paralēli norisinās gan sabiedrības novecošanās, gan depopulācija. Pašlaik valsts katru mēnesi zaudē 700-1000 cilvēkus, un vairāku autoritatīvu organizāciju prognozes liecina, ka Latvijas sabiedrība 2030. gadā būtiski atšķirsies no tās sabiedrības, kas šeit dzīvo patlaban. Visticamāk, Latvijā 2030. gadā dzīvos mazāk nekā 2 miljoni iedzīvotāju, vairākums būs vecāki par 45 gadiem, bet pensijas vecuma cilvēku jau 2020. gadā būs vairāk nekā bērnu un jauniešu vecumā līdz 18 gadiem.
- (27) Depopulācijai un novecošanai ir visai spēcīgi izteikta reģionālā dimensija.² Eiropā jau tagad tiek novērota lauku teritoriju depopulācija, un tiek prognozēts, ka nākotnē tā pastiprināsies. Arī Latvijā novērojama teritoriāli nelīdzsvarota demogrāfiskā situācija, un ticamākais tālākās demogrāfiskās attīstības scenārijs pēc 2020. gada ir depopulācijas saglabāšanās arī reģionāli. Pašreizējie attīstības uzstādījumi paredz vienmērīgu un līdzsvarotu teritoriju attīstību, taču nākotnē tā var būt apgrūtināta visos Latvijas reģionos, kur sagaidāms iedzīvotāju skaita samazinājums, izņemot Rīgas rajonu. Latvijas pilsētās un reģionos sastopama novecošanās dinamika, kas noris straujāk nekā caurmērā ES valstīs, un jau tagad pastāv liels iztrūkums vairākās bērnu vecuma grupās.³ Jo tālāk no galvaspilsētas Rīgas, jo lielāks iedzīvotāju vidējais vecums. Ilgākā laika posmā, samazinoties bērnu un jauniešu īpatsvaram sabiedrībā, pieaugs spiediens samazināt skolu skaitu mazāk apdzīvotās vietās, kas vēl vairāk veicinās cilvēku izbraukšanu no šiem rajoniem.
- (28) Latvijā, līdzīgi kā daudzviet Eiropā, vērojama arī pretēja tendence. Atsevišķi, uz konkurētspēju orientēti lauku rajoni no pieblīvētām pilsētām piesaista turīgus pensijas vecuma cilvēkus, kā arī labi apmaksātus pašnodarbinātos.⁴ Notiek zināma iedzīvotāju „apmaiņa” – mazāk turīgie lauku iedzīvotāji pārceļas dzīvot uz tuvējām pilsētām, bet turīgākie „ieņem viņu vietu”. Augstākas prasības pret dzīves kvalitāti un maksātspēja savukārt piesaista labākus un dārgākus pakalpojumus, tādējādi ļaujot uzturēt un attīstīt esošo infrastruktūru. Nodarbinātība un cilvēkkapitāla bāzes vērtības saglabāšana laukos var saistīties arī ar eventuāli pieaugošu tūristu skaitu ilgākā laika perspektīvā (kā tas,

² ESPON (2007). Scenarios on the territorial future of Europe. ESPON Project 3.2.

³ Vītolīņš E. (2007). Atšķirīgais un saistītais dzimstību raksturojošo rādītāju un ģimenes politikas izmaiņās Latvijā: situācija un nākotnes vīzijas. P. Zvidriņš (Red.), Paudžu nomaņa un migrācija Latvijā. Rīga: Zinātne.

⁴ Op.cit. ESPON (2007), 15. lpp.

piemēram, notiek Ziemeļeiropā). Latvijai arī netiek paredzēta būtiska lauku teritoriju marginalizācija (kā, piemēram, Lietuvai).

- (29) Ģimeņu un mājsaimniecību struktūras, kā arī dzīvesveida izmaiņas rada jaunu demogrāfisko situāciju arī mikrolīmenī. Ģimene un bērni joprojām ir viena no centrālajām vērtībām Latvijā; ģimenes dzīve cilvēkiem sniedz dzīvesprieku, taču vienlaikus mēs piedzīvojam pārmaiņas šajā jomā. Vidējais laulības ilgums līdz tās šķiršanai ir 11 gadu, Latvijā tiek šķirta gandrīz katra otrā laulība. Neizbēgami palielinās otro un trešo partnerību skaits, veidojas jaunas radnieciskas attiecības; uz mazāku bērnu skaitu būs lielāks vecvecāku skaits un arī lielāks paaudžu skaits radnieciskajās vienībās, kas gan, visticamāk, nedzīvos vienuviet. Nepieciešamība maksimāli iesaistīt iedzīvotājus darba tirgū un uzturēt augstu viņu produktivitāti palielinās spriedzi darba un ģimenes dzīves līdzsvarošanā. Šīm tendencēm sagaidāmas tiešas sekas sadzīvē, kā arī sabiedriskajā un ekonomiskajā jomā. Potenciāli lielāks mājsaimniecību skaits un pieaugošās enerģijas izmaksas būtiski mainīs pieprasījumu pēc mājokļa veida (vairāk un mazāki). Pat samērā konservatīvas aplēses prognozē, ka 2025. gadā Rīgā vairāk nekā pusē mājsaimniecību dzīvos viens cilvēks vai pāris bez bērniem.
- (30) Sabiedrības novecošanās saistās ar darba produktivitātes zudumu un izmaiņām darbaspēka struktūrā. Demogrāfiskā situācija Latvijā tagad un nākotnē ir tieši saistīta ar Latvijas galvenā resursa – cilvēkkapitāla – ietekmi uz ekonomisko attīstību. Cilvēkkapitāla izmantošanas ziņā Latvija ir viena no vadošajām (5. vietā) Centrālās un Austrumeiropas valstīm. Tomēr augstā nodarbinātība Latvijas gadījumā diemžēl nenozīmē augstāku cilvēkkapitāla produktivitāti.⁵ Turpmāki ieguldījumi cilvēkkapitāla pamata vērtībā un izmantošanā būs nelietderīgi tēriņi, ja tuvākajos gados netiks panākti būtiski uzlabojumi cilvēkkapitāla produktivitātes ziņā.
- (31) Valsts cilvēkkapitāls ir vidējais iedzīvotāju talantu un spēju apjoms, pareizināts ar ekonomiski aktīvo cilvēku skaitu. Nosakot cilvēkkapitāla vērtību, parasti izvērtē tā spēju un talantu bāzi, izmantošanu un produktivitāti. Investīcijas cilvēkkapitālā ir veselības aprūpe, izglītība, profesionālā sagatavotība un citas aktivitātes, kas padara cilvēkus ekonomiski ražīgākus. Cilvēku skaitam samazinoties un sabiedrībai novecojot, Latvijai būtiski ir nesamazināt cilvēkkapitāla bāzes vērtību un palielināt produktivitāti. Pašlaik Latvijā darba produktivitāte un arī cilvēkkapitāla produktivitāte ir salīdzinoši zemā līmenī. Galvenie iemesli ir: 1) uzņēmumi un paši indivīdi īstermiņa orientācijas dēļ pietiekami neinvestē kompetenču un iemaņu attīstībā; 2) nozīmīgi ieguldījumi atdevi sniedz tikai ilgākā laika posmā; 3) uzņēmumi baidās no spējīgu un apmācītu darbinieku pārvilināšanas, tāpēc atturas investēt sava cilvēkkapitāla attīstībā; 4) augstas cilvēkkapitāla izmantošanas intensitātes dēļ gan indivīdiem, gan darba devējiem pastāv dažādas barjeras (laika, naudas) nopietnu investīciju veikšanai tā attīstībā; 5) nav adekvātas informācijas un/vai tās izplatības un izmantošanas, arī konsultatīvā atbalsta, kas ļautu pieņemt pamatotus lēmumus; 6) valdības īstenotās atbalsta sistēmas nereti ir pārāk sarežģītas un bieži tiek mainītas.

⁵ Cilvēkkapitāla produktivitāti parasti mēra kā to IKP daļu, kas ir patērīnš pret investīcijām cilvēkkapitālā. Tā ir nozīmīgākā daļa no darba produktivitātes.

- (32) Latvijā, līdzīgi kā vairākās citās Centrāleiropas un Austrumeiropas (CAE) valstīs, primārais cilvēkkapitāla talantu un spēju bāzes komponents ir izglītība skolā, bet otrajā vietā – vecāku ieguldījums bērnu izglītošanā un audzināšanā agrīnā vecumā. Šie komponenti noteikti jāstiprina. Parasti šo kapitālu var vairot, veicot ieguldījumus vispārējā sabiedrības izglītībā (piemēram, spējas orientēties IT piesātinātajā vidē), pamatskolas, vidusskolas un augstākajā izglītībā, kā arī pieaugušo izglītībā, t.sk. izglītībā darba vietās. Būtiskākā Latvijas attīstības iespēja demogrāfiskās slodzes un izmaiņu kontekstā – darbaspēka līdzdalības kāpināšana, ieguldot sākumskolas, pamatskolas un vidējā izglītībā un cilvēkkapitāla attīstībā un produktivitātē.

Mērķis: Saglabāt Latvijas cilvēkkapitāla vērtību un kāpināt tā ražīgumu līdz ES vidējam līmenim.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Nodarbinātības un sociālās programmas

- (33) Tā kā investīcijas cilvēkkapitāla talantu un spēju bāzē atdevi dod 20-30 gadu laikā, pašreizējie ieguldījumi sākuma, pamata un vidējā izglītībā ir nepieciešami ilgtermiņa darbībai (sīkāk par to nodaļā „Zināšanas un prasmes 21. gadsimtā”). Līdztekus ir būtiski kāpināt cilvēkkapitāla produktivitāti, ar pieaugušo izglītošanu uzlabojot tautsaimniecībā tieši izmantojamu spēju un iemaņu apgūšanu cilvēkiem, kas vecāki par 40 gadiem, kā arī palielinot zināšanu un izpētes intensitāti ekonomikā. No darba tirgus ilgtspējas viedokļa darbaspēka līdzdalības palielināšana, ieguldot cilvēkkapitāla bāzē un produktivitātē, ir visoptimālākais risinājums, lai mazinātu sabiedrības novecošanās negatīvo iespaidu uz pensiju sistēmu. Abi pārējie risinājuma veidi – sociālo maksājumu apjoma palielināšana (contribution rate) vai attiecības samazināšana starp pensijām un darba algām (substitution rate) – nes līdzīgas negatīvas sekas: pirmais no tiem sadārdzina darbaspēku, veicina bezdarbu un samazina uzņēmumu konkurētspēju, otrs māsaimniecībām pazemina dzīves līmeni un veicina nabadzību.
- (34) Cilvēkkapitāla turētāji ir indivīdi un uz līgumu pamatiem darba devēji, kas vienojas par tā izmantošanu un atdeves ieguvuma sadalījumu. Ilgtermiņa stratēģijai jāparedz indivīdu motivācija sava cilvēkkapitāla attīstībā⁶, darba ņēmēju un darba devēju ieinteresētība tā efektīvākā izmantošanā. Iemaņas un kompetences jāattīsta gan tāpēc, ka tās veicina produktivitāti, gan arī tāpēc, ka zemākas kvalifikācijas darbiniekiem ļauj izrauties no apburtā mazu ienākumu un pat nabadzības loka. Ņemot vērā sabiedrības novecošanos, kas prasīs maksimāli izmantot visu Latvijā pieejamo cilvēkkapitālu (līdz ar to arvien vairāk arī gados vecākus cilvēkus), daudz lielāku uzsvāru vajadzētu likt uz pieaugušo izglītošanu un darba vietā iegūtā kapitāla ietekmes kāpināšanu.

⁶ Cilvēkkapitāla attīstība ir darbības, kas kāpina indivīdu spējas efektīvi strādāt un izkopt savas kompetences un iemaņas, kāpinot viņu darba produktivitāti un nodarbinātības potenciālu.

- (35) Norises darba tirgū demogrāfisko tendenču un globalizācijas iespaidā pieprasa reformas darba tirgus institūcijās. Ilgtermiņā, sabiedrībai novecojot un palielinoties demogrāfiskajai slodzei, nepieciešams palielināt iedzīvotāju līdzdalību darba tirgū. Latvijai vēl ir vairāki gadi, lai veiktu sagatavošanās pasākumus⁷ un izvērtētu kaimiņvalstu, kuras ar šīm problēmām sastopas jau tagad, ieviesto programmu efektivitāti. Tāpēc vidējā termiņā prioritāri jāveic pasākumi darbaspēka bāzes paplašināšanai un produktivitātes kāpināšanai, pirms sākas to stagnācija.

Novecošanās un veselības pakalpojumu sistēmas izmaiņas

- (36) Novecošanās ļoti nozīmīgi ietekmēs pakalpojumu sektoru, it īpaši veselības aprūpi. Neizbēgami būs nepieciešama veselības aprūpes iestāžu restrukturizācija (piemēram, pediatrijas nodaļu pārveide par geriatrijas nodaļām) un specializācija to slimību ārstēšanā, kas raksturīgas vecāka gadagājuma cilvēkiem. Tāpēc īpaši svarīgi ir laikus ieguldīt veselības aprūpē, ar to saistītās zināšanās un tehnoloģijās (piemēram, dzīves zinātnēs, biomedicīnā, farmācijā) un veselīga dzīvesveida veicināšanā visās paaudzēs. Laikus jāgatavojas nākotnē gaidāmajam pieaugošajam pieprasījumam pēc ikdienas aprūpes pakalpojumiem gados veciem cilvēkiem, kas stimulēs aprūpes ekonomikas attīstību. Gados vecākiem cilvēkiem turpinot aktīvu ekonomisko dzīvi, tas radīs augošu pieprasījumu pēc dažādiem ar patērētāju tirgu un finanšu jomu saistītiem pakalpojumiem, kā arī jaunām sociālās integrācijas un tīklojuma formām.

Depopulācijas risku mazināšana

- (37) Palielinoties spriedzei publisko finanšu jomā, ilgstoši uzturēt liela mēroga sociālo līdzekļu pārdali par labu dzimstības veicināšanai, turklāt tā, lai varētu cerēt uz depopulācijas apturēšanu, nebūs viegli. Tāpēc jāmeklē efektīvāki un lētāki veidi, piemēram, atbalstot jaunajām māmiņām „draudzīgus” uzņēmējus, samazinot darbinieku bērna kopšanas atvaļinājuma nastu uzņēmējiem un stiprinot māmiņu iespējas atgriezties darbā.
- (38) Vecāku ieguldījums ir otrs svarīgākais cilvēkkapitāla bāzes veidošanā, tāpēc, samazinoties vecāku iespējām veltīt laiku bērnu audzināšanai, to nāksies kompensēt izglītības iestādēm. Pretējā gadījumā, lai arī paradoksāli, dzīves līmeņa pieaugums var veicināt zemāku cilvēkkapitāla vērtību, jo samazināsies vecāku ieguldījums audzināšanā. Apjomīgas publiskās investīcijas sākumskolas, pamatskolas un vidējā izglītībā nodrošina cilvēkkapitāla spēju un talantu bāzi ilgtermiņā, kā arī kompensē to, ka vecāku veltītais laiks bērnu audzināšanai samazinās.
- (39) Depopulācijas teritoriālās dimensijas risinājumi būs jāmeklē tā sauktās inteliģentās saraušanās virzienā. Balstoties uz demogrāfiskām, ekonomiskām un

⁷ Dažām kaimiņvalstīm, piemēram, Somijai, novecošanās būtiska ietekme uz darba tirgu un produktivitātes tendencēm sagaidāma jau no 2010. gada. Tas, ka tuvākajiem kaimiņiem darbaspēks samazinās un noveco agrāk nekā Latvijā, nav mierinājums. Tieši otrādi, šīs valstis, visticamāk, centīsies pārvilnāt jaunos cilvēkus arī no Latvijas, tāpēc jau vidējā termiņā Latvijai ir jāgatavojas konkurencei par savu darbaspēku, nemaz nerunājot par cita piesaisti. Vērojot vispārējās demogrāfiskās tendences Eiropā (darbaspēka skaita samazināšanās tuvākajās desmitgadēs par 14%), jāgatavojas uz pieaugošu konkurenci darbaspēka piesaistē un īpašu konkurenci talantu piesaistē – kā citu, tā arī savējo.

sociālām projekcijām, vajadzēs plānveidīgi veicināt iedzīvotāju koncentrēšanos pakalpojumu centros, attīstīt dažādu pakalpojumu digitalizāciju un radīt vēlamus dzīves kvalitātes apstākļus jaunu, ekonomiski neatkarīgu iedzīvotāju grupu piesaistīšanai dzīvei Latvijas lauku apvidos.

Mājsaimniecību struktūras izmaiņu ietveršana publisko pakalpojumu un mājokļu politikā

- (40) Samazinoties mājsaimniecību lielumam, pastiprinoties noslodzei darba tirgū un samazinoties laikam, ko vecāki pavada ar saviem bērniem, palielinās publiskā sektora loma dažādu pakalpojumu sniegšanā. Veicinot bērnu un vecāku laika kopā pavadīšanu, jārada daudz lielākas publiskās telpas iespējas – pielāgoti parki, izklaides un attīstības centri, bērnu labklājības funkciju pilnīga integrēšana skolās. Līdzīgā kārtā pavājinās paaudžu zināšanu un iemaņu pārmantojamība, kas dažādās jomās būs jākompensē ar publisku rīcību – interešu izglītība bērniem, kā arī dažādu ar vecāku lomu un atbildību saistītu iemaņu apguve pieaugušajiem (piemēram, tehnoloģiskās drošības jautājumi).
- (41) Palielinoties plaisai starp paaudzēm un nošķirtai dzīvošanai, kā arī pieaugot dzīves ilgumam, palielinās tā sauktā sociālās atbildības plaisa. Proti, arvien lielāks skaits vecu cilvēku nevar baudīt regulāru aprūpi, ko sniegtu radnieki. Sabiedriskajam un privātajam sektoram būs jāattīsta dažādas aprūpes formas šajā virzienā. Mājokļu energoefektivitāte, izvietojums un izmēri pielāgosies samazinātajam mājsaimniecības lielumam, pieaugošajai tehnoloģiskai kompetencei un iedzīvotāju vecumam.

Iespējamie risinājumi

Nodarbinātības un sociālās programmas

- (42) Pieprasījumam primāri jāveicina cilvēkkapitāla attīstības sistēma darba tirgū. To var panākt, sniedzot iespējas indivīdiem – darba ņēmējiem un darba devējiem:
- (43) *Atbalsts uz cilvēkkapitāla attīstību vērstām darba devēju biznesa stratēģijām.* Aktīvi atbalstīt darba devēju biznesa stratēģiju izstrādi, kas kā pamatfunkciju paredz cilvēkkapitāla attīstību, kā valstij nepieciešamu, neatņemamu atbalsta mehānismu MVU paredzot attiecīgos pakalpojumus (cilvēkkapitāla attīstības stratēģijas integrāciju biznesa stratēģijā) un vienmēr saistot šo prasību ar cita veida atbalsta sniegšanu.
- (44) *Nozaru kompetenču attīstības padomes* – labākās prakses un uzņēmumu sadarbības izplatībai.
- (45) *Individuālās attīstības konti.* (Skat. nodaļu „Iespēju vienlīdzība un vidusšķiras attīstība”.)
- (46) *Darba tirgus informācijas sistēma.* Uzturēt un attīstīt augstākās kvalitātes darba tirgus informācijas sistēmu, kas palīdzētu darba devējiem indivīdiem un apmācības speciālistiem pieņemt pamatotus īstermiņa un vidēja termiņa lēmumus.
- (47) *Nacionālo Kvalifikāciju Standartu un kredītpunktu sistēma.* Izveidot efektīvi funkcionējošu Nacionālo Kvalifikāciju Standartu un kredītpunktu sistēmu, kas

ļautu indivīdiem elastīgi kombinēt vairākas kvalifikācijas ilgākā laika posmā atbilstīgi savām vajadzībām, tā sasniedzot pilnu standartu.

- (48) *Saikne starp nodokļu maksājumiem un pabalstiem.* Noteikt, īstenot un popularizēt saikni starp nodokļu maksājumiem un pabalstu sistēmu, un indivīdu intensīvāku līdzdalību darba tirgū un karjeras izaugsmē.
- (49) *Flexicurity nodarbinātības sistēmas ieviešana.* Attālinātā un nepilna darba laika shēmu izmantošana uzņēmumos un organizācijās. Darba tirgū jāiesaista tie cilvēki, kam pašreiz ir veselības problēmas vai invaliditāte.

Depopulācijas risku mazināšana

- (50) *Ilgspējas kritēriji.* ES līmenī ieteikt, aktīvi līdzdarboties izstrādē un atbalstīt jaunu Māstrihtas budžeta ilgspējas kritēriju pievienošanu jau esošiem, nosakot veselības pakalpojumu un bērnu aprūpes izdevumu līmeni.
- (51) *Demogrāfiskās attīstības projekcijas.* Izstrādāt demogrāfiskās attīstības projekcijas, tai skaitā mājsaimniecību struktūras un rezidences formu ziņā, scenārijus administratīvi teritoriālām vienībām tuvākajiem 20 gadiem. Izmantot projekcijas izglītības, mājokļu, pakalpojumu, enerģētiskā nodrošinājuma, publisko finanšu prasību, transporta pieprasījuma projekciju izstrādei.
- (52) *Saprātīgas saraušanās (intelligent shrinking) rīcības programma.* Izstrādāt un īstenot „saprātīgās saraušanās” rīcības programmu tai daļai (vismaz 25%) Latvijas novadu, kurā demogrāfiskā slodze tieši vecāku cilvēku īpatsvara dēļ ir vislielākā, paredzot iedzīvotāju un pakalpojumu sakoncentrēšanos no pārāk izkliedētām teritorijām vienkopus un sasaistē ar reģionāliem urbāniem centriem (piecu gadu laikā). „Saprātīgo saraušanos” saskaņot ar noteiktu īpašo lauku skolu atbalsta politiku, aktīvu sociālo mājokļu politiku, kā arī valstī veicināto decentralizētas energoapgādes politiku. Mērķtiecīgi atbalstīt aprūpes ekonomikas un rekreācijas, medicīnas un rehabilitācijas uzņēmējdarbības formas kā neatņemamu „saprātīgās saraušanās” programmas daļu. Izvirzīt kā prioritāti atbalstu inovatīvām, digitalizētām un mobilām pakalpojumu sniegšanas formām retāk apdzīvotās vietās.

Novecošanās un veselības pakalpojumu sistēmas izmaiņas

- (53) *Vecuma antidiskriminācijas programma.* Programmas izstrāde un iekļaušana sociālās atbildības vērtējumos un uzņēmumu auditā.
- (54) *Sociālo uzņēmumu izveidošana un atbalsts.* Uzņēmumu mērķis būtu nodrošināt plašu pakalpojumu klāstu atsevišķi dzīvojošu vecāku cilvēku mājsaimniecībām. Līdzīgu atbalstu varētu sniegt NVO, kas veicina aktīvās novecošanas un vecāku cilvēku sociālās integrācijas aktivitātes.
- (55) *Individuālie sociālās aprūpes budžeti.* Šādu budžetu (kontu, programmu) pilotprojektu izstrāde un pakāpeniska ieviešana.

Mājsaimniecību struktūras izmaiņu ietveršana publisko pakalpojumu un mājokļu politikā

- (56) *Daudzfunkcionāli centri vecākiem ar bērniem.* (Skat. nodaļā „Iespēju vienlīdzība un vidusšķiras veidošanās”.) Aktīvi izmantot publiskās privātās partnerības formas un NVO atbalsta un pakalpojumu sniegšanā strādājošu vecāku/vecvecāku mājsaimniecībām.
- (57) *Koncentrēts atbalsts nelielu mājokļu projektiem.* Atbalsts būtu sniedzams tādu mājokļu projektiem, kas ir piemērotāki mazāka izmēra mājsaimniecībām (1-2 cilvēki) un reizē ir energoefektīvi.
- (58) *Konsultatīvā, apmācības un psiholoģiskā atbalsta programmas vecvecākiem.* Šādas programmas veicinātu vecvecāku piesaisti mazbērnu audzināšanā.

(Skat. arī risinājumus nodaļās „Zināšanas un spējas 21. gadsimtā” un „Sociālā vienlīdzība un vidusšķiras veidošanās”.)

Tūlītēji soļi

- (59) Izstrādāt Latvijas demogrāfiskās attīstības scenārijus un to integrētās sociālekonomiskās un kultūras sekas tādām rīcībpolitikām, kas pieļauj vai paredz imigrāciju Latvijā. Piesaistīt scenārijus pie demogrāfiskās, darba tirgus un fiskālās spriedzes sliekšņiem. Balstoties uz šiem scenārijiem, izstrādāt Latvijas nacionālo pozīciju imigrācijas jautājumos ES ietvaros.
- (60) Veikt vidējā un ilgtermiņa risku analīzi par novecošanās spiedienu un prasībām veselības, pakalpojumu un publisko finanšu sistēmām, kā arī sekām no iespējamā pensionēšanās vecuma palielināšanas.
- (61) Īstenot konsultācijas ar ieinteresētajām pusēm par piedāvāto specifisko risinājumu īstenošanas mehānismiem (personiskās attīstības konti, flexicurity, elastīgais, attālinātais, daļējais darbs, kā arī nozaru kompetenču attīstības padomes).
- (62) Valsts pārvaldes iestādēm, balstoties jau esošajās iestādēs, izveidot DTIK un NKS sistēmas.
- (63) Izvērtēt un nepieciešamā kārtā pārkārtot publiski sniegtos pakalpojumus mājsaimniecībām tā, lai tie adekvāti ņemtu vērā mājsaimniecību lieluma, struktūru un teritoriālā izvietojuma dažādību.

2. ZINĀŠANAS UN PRASMES 21.GADSIMTĀ

Tendences un izaicinājumi: novecošanās, izglītības kvalitāte un pieejamība

- (64) Sabiedrības novecošanās būtiski ietekmēs izglītības sektoru, jo saruks skolas vecuma bērnu un tradicionālā studentu vecuma (18-24 gadus vecu) jauniešu skaits. Pamatskolu līmenī Latvija jau saskaras ar demogrāfiskās „bedres” sekām. Pēc Pasaules Bankas aplēsēm, līdz 2025. gadam skolēnu skaits pamatskolās samazināsies par aptuveni 25%, vidusskolās par 20%, bet vislielākais kritums sagaidāms augstākajā izglītībā, kur prognozēta studentu skaita samazināšanās par 40%.⁸ Jau tagad vairākās skolās pirmās klases ir slēgtas skolēnu trūkuma dēļ, tuvāko astoņu gadu laikā šis process skars arī vidusskolas un tūlīt pēc tam – augstāko izglītību. Ir prognozes, ka 2050. gadā Latvijas augstākās izglītības sistēma nebūs spējīga pastāvēt, uzņemot tikai savas valsts studentus.⁹
- (65) Labas, kvalitatīvas izglītības pieejamība gan ienākumu nevienlīdzības, gan teritoriāli nevienmērīgās demogrāfiskās situācijas attīstības dēļ kļūst par nopietnu ilgtermiņa izaicinājumu. Jau vairākus gadus novērojams skolēnu atbirums, kas pamatskolās Latvijā palielinās.¹⁰ Izglītības procesu pametušie skolēni nokļūst riska grupā, kas nespēj izmantot mūžizglītības iespējas vēlākajos gados. Latvijas izglītības politika joprojām atstāj novārtā arī bāreņus un cilvēkus ar īpašām vajadzībām.¹¹ Pozitīvie piemēri šo cilvēku integrācijai sabiedrībā ar izglītības sistēmas starpniecību ir izņēmums, nevis sistemātiski īstenotas valsts politikas rezultāts. Bāreņi un bērni ar īpašām vajadzībām pārsvarā joprojām tiek izglītoti no pārējās vides nošķirtās internātskolās ar ierobežotām iespējām iegūt nepieciešamās prasmes sekmīgai patstāvīgai dzīvei.¹² Izglītības pieejamība savukārt nozīmē nodrošinātas iespējas indivīdiem iegūt kvalitatīvu izglītību un uzlabot savas dzīves kvalitāti – augstāks izglītības līmenis vienmēr nozīmē zemāku bezdarba un nabadzības risku.
- (66) Demogrāfisko spiedienu pastiprina izmaiņas globālās ekonomikas struktūrā. Inovatīva ekonomika pieprasa jaunas iemaņas un kompetences, rada vajadzību atkārtoti un regulāri atgriezties skolas solā, lai pielāgotos mainīgām darba tirgus prasībām. Ilgtermiņā Latvijas konkurētspēja būs atkarīga no izglītības sistēmas saiknes ar darba tirgus izmaiņām un spējas sagatavot cilvēku darbam mainīgos apstākļos visa mūža garumā. Arvien lielāku nozīmi iegūst spēja integrēt dažādu

⁸ Chawia, M. et al (2007). *From red to grey*. Washington, DC: The World Bank, pp. 217-261.

⁹ Mizikaci, F. & Baumgartl, B. (2007). Demographic trends and risks for European higher education. *International higher education*, No. 47.

Pieejams http://www.bc.edu/bc_org/avp/soe/cihe/newsletter/Number47/p15_Mizikaci_Baumgartl.htm

¹⁰ Bebrīša I., Ieviņa I. & Krastiņa L. (2007). *Skolēnu atbiršana pamatskolās: Problēmas risinājumi*. Rīga: Baltijas sociālo zinātņu institūts; Dedze I., Krūzmetra M., Lazdina S. & Mikisko I. (2007). Latvia. In V. Budiene, I. Dedze & M. del Rosario (Eds.), *Monitoring school dropouts: Albania, Kazakhstan, Latvia, Mongolia, Slovakia, Tajikistan*. Budapest: Open Society Institute, pp. 121-142.

¹¹ Pētījums, kas atklāj problēmas cilvēku ar īpašām vajadzībām iekļaušanai sabiedrībā: Pomere I., et al (2007). *Vientuļo vecāku, kuri audzina bērnus invalīdus, iespējas iekļauties darba tirgū un nepieciešamais atbalsts viņu sociālajai iekļaušanai*. Rīga: SIA „LABA”.

¹² Valsts speciālās izglītības centrs (2008). *Informatīvais biļetens*. Nr. 1 (1), 10. lpp. http://vsic.gov.lv/kratuve/vsic_zinas/zinas_1.pdf

- jomu kompetences, jaunrades iemaņas, tehnoloģiskā kompetence, cilvēku un risku vadības iemaņas, kā arī atvērtība starptautiskai un starpkultūru sadarbībai.
- (67) 21. gadsimta izglītības sistēmas mērķis ir nostiprināt indivīdu prasmes nepārtraukti mācīties un apgūt jaunievedumus. Jau ap 2020. gadu vairāk nekā 2/3 darbaspēka būs vecumā virs 22-25 gadiem, kas ir līdz šim ierastās formālās izglītības beigšanas laiks. Tas savukārt nozīmē, ka izglītības sistēmai būs jāveicina mūžizglītības kultūra sabiedrībā, lai indivīdi spētu nepārtraukti papildināt savas zināšanas, neaprobežojoties tikai ar formālās izglītības piedāvājumu. Pašlaik Latvijā lielākās investīcijas cilvēkkapitālā, līdzīgi kā citās Austrumu un Centrālās Eiropas valstīs, notiek tieši formālās vispārējās izglītības sistēmas ietvaros, bet investīciju apjoms cilvēkresursu attīstībā darba vietās ir salīdzinoši neliels.¹³ Ņemot vērā, ka cilvēkkapitāla produktivitāte aug salīdzinoši lēni (90. gados ES – vidēji par 1,95% gadā), lai LIAS pārskata periodā sasniegtu Rietumvalstu dzīves līmenim nepieciešamo cilvēkkapitāla produktivitāti, Latvijai vistuvākajā nākotnē nepieciešami nozīmīgi ieguldījumi strādājošo kvalifikācijas attīstībā darba vietās.
- (68) Izglītības kvalitāte, pieejamība un saturs ir būtiski izaicinājumi Latvijas cilvēkkapitāla attīstībai. Latvijā, līdzīgi kā citur Eiropā, darba tirgū visaktīvākie ir cilvēki ar augstāko izglītību, kas ir arī visaugstāk atalgotie darbinieki (izglītība nozīmē algas pieaugumu vidēji par 25-30%)¹⁴. Zināšanas un prasmes nosaka ne tikai cilvēku iespējas iekļauties darba tirgū, bet arī veidot veiksmīgāku karjeru mainīgu tehnoloģiju un ekonomikas apstākļos.¹⁵ Vienlaikus izglītība ir ne tikai specifisku kompetenču un kvalifikāciju uzkrāšana, bet gan cilvēku talantu, emocionālās un sociālās inteliģences un personības attīstības process. Jaunrades un sadarbības iemaņu attīstībai, patstāvīgas personības un kritiskas inteliģences attīstībai ir līdzsvarojosa nozīme tehnoloģisko kompetenču izglītībā nākotnes skolā.
- (69) LIAS būtiskākais izaicinājums izglītības jomā ir finanšu un cilvēkresursu efektīva izmantošana valstī un izglītības sistēmā, lai savietotu globālās ekonomikas prasības un demogrāfisko tendenču spiedienu ar Latvijas cilvēkkapitāla, kompetenču, jaunrades, sociālās un emocionālās inteliģences attīstību. Var gaidīt izglītības sistēmas krīzi, jo nebūs, kas mācās, vai arī – izmantot šo situāciju pozitīvi, radikālām izglītības reformām, lai uzlabotu izglītības kvalitāti, tās atbilstību sabiedrības un tirgus vajadzībām un pieejamību visiem iedzīvotājiem.

Mērķis: Izveidot vienu no labākajām sākuma, pamata un vidējās izglītības sistēmām ES, kā arī kļūt par vienu no līderēm pieaugušo izglītības pieejamības un izmantošanas ziņā.

¹³ Ederer, P., Schuler, P., Willms, S. (2007). *The European human capital index: The challenge of Central and Eastern Europe*. Brussels: The Lisbon Council.

¹⁴ Jenkins, A., Greenwood, C and Vignoles, A (2007). *The Returns to Qualifications in England: Updating the Evidence Base on Level 2 and Level 3. Vocational Qualifications Centre for the Economics of Education 2007: 47.*

¹⁵ European Commission (2002). *Increasing labor force participation and promoting active ageing*. Brussels: Commission of the European Communities.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Izglītības pieejamība un strukturālas pārmaiņas izglītības procesa organizācijā

- (70) Latvijā pastāv nevienlīdzīga resursu sadale starp dažādām valsts un pašvaldību skolām.¹⁶ Lai to risinātu, vecākiem būtu jārada lielākas iespējas izvēlēties izglītības iestādi, kurā bērnu sūtīt, kā arī jāattīsta principa „nauda seko skolēnam” realizācija dzīvē, t.i., izvēloties savam bērnam vēlamo skolu, vecāki saņemtu no valsts nepieciešamo atbalstu. Kā rāda vairāku ES valstu pieredze, vaučeru sistēmas izmantošana var kalpot kā stratēģisks risinājums inovatīvas un eksportspējīgas skolu sistēmas radīšanā. Piemēram, Zviedrijā pēc skolu vaučeru sistēmas ieviešanas ir attīstījusies privātskolu nozare, kas ne vien piedāvā inovatīvas mācību formas, bet arī spēj eksportēt tās uz citām valstīm, piemēram, Apvienoto Karalisti. Vaučeru risinājums atbilst arī stratēģiskajam principam par lielāku pilsoņu pašu līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesos. Ņemot vērā ģeogrāfiski nevienmērīgo demogrāfisko situāciju, jārada īpaša atbalsta sistēma mazajām lauku skolām.

Skola – sociālā tīklojuma centrs

- (71) Izglītības iestādēm jāklūst par sociālā tīklojuma centriem, kuru pārvaldībā sadarbojas vecāki, mācībspēki, izglītojamie, kā arī plašāka vietējā kopiena. Zināšanu apgūvē īpaši būtiski ir iesaistīt vecākus, jo daudzas ģimenes Latvijā nespēj vai neuzskata par vajadzīgu līdzdarboties bērnu izglītībā. Arvien pieaugošas nodarbinātības un darba intensitātes kontekstā nevar cerēt, ka vecāku laika un uzmanības sadalījums nākotnē mainīsies. Bet, atstājot novārtā šādus, izglītību ignorējošus ģimeņu uzvedības modeļus, Latvija riskē ar sociālo degradāciju. Daudzi jaunie sabiedrības locekļi neiegūs mūžizglītībai nepieciešamās prasmes, nespēs pielāgoties mainīgiem darba tirgus apstākļiem, būt patstāvīgi un neatkarīgi, pateicoties savām zināšanām, un nespēs vai negribēs rūpēties par citiem aizvien novecojošās sabiedrības locekļiem un vidi kopumā. Tāpēc nepieciešams, lai skola būtu integrāla sabiedrības daļa, pozitīvu pārmaiņu aģents, nevis izolēta institūcija, kas darbojas nošķirti no apkārtējās vides.
- (72) Jārada tāds izglītības sistēmas pārvaldes modelis, kur vecāki, mācībspēki, izglītojamie un izglītības iestādes apzinās savu līdzatbildību kvalitatīvas izglītības nodrošināšanā. Izglītības un zinātnes ministrijas loma šajā modelī kļūst koordinējoša, konsultatīva un pārraugoša, nevis pakļaujoša un reglamentējoša. Šajā modelī svarīga kļūst vispārējās izglītības iestāžu sistemātiska sadarbība ar augstskolām, gan veidojot mācību saturu, gan sekmējot skolotāju kompetences uzlabošanu. Ir jāievieš obligāta visu pamata mācību priekšmetu apguve visās vidusskolās, tādējādi nodrošinot, ka visiem vidusskolu beigušajiem bērniem ir iespēja apgūt jebkuru augstskolas programmu. Pirmsskolas izglītības un aprūpes nodrošināšanā nepieciešama sadarbība starp institūcijām, kas šos pakalpojumus piedāvā, vecākiem, vietējo sabiedrību un valsts pārvaldes iestādēm, lai pēc iespējas uzlabotu pakalpojumu atbilstību bērna un ģimenes vajadzībām.

¹⁶ Barker, D. & LeTendre, G. (2005). *National differences, global similarities: World culture and the future of schooling*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Kontekstuāla izglītība un skolotāja profesijas maiņa

- (73) Skolēnu sekmju salīdzinājums starpvalstu PISA testos liecina, ka visaugstākās sekmes uzrāda to valstu skolēni, kur skolotāju profesionālajā atlasē vērojams vislielākais konkurss, nodrošinot sekmīgāko un spējīgāko skolēnu kļūšanu par pedagogiem.¹⁷ Līdz ar to Latvijas izglītības politikas mērķim ir jābūt augsta atlases konkursa nodrošinājumam, palielinot skolotāju darba monetāro atalgojumu un kāpinot skolotāju profesijas prestižu. Izglītības sistēmas jauna integrācijas pakāpe ekonomiskajos un sabiedriskajos procesos mainīs skolotāja darba raksturu. Līdz šim tradicionālo pieeju mācīt priekšmetus savstarpēji nošķirti, lielu uzsvaru liekot uz teorētiskajām zināšanām, jānomaina ar pragmatiskāku pieeju izglītībā, kur būtisks ir zināšanu apguves konteksts.¹⁸ Tāpēc skolotājam no priekšmeta pasniedzēja ir jāpārņem par daudzpusīgu, talantīgu personību, kas palīdz, iedvesmo, sasaista dažādas jomas, sadarbojas, sniedz padomus un organizē. Sevišķi pirmsskolā un sākumskolā izglītībai jābūt vērstai uz bērna saskarsmes prasmju, individualitātes un zinātkāres attīstību. Skolotāju sagatavotība mācīt vairāk nekā vienu priekšmetu var būt arī daļa no risinājuma, kā laukos, kur notiek depopulācija, atturēties no skolu slēgšanas, veidojot jaukta vecuma grupu klases, darbam ar kurām skolotājiem nepieciešams atšķirīgu prasmju kopums.
- (74) Lai skolotāja profesiju izvēlētos, neizbēgami jākāpina tās prestižs un motivācijas sistēmas. Ņemot vērā sabiedrības novecošanos, jāsāk dažādu profesionālo grupu pieredzējušu vecāka gadagājuma profesionāļu pārkvalifikācija par skolotājiem un pedagoģiskajā darbā jāiesaista pieredzējuši profesionāļi bez speciālās pedagoģiskās izglītības, kas vēlas un ir gatavi dalīties savā pieredzē.
- (75) Nākotnē īstenojama aktīvāka profesionālo asociāciju loma ne tikai mācību programmu akreditācijas procesā, bet arī pašā mācību procesa organizācijā un īstenošanā, lielāku uzmanību veltot absolventu nodarbinātības raksturojumam. Prakses, mācekļu apmācības sistēmas, uzņēmēju arī kā pasniedzēju piesaiste.

E-skola – digitālo iespēju izmantošana

- (76) Lietpratīga un radoša digitālo tehnoloģiju izmantošana mācību procesā arī var nodrošināt kvalitatīvāku mācību procesu ne tikai pilsētās, bet it īpaši laukos, kur skolēnu skaitam ir tendence samazināties. Tehnoloģiskās iespējas integrēt mācību procesā tālmācības elementus un tehnoloģiju sniegto decentralizācijas priekšrocību izmantošana var nodrošināt pieeju interesantam, interaktīvam un kvalitatīvam mācību saturam virtuālajā vidē, tādējādi panākot resursu koncentrēšanu zināšanu aprītei kā efektīvu alternatīvu pustukšu skolu ēku uzturēšanai. Būtu iespējams kombinēt mācību procesu, daļu no tā skolotājiem vadot klātienē, daļu no mācību vielas apgūstot virtuālajā vidē.

¹⁷ Barber, M., Mourshed, N. (2007). *How the Worlds Best Performing School Systems Come Out on Top*, McKinsey and Company.

¹⁸ Cantell, H. (2006). Sustainable education, learning processes and environmentally responsible behavior of students. In A. Pipere (Ed.), *Education and sustainable development: First steps toward changes* (pp. 90-100). Daugavpils: Saule.

- (77) Informācijas tehnoloģijas jau sen kļuvušas par skolēnu ikdienu un interešu objektu, tādēļ nepieciešama to integrēšana mācību procesā. Tas palīdzētu piesaistīt jauniešu uzmanību mācību vielai un mainītu tehnoloģiju kompetences vispārējo līmeni Latvijā, jo tās apgūtu gan skolēni, gan skolotāji. Savukārt, izstrādājot dažādus mācību projektus, ekonomiskai aktivitātei nepieciešamās prasmes kopā ar skolēniem rastu arī viņu vecāki un vecvecāki.

Izglītošanās mūža garumā – no pirmsskolas līdz pieaugušo tālākizglītībai

- (78) Izglītības sistēmā nākamajās desmitgadēs būs svarīga piesaiste un pielāgošana dzīves cikla prasībām un riskiem no zīdaiņa līdz sirmam vecumam, kā arī katra skolēna prasmes saskatīt nepieciešamību un izmantot izglītošanās iespējas visa mūža garumā. Īpašs uzsvars jāliek uz pirmsskolas izglītību un uz pieaugušo tālākizglītību.
- (79) Valstis, kas mērķtiecīgi investē pirmsskolas vecuma bērnu izglītībā un audzināšanā, uzrāda daudz labākus skolēnu panākumus un lielāku sociālo vienlīdzību.¹⁹ Taču pat optimistiskās šā brīža prognozes par pirmsskolas izglītības iestāžu pieejamību liecina, ka nākamajā desmitgadē vairāk nekā trešdaļai attiecīgā vecuma bērnu vietu nepietiks un viņu audzināšana gulsies uz vecāku pleciem. Savukārt vecāku noslodze darba tirgū kā rezultāts nepieciešamībai kompensēt pieaugušo demogrāfisko slodzi tikai palielināsies. Tas nozīmē, ka kritiski svarīgi ir izveidot daudzveidīgu, kvalitatīvu un visiem pieejamu pirmsskolas un bērnu aprūpes pakalpojumu piedāvājumu. Ir jānodrošina pirmsskolas finansējums pietiekamā apjomā, dažādojot finansēšanas mehānismus, piesaistot privāto kapitālu un vienlaikus garantējot pirmsskolas pieejamību ģimenēm sociāli un ekonomiski atstumtajās grupās. (Skat. arī nodaļu „Iespēju vienlīdzība un vidusšķiras veidošanās”.)
- (80) Jau tagad liela studējošo grupa augstskolās un koledžās ir tā sauktās netradicionālās vecuma grupas cilvēki, kas vecāki par 23 gadiem²⁰, tāpēc augstskolām jāpāriet uz pieaugušo apmācību kā stabilu un nepieciešamu savas darbības virzienu. Visdrīzākā laikā pieaugušo tālākizglītība jāsaista ar formālo izglītības sistēmu, lai tiem, kas nav gājuši tradicionālo izglītošanās ceļu, nodrošinātu vienlīdzīgākas mobilitātes iespējas ne vien izglītības sistēmas ietvaros, bet arī darba tirgū. Augstākās izglītības iestādēm jāseko vietējām un globālajām tendencēm tautsaimniecībā, lai spētu paredzēt un piedāvāt tādu studiju saturu un formātu, kas veicinātu indivīdu un organizāciju konkurētspēju rītdienas ekonomikā.

¹⁹ OECD (2001). *Starting strong*. Paris: OECD; The Strategy Unit (2008). *Realising Britain's potential*.

Pieejams http://www.cabinetoffice.gov.uk/strategy/work_areas/strategic_challenges0208.aspx

²⁰ Melnis A., Abizāre V. (2007). *Pārskats par Latvijas augstāko izglītību 2007. gadā: Skaitļi, fakti, tendences*. Rīga: Izglītības un zinātnes ministrija, 71. lpp.

Iespējamie risinājumi

Izglītības pieejamība un strukturālas pārmaiņas izglītības procesa organizācijā

- (81) *Galvojumu (vaučeru) sistēma izglītībā.* Ieviest galvojumu (vaučeru) sistēmu Latvijas pirmsskolas, pamatskolas un vidējā izglītībā. (Skat. nodaļu „Inovātīva pārvaldība un līdzdalība”.)
- (82) *Obligāta vidējā izglītība.* Pilnībā ieviest obligātu vidējo izglītību (līdz 2014. gadam).
- (83) *Mazo lauku pamatskolu saglabāšanas programma.* Lai nodrošinātu visiem bērniem pieejamu 1.-9. klases izglītību pēc iespējas tuvāk mājām, jā saglabā mazās lauku skolas, kuras patlaban neatbilst valsts noteiktajiem kritērijiem par minimālo bērnu skaitu. Šīs skolas ir jāpārstrukturē, ņemot vērā katras konkrētās pašvaldības vajadzības un iespējas un atrodot katrai saglabājamai skolai piemērotāko darbības modeli. Restrukturizāciju var veikt, apvienojot klases, izmantojot īpašu metodiku darbam ar dažāda vecuma bērniem, samazinot administratīvo aparātu, izmantojot tālmācības metodes u.tml. Vecāko klašu skolēnus savukārt var nogādāt skolās tālāk no mājām, izveidojot skolu autobusu sistēmu. Optimālākais lauku izglītības sistēmas restrukturizācijas plāns ir jāmodelē, izmantojot demogrāfiskās prognozes noteiktam laika periodam un vietai. Šāda veida modelēšana jāveic regulāri, lai savlaikus paredzētu skolu nepieciešamību un sagatavotu infrastruktūru un skolotājus.
- (84) *Izglītības iestāžu internacionalizācija.* Īstenot vidējās izglītības iestāžu internacionalizāciju, veicinot regulārus kontaktus starp Latvijas un citvalstu skolām un organizējot skolēnu un skolotāju apmaiņas un prakses programmas.

Skola – sociālā tīklojuma centrs

- (85) *Līdzgaitnieku grupas (peer groups).* Lai attīstītu skolēnu sadarbības prasmes, citviet pasaulē skolās tiek izmantotas tā saucamās vienaudžu grupu metodes, kur skolēniem ir jāveic dažādi uzdevumi nevis individuāli, bet darba grupās kopā ar klasesbiedriem, vecāku vai jaunāku klašu skolēniem, vecākiem, radniekiem vai pat vietējās kopienas pārstāvjiem.
- (86) *Vecāku iesaiste mācību procesā.* Skolotājiem un skolu vadītājiem jāveido pēc iespējas ciešāka saikne ar skolēnu vecākiem. Saiknes veidošanai var izmantot virkni dažādu paņēmienu – rīkojot vecāku un bērnu sapulces, svētku sarīkojumus, organizējot kursus vecākiem, ierīkojot skolā „vecāku istabu” u.tml.
- (87) *Brīvprātīgo mentoru programmas.* Šo programmu ietvaros pieaugušie bez īpašas pedagoģiskās izglītības var pieteikties skolās kā brīvprātīgie mentori un pēcpusdienās vai vakaros palīdzēt bērniem, kuri to vēlas, izpildīt mājas darbus un atkārtot skolā apgūto vielu. Īpaši atbalstāma ir pensionāru iesaiste šādās mentoru programmās, tādā veidā mazinot pensijas vecuma cilvēku sociālo izolāciju un stiprinot saikni starp paaudzēm.
- (88) *Pieeja sociāliem palīdzības un atbalsta tīkliem.* Vecākiem cilvēkiem un bērnu vecākiem jāveicina plašāka pieeja sociāliem, palīdzības un atbalsta tīkliem. Aktīvi jāveicina NVO, labdarības un sociālo uzņēmumu aktivitātes šajā virzienā,

piemēram, informatīvie un konsultatīvie pakalpojumi digitālajā vidē ar uzsvāru uz vietējiem sociālajiem un digitālajiem tīklojumiem. Izvērst izglītojošos un konsultatīvos pakalpojumus vecākiem bērnu drošības jautājumos (lielā mērā arī digitālās telpas drošības jautājumos). (Piemēram, freecycle.org, timebank.org.uk)

Kontekstuāla izglītība un skolotāja profesijas maiņa

- (89) *Pieredzējuši profesionāļi par skolotājiem.* Izveidot un īstenot programmu „Pieredzējuši profesionāļi par skolotājiem” ar īpašu uzsvāru uz vecāka gadagājuma citu jomu profesionāļu apmācību un integrāciju pedagoģiskajā darbā.
- (90) *Zeļļu/mācekļu programmas.* Ieviest zeļļu/mācekļu programmas izglītības iestādēs, integrējot praktiskos uzdevumus un regulāras prakses darba tirgus vidē ciešā sadarbībā ar darba devējiem, to asociācijām un NVO.
- (91) *Uzņēmējdarbības programmu integrācija.* Izglītības programmām pamatskolās un vidusskolās jābūt orientētām uz uzņēmējdarbības veicināšanu, lai, apgūstot zināšanas, skolēns vienlaikus domātu par to, kā tās būtu izmantojamas uzņēmējdarbībā, kā arī, beidzot skolu, zinātu, kā dibināt un vadīt uzņēmumu.
- (92) *„Radošā domāšana” kā mācību priekšmets.* (Skat. nodaļu „Masveida jaunrade un inovatīva ekonomika”.)

E-skola – digitālo iespēju izmantošana

- (93) *Skolu un bibliotēku digitalizācija.* Lai nodrošinātu visiem Latvijas skolēniem pieeju mūsdienīgam mācību procesam, ir jānodrošina visu Latvijas skolu un bibliotēku digitalizācija.
- (94) *E-stundas.* Izglītības iestādēs papildus ierastajam mācību procesam jāveido tālmācības programmas, kurās iespējams piedalīties mācību procesā, izmantojot e-tehnoloģijas. Augstskolās var veidot programmas, kas pilnībā notiek e-vidē. Skolās skolotāji var izmantot e-vidi kā papildinājumu nodarbībām skolā.
- (95) *Mācību e-grāmatas.* Mācību grāmatām un materiāliem vajadzētu būt brīvi pieejamiem e-vidē.

Izglītošanās mūža garumā – no pirmsskolas līdz pieaugušo tālākizglītbai

- (96) *Pirmsskolas un bērnu aprūpes iespēju pieejamība.* (Skat. nodaļu „Iespēju vienlīdzība un vidusšķiras veidošanās”.)
- (97) *Atvērtā universitāte.* Viens no veiksmīgākajiem pasaules tālākizglītības piemēram ir Lielbritānijas Open University (Atvērtā universitāte), kurai ir visiem pieejama e-bibliotēka un reģionālie centri, kurus vajadzības gadījumā var izmantot arī klātienē. Studenti paši izvēlas mācību kursus, un katrā kursā ikvienam studentam ir piesaistīts mentors, parasti bijušais universitātes students, speciālists attiecīgajā tēmā, kurš palīdz studentam mācībās. Universitātē pašlaik mācās 150 000 bakalaura studentu, no kuriem 70% ir nodarbināti uz pilnu slodzi un 50% studentu mācības apmaksā darbavietā. 25 000 studentu nav no Lielbritānijas, un 10 000 ir invalīdi.

- (98) *Tālākmācības integrācija formālajā izglītības sistēmā.* Jāveido tālākizglītības kursu novērtēšanas sistēma, kas ļautu tālākizglītību integrēt formālajā izglītības sistēmā un nodrošinātu tiem, kas nav gājuši tradicionālo izglītošanās ceļu, vienlīdzīgas mobilitātes iespējas izglītības sistēmas ietvaros un darba tirgū.

Tūlītējie soļi

- (99) Izstrādāt vidējā termiņa valsts stratēģiju pirmsskolas un sākumskolas aprūpei un izglītošanai, kas ietvertu audzinātāju, augstas kvalifikācijas personāla daļu, uzsvērtu saikni ar turpmāko apmācības procesu, izvērstu vienādu iespēju un pieejas tēmu, paredzētu lielāku vecāku iesaisti pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanā un iestāžu darbībā.
- (100) Ņemot vērā demogrāfiskās tendences un nepieciešamību pēc pieredzējušiem speciālistiem, paredzēt vecāka gadagājuma speciālistu iesaisti attiecībā pret noteiktu bērnu skaitu. Izstrādāt koherentu pedagoga karjeras struktūru, ietvert nepieciešamību sadarbībai starp sektoriem, kā arī paredzēt pedagoģu (*peer-to-peer*) izglītošanos.
- (101) Veikt konsultācijas ar ieinteresētajām pusēm un sagatavošanās darbus vaučeru sistēmas ieviešanai.
- (102) Izstrādāt valsts politiku bāreņu un cilvēku ar īpašām vajadzībām iekļaušanai izglītības sistēmā.

3. IESPĒJU VIENLĪDZĪBA UN VIDUSŠĶIRAS VEIDOŠANĀS

Tendences un izaicinājumi: nabadzības riski un strukturāla nevienlīdzība

- (103) Pateicoties starptautiskās tirdzniecības augošajiem apmēriem, kā arī komunikāciju, informācijas un transporta tehnoloģiju attīstībai, līdz 2030. gadam tiek prognozēta globālās ekonomikas izaugsme gandrīz divkārtšā apmērā un absolūtās nabadzības samazināšanās visā pasaulē. Galvenokārt pateicoties Ķīnas un Indijas uzplaukumam, pasaulē absolūtos skaitļos pieaug to cilvēku skaits, ko var uzskatīt par globālo vidusšķiru – kam ir pietiekami ienākumi un informācija, lai iegūtu pasaules mērogā konkurētspējīgu izglītību, ceļotu un patērētu augstākās kvalitātes produktus. Ekonomikai kļūstot arvien dinamiskākai, vienlaikus palielinās īslaicīgās un situatīvās nabadzības riski. Stabilam darbam kļūstot par retu parādību, iespējas zaudēt darbu un sociālo stāvokli palielinās ikvienam, neatkarīgi no katra individuāli psiholoģiskajām dotībām un trūkumiem. Lai pilnībā izmantotu savā rīcībā esošo cilvēkkapitālu, valstīm īpaši aktuāli kļūst likvidēt nabadzības un nevienlīdzības strukturālos cēloņus, radot visiem sabiedrības locekļiem vienlīdzīgas iespējas iesaistīties sabiedriskajos un ekonomiskajos procesos.
- (104) Pašlaik Latvija ir sociāli visnevienlīdzīgākā valsts Eiropā. 2005. gadā 23% iedzīvotāju atradās uz nabadzības riska sliekšņa, kas bija gandrīz uz pusi vairāk nekā caurmērā Eiropas Savienības (ES) valstīs. 20% turīgāko Latvijas iedzīvotāju bija astoņas reizes lielāki ienākumi nekā 20% nabadzīgāko iedzīvotāju (Eiropas vidējais rādītājs ir 4,7 reizes). Ņemot vērā, ka Latvija no visām ES valstīm sociālajai aizsardzībai (pensijām, sociālajiem pabalstiem, sociālās palīdzības institūciju administrācijai u.tml.) tērē vismazāk naudas, turklāt šim budžetam ir tendence samazināties, šī situācija nav pārsteidzoša. Īpaši satraucoša ir Latvijas bērnu un jauniešu nabadzība – pēc „Eurostat” datiem, 2006. gadā ceturtdaļa Latvijas iedzīvotāju, kas jaunāki par 16 gadiem, dzīvoja zem nabadzības sliekšņa. Augstais bērnu un jauniešu nabadzības līmenis pierāda, ka, pirmkārt, nabadzībai un nevienlīdzībai Latvijā ir izteikti strukturāls raksturs, resp., tā ir atkarīga nevis no nabadzībā nonākušo individuālām spējām vai iemaņām, bet gan no viņiem pieejamajām iespējām, un, otrkārt, to nenovēršot, sociālā nevienlīdzība Latvijas sabiedrībā tikai palielināsies.
- (105) Publiskajam sektoram jānodrošina iespēju nevienlīdzības mazināšanās, ne tikai vadoties pēc tolerances principa, kas paredz visu veidu sociālās izstumtības samazināšanu, bet arī ekonomisku apsvērumu dēļ – lai vairotu Latvijas cilvēkkapitālu un tā efektivitāti, tādējādi izmantojot globalizācijas sniegtās iespējas. Ir jārada sistēma, kas palīdz riska zonā nonākušajiem no tās izkļūt. Pretējā gadījumā valsts zaudē šo iedzīvotāju zināšanas, spējas un radošo potenciālu. Tā vietā, lai sniegtu pienesumu Latvijas radošajai izaugsmei, šie cilvēki kļūst par demogrāfisko slogu, kuram, pēc visa spriežot, ir tendence palielināties. Situācijā, kad valsts galvenais resurss ir cilvēkkapitāls, sociālā

nevienlīdzība ilgtermiņā būtiski samazina ekonomisko izaugsmi. Tāpēc viens no galvenajiem Latvijas ilgtspējīgas attīstības izaicinājumiem ir sociālās nevienlīdzības samazināšana. Iespēju vienlīdzība kā ilgtermiņa prioritāte nozīmē tādas politikas veidošanu, kur visiem iedzīvotājiem, neatkarīgi no apstākļiem, kādos viņi piedzimuši, ir līdzvērtīgas iespējas sasniegt vienlīdzīgu labklājības līmeni.

Mērķis: Pieaugot IKP, samazināt sociālo un ienākumu nevienlīdzību.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Kvalitatīvas izglītības un bērnu aprūpes pieejamība

(106) Pētījumi liecina, ka divdesmitgadnieku dzīves kvalitātes iespējas visvairāk ietekmē nevis viņiem pieejamais finanšu kapitāls vai iedzimtais talants, bet gan līdz 20 gadu vecumam uzkrātais cilvēkkapitāls, kura būtiskākie veidotāji ir ģimene un izglītības iestādes. Īpaši svarīgi bērna attīstībā ir pirmie seši gadi. Pētījumi rāda, ka dažādu ģimenes apstākļu dēļ bērni ierodas skolā ar ļoti atšķirīgu sagatavotības līmeni, kur vieni jau ir apguvuši datorprasmes, bet citam nav bijis pieejams pat parastais zīmulis. Skolā ir ļoti grūti panākt, lai šo bērnu prasmes un zināšanas izlīdzinātos. Tāpēc prioritāri svarīgi ir nodrošināt pieejamu un vienlīdzīgi augstas kvalitātes pirmsskolas aprūpi. Otra būtiskākā prioritāte ir vienlīdz kvalitatīva un pieejama pamatskolas un vidusskolas izglītība visiem Latvijas bērniem un jauniešiem. Praktiski šīs divas prioritātes nozīmē izglītēt un sniegt palīdzību jaunajiem vecākiem, nodrošinot kvalitatīvas, visiem pieejamas pirmsskolas bērnu aprūpes iespējas un, visbeidzot, nodrošināt vienlīdzīgas pamatskolas un vidusskolas izglītības iespējas.

Resursu pieejamība

(107) Lai mazinātu sociālo nevienlīdzību un vienlaikus motivētu katru cilvēku uzņemties atbildību par savu rīcību, daudzās pasaules valstīs sociālās politikas mērķis ir resursu vienlīdzība (*asset-based equality*). Šīs pieejas pamatā ir ideja, ka brīvais tirgus radīs vienlīdzīgākus iznākumus tad, ja, ieejot tirgū, visiem dalībniekiem būs pēc iespējas līdzīgāks sākuma kapitāls. Šādu pieejamo resursu vienlīdzību panāk, piešķirot katram pilngadību sasniegušajam sabiedrības loceklim noteiktu kapitāla ieguldījumu, motivējot veidot uzkrājumus, ko tālāk var izmantot, lai izglītos, atrastu darbu vai sāktu uzņēmējdarbību. Resursu vienlīdzības pieejas ietvaros kopējie līdzekļi netiek tiešā veidā pārdaļīti no veiksmīgākajiem uz mazāk veiksmīgiem sabiedrības locekļiem. Tā vietā tiek stiprināta mazāk veiksmīgo sabiedrības locekļu spēja tikt uz augšu, atbildību lielā mērā atstājot viņu pašu ziņā.

Darba tirgus pieejamība un diskriminācijas mazināšana

(108) Lai pilnvērtīgi izmantotu Latvijas cilvēkkapitālu, ir jāmazina visu veidu diskriminācija darba tirgū, ieskaitot etnisku, dzimuma un vecuma diskrimināciju,

kā arī diskrimināciju pret cilvēkiem ar īpašām vajadzībām. Tieši neformālās diskriminācijas dēļ samazinās atsevišķu sociālo grupu darba un ienākumu drošība. Nākotnē dažādu, nereti globālu, norišu dēļ atsevišķas profesionālās vai sociālās grupas, darbavietām pārvietojoties uz citām valstīm vai atsevišķām kompetencēm atmirstot, var zaudēt darbu un ienākumus. Jebkāda diskriminācija pret šīm grupām vēl papildus samazinātu viņu iespējas atgūties.

- (109) Tā kā bērnu labklājība ir vistiešāk saistīta ar vecāku, it īpaši māmiņu, nodarbinātību, sevišķi svarīgi ir nodrošināt darba tirgus pieejamību jaunajām māmiņām, pēc iespējas motivējot darba devējus nodarbināt jaunās māmiņas un nodrošinot aprūpes iespējas bērniem līdz sešu gadu vecumam.

Īslaicīgās nabadzības amortizācija un nabadzības riska grupas

- (110) Viens no lielākajiem sociālās aprūpes sistēmas trūkumiem Latvijā ir sadarbības trūkums starp dažādām aprūpes institūcijām.²¹ Palielinoties īslaicīgās nabadzības riskam, sevišķi svarīgi kļūst grūtībās nonākušam cilvēkam palīdzību sniegt nekavējoties. Pašlaik daudzo birokrātisko procedūru dēļ sociālais darbinieks nespēj to sniegt. Tāpēc īpaši svarīgi ir veidot sociālo politiku starpnozaru ietvarā. Lai palielinātu nabadzības riska zonā nonākušo iespējas uzlabot savu labklājību, svarīgi identificēt tās sociālās grupas, kas visvairāk ir pakļautas nabadzības riskam. Tikai apzinoties riska grupas, ir iespējams izstrādāt tām piemērotus sociālās drošības mehānismus. Nozīmīgs priekšnoteikums nabadzības riska mazināšanā ir efektīva sociālās aprūpes sistēma.

Iespējamie risinājumi

Kvalitatīvas izglītības un bērnu aprūpes pieejamība

- (111) *Daudzfunkcionāli centri vecākiem ar bērniem līdz sešu gadu vecumam.* Citviet pasaulē jau vairākus gadus veiksmīgi darbojas valdību atbalstītas bērnu aprūpes programmas, piemēram, „Sure Start” Lielbritānijā, „Head Star” ASV un Austrālijā. Šo programmu ietvaros tiek veidoti lokāli centri bērniem līdz sešu gadu vecumam un viņu vecākiem. Šie centri primāri darbojas kā bērnudārzi jeb dienas aprūpes centri, kuros vecāki var atstāt bērnu gan uz pilnu dienu, gan tikai uz pāris stundām, bet vienlaikus atbilstīgi katras pašvaldības vajadzībām šie centri var sniegt virkni citu pakalpojumu, kuru mērķis ir palīdzēt jaunajiem vecākiem. Šādos centros jaunās ģimenes var satīties ar citām ģimenēm un dalīties pieredzē, iesaistīties apmācībā vai saņemt konsultācijas par zīdaiņu aprūpi, bērnu psiholoģiju, veselību u.tml., saņemt informāciju vai palīdzību darba meklējumos. Šo programmu mērķis ir nodrošināt, lai visi bērni, sasniedzot sešu gadu vecumu, būtu saņēmuši pienācīgu aprūpi un būtu vienlīdz labi sagatavoti skolai. Šādi centri ir jāizveido visā valsts teritorijā, sākot ar tām pašvaldībām, kur nabadzība ir visaugstākā un bērnu situācija viskritiskākā.
- (112) *Brīvprātīgo māsu sistēmas izveide.* Viens no veiksmīgākajiem pasaules piemēriem zīdaiņu aprūpes atbalsta jomā ir brīvprātīgo aprūpes māsu institūcija. Normālos apstākļos jaunie vecāki atbildes uz aktuāliem jautājumiem par zīdaiņu

²¹ Rajevska Feliciana (Ed) (2006). *Insiders views about social inclusion and social security in Latvia*. FAFO.

un bērnu ikdienas aprūpi gūst no savu vecāku un vecvecāku pieredzes, bet jaunažiem vecākiem, kuri nāk no sociāli nelabvēlīgām ģimenēm, bieži vien nav, pie kā ar šādiem jautājumiem vērsties. Tāpēc dažās valstīs ir ieviestas t.s. brīvprātīgo bērnu aprūpes māsu institūcijas. Māsu parasti ir gados vecākas sievietes, kam ir bērnu kopšanas un audzināšanas pieredze, un viņas vietējos sociālajos centros sniedz padomus, kā aprūpēt bērnu ikdienas situācijās.

(Skat. arī risinājumus nodaļā „Zināšanas un prasmes 21. gadsimtā”.)

Resursu pieejamība

- (113) *Individuālās attīstības fondi.* Tie ir krājkonti, kas dod iespēju cilvēkiem ar zemiem ienākumiem veidot uzkrājumus. Šādos krājkontos katra paša ieguldītā naudas summa tiek papildināta ar tādas pašas summas ieguldījumu, kuru ziedo vai nu valsts iestādes, vai bezpeļņas organizācijas, vai privāti uzņēmumi. ASV, kur šādi fondi jau tagad darbojas ļoti veiksmīgi, daudzas ziedotājorganizācijas piedāvā arī finanšu, grāmatvedības un uzņēmējdarbības apmācību programmas.
- (114) *Bērna investīciju fondi.* Bērna investīciju fonds ir ilgtermiņa krājkonts, ko valsts izveido uzreiz pēc bērna piedzimšanas, iemaksājot tajā noteiktu summu (piemēram, Lielbritānijā tās ir 250 mārciņas visiem bērniem un 500 mārciņas mazturīgiem bērniem). Summa tiek papildināta ar vēl vienu valsts maksājumu, kad bērns ir sasniedzis septiņu gadu vecumu, un vēl vienu, sasniedzot vienpadsmit gadu vecumu. Vecāki vai tuvinieki var iemaksāt šajā fondā papildu līdzekļus līdz valsts noteiktam maksimumam. Fonda līdzekļi tiek vai nu investēti akcijās, vai vienkārši noguldīti kā depozīts. Fondu līdz bērna sešpadsmit gadu vecumam pārvalda vecāki vai aizbildņi. Sešpadsmit gadu vecumā bērns pats var pārņemt sava fonda pārvaldību, bet pašus līdzekļus var izņemt, tikai sasniedzot astoņpadsmit gadu vecumu. Tālāk jauniešis var tos izmantot pēc saviem ieskatiem – lai finansētu izglītību, sāktu uzņēmējdarbību vai pat iegādātos apģērbu pirmajai darba intervijai.

Darba tirgus pieejamība un diskriminācijas mazināšana

- (115) *Atbalsts uzņēmumiem, kas īsteno antidiskriminācijas pasākumus.* Šādu atbalstu var sniegt gan tīri simboliskā līmenī, ik gadu piešķirot nosaukumu „Jaunajām māmiņām draudzīgs darba devējs”, „Vecumu cenošs darba devējs” vai „Invalīdiem draudzīgs uzņēmums”, gan praktiskā līmenī, piemēram, šādiem uzņēmumiem un darba devējiem atvieglot vai paātrinot birokrātiskās procedūras vai sniegt citas administratīvas privilēģijas. Īpaši efektīvi šādu atbalstu var sniegt tieši pašvaldību līmenī.
- (116) *Bērnu aprūpes centri.* (Skat. „Daudzfunkcionāli centri vecākiem ar bērniem līdz sešu gadu vecumam” iepriekš.) Nodrošinot visiem interesentiem pieejamus bērnu aprūpes centrus, jaunajām māmiņām, it īpaši tām, kas audzina bērnu vienas pašas, būs lielāka iespēja atgriezties darba tirgū.
- (117) *Sabiedrības informēšana par sociālo dažādību.* Aizspriedumi un diskriminatīvas prakses visbiežāk rodas informācijas trūkuma dēļ. Informējot sabiedrību un vairojot tās izpratni par sociālo dažādību un dažādu sociālo grupu (piemēram, invalīdu, mazākumtautību vai sieviešu) situāciju un problēmām, tiek stiprināta

tolerance un mazināts diskriminācijas gadījumu biežums. Šādu izpratni var vairot gan ar formālās izglītības programmām, gan ārpus tām, rīkojot seminārus un diskusijas par dažādu sociālu grupu situāciju Latvijā un citviet pasaulē.

Īslaicīgās nabadzības amortizācija un nabadzības riska grupas

- (118) *Īstermiņa nabadzības palīdzības programmas.* Sociālajām programmām vajadzētu būt orientētām uz operatīvu palīdzību cilvēkiem, kas nonākuši īstermiņa grūtībās, darbojoties pēc principa: „Mēģini vēlreiz, un mēs tev palīdzēsim.” Sociālie darbinieki norāda, ka viens no lielākajiem sociālās aprūpes sistēmas trūkumiem Latvijā ir sadarbības trūkums starp dažādām aprūpes institūcijām. Bieži vien grūtībās nonākušam cilvēkam palīdzība nepieciešama nekavējoties, bet birokrātisko procedūru dēļ sociālais darbinieks nespēj to sniegt. Tāpēc īpaši svarīgi ir veidot starpnozaru sociālo politiku.
- (119) *Uz nabadzības riska grupām orientētas sociālās programmas.* Ir jāveido uz nabadzības riska grupām – vientuļajiem vecākiem, pensionāriem, invalīdiem – orientētas sociālās programmas. Viskritiskākās nabadzības riska grupas šobrīd un tuvākajā nākotnē ir vientuļie vecāki, pensionāri (īpaši vientuļie pensionāri) un invalīdi. Regulāri jāveic nabadzības risku analīze un sociālās programmas jāpiemēro specifisku nabadzības riska grupu vajadzībām.
- (120) *Apmācības un socializācijas programmas pensijas un pirmspensijas vecuma cilvēkiem.* Lai novērstu pensijas un pirmspensijas vecuma cilvēku sociālo izolāciju un veicinātu viņu iekļaušanos darba tirgū, jāveido mūžizglītības un profesionālās kvalifikācijas celšanas programmas. Svarīgi piedāvāt iespējas apgūt tās prasmes, kas šobrīd ir īpaši aktuālas – informācijas un komunikācijas tehnoloģiju lietošanas iemaņas un valodu prasmes. Vienlaikus jādod iespēja pensionāriem brīvprātīgi iesaistīties sabiedriskajā darbā. Piemēram, Dānijā pensionāri brīvprātīgi “dežūrē” universitāšu un skolu eksāmenos. (Skat. arī risinājumus nodaļā „Zināšanas un prasmes 21. gadsimtā”.)
- (121) *Infrastruktūras pieejamība cilvēkiem ar kustību, dzirdes un redzes traucējumiem.* Kaut gan sociālo pakalpojumu nodrošināšana valstī sekmīgi attīstās, sabiedriskā transporta, publiskās un privātās infrastruktūras fiziskā sasniedzamība joprojām ir nepietiekama.

Tūlītējie soļi

- (122) Nabadzības struktūras un nabadzības riska grupu analīze.
- (123) Lauku skolu saglabāšanas programmas izstrāde.
- (124) Bērnu aprūpes pakalpojumu tirgus liberalizācija.

4. MASVEIDA JAUNRADE UN INOVATĪVA EKONOMIKA

Tendences un izaicinājumi: ekonomikas globalizācija un jaunrades veicināšana

- (125) Arvien vairāk valstu un pilsētu integrējas starptautiskajās informācijas, kapitāla, preču un darbaspēka plūsmās, veidojot globālo tirgu. Ekonomikas globalizācijas apstākļos standartizācija veicina ražošanas procesu pārtapšanu par globālajā tirgū sniegtiem pakalpojumiem. Šie pakalpojumi arvien vairāk tiek pārvietoti uz valstīm, kurās ir pieejams lēts darbaspēks. Latvijas un citu Eiropas valstu konkurētspēju mazina Āzija, kas ne tikai spēj piedāvāt lētāku darbaspēku, bet arī mērķtiecīgāk investē zināšanās un tehnoloģijās. Pieaugot darbaspēka izmaksām, arī Latvija arvien vairāk zaudēs savas lētā darbaspēka priekšrocības un arvien vairāk standartizēti ražošanas un pakalpojuma procesi, visticamāk, tiks pārvietoti uz Āzijas valstīm.
- (126) Valstis ar dārgu cilvēkkapitālu ir starptautiski konkurētspējīgas vienīgi tad, ja to cilvēkkapitāls ir spēcīgs jaunradē.²² Arvien vairāk ES līdervalstu eksportspēja ir cieši saistīta ar to radošo kapitālu.²³ Radošo kapitālu veido radoša nodarbinātība, augstās tehnoloģijas un augsta atvērtības pakāpe jaunām idejām. Neraugoties uz salīdzinoši lieliem ieguldījumiem izglītībā, Latvijai ir vislielākais tirdzniecības deficīta īpatsvars pret iekšzemes kopproduktu starp visām ES valstīm. Jauninājumu²⁴ un darba produktivitātes²⁵ ziņā Latvijas iedzīvotāji būtiski atpaliek no vecajām ES dalībvalstīm un ASV. Latvijas cilvēkkapitāls netiek pilnvērtīgi izmantots. Ja tas nav spēcīgs jaunradē, netiek kāpināts valsts radošais kapitāls un netiek attīstītas spējas radīt jauninājumus.
- (127) Mūsdienās inovācijas vairs netiek attiecinātas tikai uz augstām tehnoloģijām, bet arī uz jaunu ideju radīšanu un ieviešanu ikvienā darbības jomā. Ņemot vērā izglītības masveida paplašināšanos, valstu konkurētspējai arvien būtiskāk ir iesaistīt jaunrades procesā pēc iespējas lielāku iedzīvotāju skaitu. Ekonomiskā sistēmā, kurā sociālā mobilitāte ir augstāka, augstāks ir arī sabiedrības radošums, jo katram spējīgam, radošam cilvēkam pat no zemākajiem sabiedrības slāņiem ir iespēja radīt un pierādīt savas idejas. Tāpēc mūsdienu globalizācijas apstākļos sekmīgākās ir nevis valstis ar zemākajām algām, bet valstis ar augstāku iespēju vienlīdzību, jo tās ir spējušas maksimālam skaitam savu iedzīvotāju nodrošināt radošu darbību.
- (128) Lielākajā daļā gadījumu jauninājumu nerada un neizplata viens pats ar īpašu talantu apveltīts indivīds. Tā rašanās procesā izšķirošs veiksmes priekšnoteikums ir spēja sadarboties, atvērtība, zināšanas un radošums. Jauninājumu radīšanā

²² Florida, Richard and Irene Tinagli. (2004). Europe in Creative Age.

²³ Piemēram, Zviedrija, Somija, Nīderlande un Vācija ir gan Eiropas eksporta, gan radošā kapitāla līderi.

²⁴ Maastricht Economic Research Institute on Innovation and Technology. (2007). European Innovation Scoreboard 2007 Comparative Analysis of Innovation Performance. http://www.proinno-europe.eu/doc/EIS2006_final.pdf

²⁵ OECD (2007). Economic survey of the European Union 2007: Key challenges for the European Union. Pieejams http://www.oecd.org/document/39/0,3343,en_2649_34111_38960487_1_1_1_1.00.html

iesaistās arvien vairāk cilvēku, arī pakalpojumu un produktu lietotāji ar dažādām prasmēm, zināšanām un pasaules uzskatiem. Masveida jaunrade kā līdzeklis nozīmē, ka ikviena Latvijas iedzīvotāja radošums, zināšanas un idejas ir jāizmanto daudzveidīgu jauninājumu radīšanā un izplatīšanā. Tas būs iespējams tikai tad, ja tiks veidota uz plašu sadarbību orientēta kultūra, kā arī piedāvātas jaunas, sadarbību veicinošas platformas gan inovāciju politikā, gan sabiedrības pārvaldē, gan izglītībā un kultūrā.

Mērķis: Kļūt par vienu no ES līderiem inovatīvu un eksportējošu mazo un vidējo uzņēmumu izplatības ziņā.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Lietotāju virzītas inovācijas

(129) Ekonomikas globalizācijas apstākļos arvien vairāk kompāniju savstarpēji sacenšas, lai pielāgotu un radītu jaunus pakalpojumus un produktus nemitīgi mainīgajām patērētāju vajadzībām. Latvijai būtu jāattīsta inovācijas sistēmu piedāvājuma daļa, t.i., kompāniju spējas ieviest tirgū pakalpojumus un produktus, kas apmierina klientu un patērētāju vajadzības. Pasaules pieredze rāda, ka aptuveni 73% no industriālajām inovācijām nepārtop veiksmīgos industriālos produktos²⁶ nevis tāpēc, ka tie nav tehnoloģiski izcili, bet gan tāpēc, ka tie neuzrunā lietotāja vajadzības. Ņemot vērā Latvijas kā mazas valsts relatīvi mazos zinātnes un I&A resursus, nepieciešams radīt lietotāju virzītām inovācijām pakārtotu inovāciju sistēmu. Šī domāšana ietver gan izpratni par lietotāju vajadzībām, gan lietotāju sistemātisku iesaisti inovāciju procesā. Mūsdienās lietotāji kļuvuši par vislielāko jaunu komerciāli veiksmīgu inovāciju ideju avotu dažādām kompānijām dažādās nozarēs. Arvien vairāk lietotāju rada, pārveido un uzlabo pakalpojumus un produktus.

Atvērtu inovāciju prakse

(130) Mūsdienu ekonomikā arvien būtiskāka loma ir zināšanām, augstskolām un pētniecībai. Pasaules pieredze rāda, ka kompānijas un radoši indivīdi arvien mazāk rada zināšanas un jauninājumus savās slēgtajās izpētes laboratorijās, bet arvien vairāk sadarbojas ar dažādiem ārējiem avotiem, lai iegūtu jaunas zināšanu un idejas, ko kopīgi pārvērst jauninājumos vai jaunos biznesa modeļos.²⁷ Šis process veicina straujāku zināšanu radīšanu un izplatīšanās tempus, kam seko straujāka jauninājumu rašanās. Globālās konkurences apstākļos arvien svarīgāk ir veidot atvērtas inovāciju sistēmas, kas veicinātu straujāku jaunāko zināšanu izplatību, kā arī likvidētu dažādās zināšanu ieguves barjeras. Latvijas augstskolām un pētniecības institūtiem jābūt pēc iespējas atvērtākiem un jāveicina zināšanu izplatīšanās gan nacionālā, gan Baltijas jūras reģionā. Izglītības un pētniecības

²⁶ Von Hippel, Eric. (2006). Democratizing Innovation. The MIT Press.

²⁷ Chesbrough, Hasselt et.al. (2008). Policies for Open Innovation: Theory, Framework and Case. Vision era.net.

iestādēm jāveido un jāuztur platformas, ar kuru palīdzību zināšanas kļūtu pieejamas Latvijas uzņēmumiem. Jāveicina MVU sadarbība jauninājumu radīšanā un ieviešanā.

Inovātīva uzņēmējdarbība

- (131) Globalizācija sniedz jaunas iespējas inovatīviem un uzņēmīgiem indivīdiem izvēlēties pilsētas un valstis, kur veiksmīgi sākt uzņēmējdarbību, lai iekļautos un spētu konkurēt globālajā tirgū. Uzņēmējdarbība ir jauninājumu virzītājspēks, turklāt tā rada labklājību un uzlabo dzīves standartus. Lai gan 53%²⁸ Latvijas iedzīvotāju vēlētos kļūt par uzņēmējiem, tomēr lielākajai Latvijas sabiedrības daļai uzņēmējdarbība nav iecienītākais karjeras izvēles veids. Tikai 7% iedzīvotāju sāk uzņēmējdarbības aktivitātes. Latvijai jāklūst gan par pievilcīgu vietu Eiropā, kur sākt inovatīvu uzņēmējdarbību, gan par pašu uzņēmīgāko Eiropas sabiedrību. Valdība spēlē būtisku lomu, radot un uzturot ietvaru, kurā uzņēmumi var ieviest jauninājumus, kā arī tieši radot atbalstu, kad tirgus cieš neveiksmes. Veidojot Latvijas uzņēmējdarbības vidi, vispirms jādomā par iespējām, kā radīt inovatīvu uzņēmējdarbību kā pievilcīgu karjeras izvēli lielākajai sabiedrības daļai.

Masveida jaunrades kultūra

- (132) Radošums ir ne tikai individuāla, bet arī sociāla parādība. Tā ir saruna, kurā cilvēki apmainās ar idejām, kopīgi rada jaunas, uzlabo un īsteno tās.²⁹ Tikai ideju daudzveidība un radoša līdzdalība kā ikdienas prakse lielai sabiedrības daļai var veicināt sekmīgu jaunu ideju radīšanu un jauninājumu ieviešanu. Latvijas iedzīvotājiem ir jāklūst radoši aktīvākiem gan savā profesionālajā darbībā, gan brīvā laika patēriņā. Tiem jāklūst ne tikai radošākiem, bet arī atvērtākiem jaunām idejām un ideju dažādībai. Masveida jaunradei un ideju apmaiņas kultūrai jāklūst par Latvijas identitātes sastāvdaļu. Radošiem procesiem jābūt redzamiem, atvērtiem un brīvi pieejamiem. Tikai tad inovatīva ekonomika sakņosies radošā kultūrā, kurā cilvēki līdzdarbojas, apmainās ar idejām un īsteno idejas ātrāk nekā citas valstīs. Šādas kultūras iedzīvināšanai ir jābūt ilgtermiņa attīstības mērķim.

Iespējamie risinājumi

Lietotāju virzītas inovācijas

- (133) *Lietotāju virzītu inovācijas aģentūra.* Lietotāju virzītu inovāciju veicināšanai būtu jāizveido aģentūra. Tās mērķis būtu izveidot un koordinēt inovāciju tīkla izveidi. Šajā tīklā būtu jāiesaista augstskolas, pētniecības institūcijas un uzņēmumi, lai radītu un izplatītu zināšanas, metodes un prakses, kas veicinātu izpratni par lietotāju virzītām inovācijām, kā arī veicinātu lietotāju iesaisti inovāciju procesā.
- (134) *Sadarbības inovāciju programma.* Lietotāju virzītu inovāciju kontekstā būtu jāpārdefinē inovāciju atbalsta programmas. Valstij būtu jārada sadarbības platformas, kuru ietvaros dažādi inovāciju dalībnieki tiktu mudināti sadarboties.

²⁸ Eurobarometer (2004). Entrepreneurship. Flash 160 "Entrepreneurship" (12/04/2004 – 29/04/2004).

²⁹ Leadbeater, Charles (2008). We Think: why mass creativity is the next big thing.

Lai samazinātu neskaidrību un risku par jauninājumu ieviešanu tirgū, valdībai un pašvaldībām būtu jāsniedz finansiāls atbalsts jaunu pakalpojumu, produktu un tehnoloģiju radīšanai tikai tad, ja izstrādes procesā piedalās to potenciālie lietotāji. Šāda pieeja mudinātu uzņēmumus meklēt un sadarboties ar jauninājumus pieprasošiem klientiem un patērētājiem, kā arī stiprinātu uzņēmumu spējas radīt un izplatīt inovācijas.

- (135) *Izpētes un attīstības (I&A) internacionalizācija.* I&A strauji globalizējas. Izpēte un attīstība kļūst par arvien nozīmīgāku globālajā tirgū piedāvātu pakalpojumu, un arvien vairāk lielo uzņēmumu šos pakalpojumus iegādājas. Globalizācijas apstākļos mazu valstu inovāciju politikas veiksmē kļūst arvien vairāk atkarīga no spējas integrēt savus mazos un vidējos uzņēmumus starptautiskajās zināšanu plūsmās. Tāpēc valdībai būtu jāpiedāvā uzņēmumiem, kuri sadarbojas ar lietotājiem jauninājumu radīšanā, finansiālais atbalsts I&A pakalpojumu pirkšanai un integrācijai I&A globālajos tīklos.
- (136) *Puduru attīstības programma.* Pasaules pieredze rāda, ka lietotāju virzītu inovāciju prakses īsteno vai nu lielas kompānijas, vai kompānijas, kuras darbojas inovatīvos puduros. Tāpēc būtu jāsniedz infrastruktūras atbalsts grupu veidošanai gadījumos, ja kompānijas ir gatavas sadarboties ar lielām kompānijām vai piedalīties mazu un vidēju kompāniju grupu veidošanā. Izprotot, ka Latvijas MVU visvairāk trūkst zināšanu un prasmju produktu virzīšanai Eiropas, Āzijas un ASV tirgos, vēlams būtu veicināt partnerības, kurās Latvijas puse sniegtu I&A pakalpojumus, bet ārvalstu puse – mārketinga un pārdošanas pakalpojumus. Lielu daļu gala lietotāju tirgus mūsdienā pasaulē pārvalda lielās multinacionālās korporācijas. Vienlaikus ar šo firmu pieaugošo kontroli pār izplatīšanas kanāliem notiek ražošanas procesu globalizēta izkliede, dodot iespēju attīstības valstu, tostarp Latvijas, uzņēmumiem iekļauties šajās ražošanas ķēdēs praktiski jebkurā pievienotās vērtības radīšanas posmā. Panākot, ka multinacionālās korporācijas veido I&A projektus Latvijā, ir iespējams piekļūt to savāktajām zināšanām par lietotāju un tirgus vajadzībām.³⁰

Atvērtu inovāciju prakse

- (137) *Atvērta koda programmatūras iepirkums.* Lielākoties atvērta koda darbības principu ievērošana rada lielāku un straujāku inovāciju konvergenci. Valsts un pašvaldības institūcijas ar savu piemēru var veicināt atvērtu inovāciju prakses, atvēlot daļu no programmatūru iepirkumam paredzētiem līdzekļiem atvērta koda programmatūras iegādei. Pārvaldes institūcijām būtu jāizstrādā atvērta koda programmatūras iepirkuma programmas. Atvērtā koda programmas var iegādāties lētāk vai pat bez maksas, bet tās prasa augstākus uzturēšanas izdevumus. Pat ja kopējās izmaksas, izmantojot atvērtā koda programmatūru valsts institūcijās, nesamazinātos, to izmantošana radītu pozitīvus blakusefektus – tiktu veicinātas vietējās IT darba vietas, attīstītas Latvijas darbaspēka programmēšanas prasmes

³⁰ Šāda veida politika tiek sekmīgi realizēta Izraēlā, kur tā saukta BIRD programma apmaksā 50% no I&A projekta izdevumiem, kurā viena puse ir tipiski vidēja vai liela ASV kompānija ar zināšanām par lietotāju vajadzībām un tirgu, bet otra puse – Izraēlas kompānija, kura apņemas veikt I&A darbu. Šādi ASV puse saņem bezmaksas un zema riska I&A, kamēr Izraēlas puse piekļūst zināšanām par tirgvedību un lietotāju vajadzībām, kā arī sekmīgi atgūst I&A ieguldītos naudas līdzekļus.

un tādējādi veicināta uzņēmējdarbība. Atvērtā koda programmu iepirkums tiešā veidā atbalstītu augsto tehnoloģiju nozari Latvijā

- (138) *Atvērtas zināšanas un zinātne.* Zināšanas arvien straujāk noveco, tāpēc arvien svarīgāks kļūst to izplatīšanās ātrums un pieejamība kompānijām un iedzīvotājiem. Tāpēc ir nepieciešamas jaunas pieejas zināšanu izplatīšanā. Lai veicinātu zināšanu izplatīšanos, kā arī samazinātu barjeras to piekļuvei valsts finansētām augstskolām un pētniecības institūtiem, valsts augstskolu lekciju kursu materiāliem un valsts finansētu zinātnisko pētījumu rezultātiem būtu jābūt viegli pieejamiem ikvienam Latvijas iedzīvotājam interneta vidē. Būtu jāattīsta ikvienam pieejami virtuālie biznesa inkubatori un digitāli zināšanu pārneses tīkli kā brīvas piekļuves vides, kurās eksperti, pasniedzēji un zinātnieki dalās savām zināšanās.
- (139) *Intelektuālā īpašuma digitāla licencēšana.* Tā būtu brīvi pieejama digitāla platforma, kurā būtu apkopots valstij, augstskolām un pētniecības institūtiem piederošais intelektuālais īpašums, kā arī sniegtas iespējas digitālā vidē iegādāties to licences. Šāda platforma veicinātu lielāku intelektuālā īpašuma izmantošanu, kā arī samazinātu licencēšanas izmaksas.
- (140) *Pētniecisko institūciju starptautiskās konkurētspējas stiprināšana.* Pētnieciskām institūcijām ir jāpārorientējas uz tirgū novērtētu I&A pakalpojumu sniegšanu uzņēmumiem, valsts un pašvaldību institūcijām. Ņemot vērā I&A globalizācijas tendences, ir nepieciešamas veidot programmu, kura stiprinātu pētniecisko institūciju spējas un kompetences sniegt starptautiski konkurētspējīgus I&A pakalpojumus ārvalstu uzņēmumiem.

Inovatīva uzņēmējdarbība

- (141) *Riska kapitāla nozare.* Nodibinot valsts finansiāli atbalstītu riska kapitāla nozari, Latvijai būtu daudz vieglāk piesaistīt R&D investīcijas. Valsts varētu subsidēt inovāciju fondus, kas darbojas kopsadarbībā ar privāto kapitālu. Vadošu uzņēmumu izpētes centri labprāt tiek izvietoti tur, kur pieejams riska kapitāls produktu komercializēšanai. Līdz ar to Latvija varētu iegūt augsti apmaksātas darba vietas un piesaistīt gan savus emigrējušos zinātniekus, gan citvalstu pētniekus, kas vēlētos strādāt vietā, kur iespējams nopelnīt, pārvēršot izgudrojumus inovācijās. Riska kapitālistu funkcija ir ne tikai finansiāli nodrošināt produkta attīstību, bet arī sekmīgi pārdot izveidoto uzņēmumu. Tāpēc valstij būtu jāveicina to ārvalstu riska kapitālistu firmu klātbūtne Latvijā, kurām ir liela pieredze kompāniju attīstīšanā un pārdošanā biržās, tādējādi radot iespēju Latvijas uzņēmējiem pārņemt zināšanas un pieredzi jaunu uzņēmumu sekmīgā realizācijā.
- (142) *Pensiju fondu inovāciju obligācijas.* Valstij izveidojot un uzturot atvasināto obligāciju fondus, tā varētu izmantot pensiju 3. līmeņa kapitālu, lai veicinātu inovācijas. Šādi fondi izdotu obligācijas, kas būtu atvasinātas no fonda pārraudzītiem inovatīvu investīciju projektiem. Tā pensiju fondu pārvaldītājiem tiktu radīta iespēja ieguldīt drošās obligācijās, vienlaikus attīstot inovācijas un nodrošinot pensiju saņēmējiem augstāku pensiju.

- (143) *Inovāciju iepirkuma programma.* Valsts un pašvaldības institūcijām būtu ik gadus jāatvēr finansu līdzekļi, lai iepirktu īpaši to vajadzībām radītus jaunus inovatīvus pakalpojumus un produktus. Šādā veidā pārvaldes institūcijas uzņemtos katalizatora lomu inovāciju un inovatīvas uzņēmējdarbības vides veicināšanā.
- (144) *Sabiedrisko pakalpojumu deleģēšana tirgum.* Lai radītu papildu uzņēmējdarbības iespējas, nepieciešams izveidot programmu, kas nodod daļu no sabiedrisko pakalpojumu sniegšanas privāto uzņēmumu rokās. Šāda programma ne tikai palielinātu interesi par uzņēmējdarbību, bet arī radītu iespējas padarīt efektīvākus un jauninājumiem bagātākus sabiedriskos pakalpojumus.

Masveida jaunrades kultūra

- (145) *Radošuma izglītība.* Izglītības sistēmai ir īpaši jāattīsta spēja patstāvīgi, kritiski un radoši domāt, kā arī spēja sadarboties un pielāgoties. Radošuma izglītībai jābūt vērīgai uz starpdisciplināru sadarbību un iemaņu attīstīšanu, individualitāti attīstošu, iztēli, radošu domāšanu un talantus izkopjošu izglītības procesu. Izprotot patstāvīgas radošās domāšanas iemaņu nozīmi inovatīvas ekonomikas radīšanā, vairāk nekā 30 pasaules valstīs „radošā domāšana” tiek pasniegta kā atsevišķs mācību priekšmets skolās. Arī Latvijā ir uzsāk radošās domāšanas apmācība skolu sistēmā.
- (146) *Brīva laika platformas.* Daudzi cilvēki rada jauninājumus brīvajā laikā, radošās intereses vadīti. Brīva dalīšanās ar informāciju hobija dēļ bieži notiek tad, kad nav iespējams saredzēt zināšanu komercializācijas iespējas. Piemēram, tehnoloģijai attīstoties, kāds pamana tās komercializācijas iespējas un cenšas gūt no tā komerciālu labumu, ieviešot šo jauninājumu tirgū. Tā radās lidmašīnas un „Apple” dators.³¹ Lai mobilizētu šo radošo interesi, ir nepieciešams veidot gan digitālas platformas, gan radošas grupas. Atbalstot šīs radošās kopienas, tiek veicināta masveida radošuma kultūra, jo tās var „inficēt” ar radošumu lielākas sabiedrības daļas.
- (147) *Ideju banka un ideju konti.* Masveida radošuma kultūras izplatīšanai būtu nepieciešams ieviest indivīdu ideju kontus un ideju banku. Katrs iedzīvotājs ievieto kopīgā ideju bankā idejas, ko uzskata par jaunām, bet nespēj tās īstenot. Katrs indivīds gūst pieeju citu idejām dažādos līmeņos. Līmenis tiek piešķirts atbilstīgi iesniegto ideju daudzumam. Ik gadus tiek apbalvots lielākais ideju radītājs. Šādas sistēmas radīšana varētu veicinātu ideju apmaiņas kultūru.
- (148) *Inovāciju galvojumi (vaučeri).* Galvojums (vaučers) tiek piešķirts noteiktam skaitam indivīdu, kuri visaktīvāk iesnieguši idejas ideju bankā un kuru idejas citi lietotāji ir novērtējuši kā vērtīgas. Galvojumus (vaučerus) var apmainīt pret finansiālu atbalstu jaunu pakalpojumu, produktu vai tehnoloģiju izstrādei.

³¹ Peter B. Meyer, Network of Tinkers: A Model of Open-Source Technology Innovation, US Department of Labor Working paper, November 2007.

Tūlītējie soļi

- (149) *I&A nodokļu kredīts.* Pētījumi pierāda, kā I&A nodokļu kredīts atstāj pozitīvu ietekmi uz inovāciju skaita pieaugumu. Tas ļauj firmām, kas strādā izpētes un attīstības jomā, saņemt atvieglojumus par leģitīmiem izdevumiem sava uzņēmuma nodokļos. Arī tad, kad uzņēmumam nav peļņas, uzņēmums var pretendēt uz nedaudz mazāku nodokļu slogu.
- (150) *Zinātnieku un uzņēmumu sadarbība pētniecības jomā.* Inovāciju kontekstā ir nepieciešams, lai pētniecības programmas būtu saistītas ar tirgus prasībām. Tāpēc zinātnes un pētniecības pārvaldē būtu nepieciešams iesaistīt kompāniju pārstāvjus, lai kopīgi ar tiem tiktu definētas pētniecības prioritātes, kā arī laikus apzinātas nākotnes tehnoloģiju attīstības tendences. Zinātnes un pētniecības finansējums būtu jānovirza caur uzņēmējiem – zinātnes gala produkta patērētājiem.

5. INOVATĪVA PĀRVALDĪBA UN LĪDZDALĪBA

Tendences un izaicinājumi: demokrātijas institūciju transformācija

- (151) Viena no būtiskākajām politiskās pārvaldes tendencēm visā pasaulē ir reprezentatīvās demokrātijas institūciju popularitātes mazināšanās. Pat tā dēvētajās vecajās demokrātijās pilsoņu neuzticēšanās politiķiem un skepse pret demokrātiskajām institūcijām pieaug.³² Situācija Latvijā ir vēl kritiskāka. Balsstiesīgo iedzīvotāju dalība Saeimas vēlēšanās ir mazinājusies un ir mazinājusies arī iedzīvotāju uzticība valsts pārvaldes institūcijām – politiskajām partijām, Saeimai, Ministru kabinetam un ministrijām. Atbilstīgi pēdējo aptauju datiem, 3/4 Latvijas iedzīvotāju neuzticas nedz Saeimai, nedz Ministru kabinetam, nedz politiskajām partijām.³³ Tik zems uzticības kredīts liek apšaubīt pieņemto lēmumu leģitimitāti un ievērojami apgrūtina valsts politikas īstenošanu pat tad, ja lēmumi ir racionāli, izsvērti un objektīvi. Ja sabiedrisko lēmumu pieņemšanā piedalās tikai neliela daļa sabiedrības, neizbēgami tiek pieņemti suboptimāli lēmumi, kas neatspoguļo sabiedrības vairākuma intereses, kā arī pietiekami neatspoguļo dažādu sociālo grupējumu (etnisku, lingvistisku, ekonomisku u.c.) viedokļus. Tas savukārt nozīmē augstākus korupcijas riskus, neefektīvāku politisko lēmumu īstenošanas procesu un nepilnīgu iedzīvotāju radošā potenciāla izmantošanu. Vairumam sabiedrības norobežojoties no politiskajiem procesiem, palielinās arī sabiedrības radikalizācijas risks, jo demokrātisko institūciju pamatfunkcija ir uzturēt sabiedrisko diskusiju, kura palīdz veidot kompromisus starp dažādu sociālo grupu viedokļiem. Ja šāds kompromisa veidošanas process nenotiek, katra sociālā grupējuma viedoklis radikalizējas, tādējādi paaugstinās sociālo konfliktu un pat vardarbības iespējamība. Pētījumi citās pasaules valstīs rāda, ka iespēja iesaistīties politisko lēmumu pieņemšanas procesā un spēja to iespaidot ievērojami ietekmē apmierinātību ar dzīvi un dzīves kvalitāti.³⁴
- (152) Reprezentatīvās demokrātijas krīze nenozīmē demokrātiskās sistēmas galu, bet gan transformāciju. Reprezentatīvās demokrātijas institūcijām zaudējot nozīmi, arvien būtiskāka kļūst līdzdalība demokrātijas institūcijās.³⁵ Eiropas iedzīvotāji arvien mazāk piedalās vēlēšanās, toties aizvien biežāk izmanto jaunas formas sava viedokļa paušanai. Interneta komentāri, forumi, sociālo tīklu portāli (piemēram, arī Latvijā populārais Draugiem.lv) un interneta dienasgrāmatas (emuāri jeb blogi) ir tikai daži piemēri jaunām publisko diskusiju formām, kurās ne tikai tiek veidots sabiedriskais viedoklis par būtiskiem jautājumiem, bet arī notiek iedzīvotāju sadarbība kopēju sociālu problēmu risināšanā. Latvijas iedzīvotāju aktivitāte jauno sabiedrisko diskusiju formu izmantošanā ir ļoti augsta. Piemēram, t.s. jauno māmiņu portāls „Cālis” (calis.lv) ir viens no nozīmīgākajiem Latvijas publiskajiem resursiem bērnu aprūpes jautājumu risināšanā. Portālu Draugiem.lv,

³² Stoker Gerry (2006). Explaining Political Disenchantment: Finding Pathways to Democratic Renewal. *The Political Quarterly*, Vol. 77, No. 2 (April-June 2006), pp. 184-194.

³³ SKDS (2007) *Attieksme pret korupciju Latvijā. 2007. gada novembris – decembris*. Pieejams: <http://www.politika.lv>

³⁴ Stutzer Alois & Bruno Frey (2006) Political participation and procedural utility: An empirical study. *European Journal of Political Research*, Vol. 45, pp. 391-418.

³⁵ Pearce Jenny (2007). Toward a post-representational politics?: Participation in 21st century. *World Futures*, Vol. 63, pp. 464-478.

kurā šobrīd ir reģistrējušies gandrīz 2,5 miljoni lietotāju, noteikti var uzskatīt par valsts mēroga vidi, kurā līdztekus izklaidei nereti tiek veiktas arī politiskas iniciatīvas. Piemēram, akcija „Apņemos” vai „Cūkmena dienasgrāmata” ir iniciatīvas, kas interaktīvā veidā ietekmē portāla lietotāju attieksmi pret savu veselību un apkārtējo vidi, tādējādi vairojot publisko labumu.

- (153) Demokrātisko institūciju transformācijas kontekstā būtiskākais pārvaldības izaicinājums ir spēja atrast jaunus sadarbības un līdzdalības mehānismus, kas veidotu un vairotu sabiedrības sociālo kapitālu. Apzinoties šo izaicinājumu, Eiropas Savienības valstīs 2000. gadā Lisabonā kā vienu no stratēģiskajiem mērķiem noteica aktīvas pilsoņu līdzdalības (*active citizenship*) veicināšanu. Latvijai kā salīdzinoši nelielai valstij ir vieglāk ieviest inovatīvus pārvaldības un līdzdalības risinājumus nekā lielām valstīm, jo ieviešanas process ir īsāks, lētāks un sabiedrisku vienošanos panākt ir vieglāk. Meklējot jaunus sabiedriskās līdzdalības mehānismus, ir vērts mācīties no citu valstu pieredzes un atsevišķus, citviet veiksmīgi izmantotus pārvaldības mehānismus ieviest arī Latvijā. Tomēr, lai Latvija kļūtu par Eiropas līderi inovatīvu pārvaldības mehānismu ieviešanā, sabiedriskajām inovācijām jāklūst par ikdienas praksi, kur jaunu ideju radīšanā iesaistās pēc iespējas plašāks cilvēku loks un pastāv sabiedriskajām inovācijām labvēlīga vide un infrastruktūra, kas ļauj šīs idejas īstenot dzīvē.

Mērķis: Izveidot valsts pārvaldību, kura ir produktīva, spēj ātri reaģēt uz pārmaiņām un kurā aktīvi līdzdarbojas lielākā daļa Latvijas sabiedrības.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Sabiedriskā līdzdalība politikas veidošanā

- (154) Lai maksimāli izmantotu Latvijas cilvēkkapitālu, pieņemtu kvalitatīvākus lēmumus un atvieglotu to ieviešanu, ir būtiski maksimāli iesaistīt sabiedrību politikas veidošanā. Lai to izdarītu, jārada reālas un saturiskas (nevis formālas) līdzdalības iespējas, kā arī jāievieš motivācijas mehānismi, kas mudinātu šīs iespējas izmantot. Šādi motivācijas mehānismi var būt sociālās atzinības sistēmas, administratīvi atvieglojumi vai gluži vienkārši uzskatāmi pierādījumi, ka līdzdalības rezultāti tiek reāli ieviesti. Iesaistot sabiedrību likum- un lēmumprojektu izstrādē un izvērtēšanā, jāņem vērā sabiedrības sociālā daudzveidība un jātiecas, lai diskusijā tiktu ņemti vērā visu ieinteresēto sociālo grupu viedokļi. Politikas un sabiedrisko pakalpojumu projektu veidotājiem ir proaktīvi jāidentificē sabiedrības grupas, uz kurām attiecīgais projekts attiecas, tās jāuzrunā un jāiesaista diskusijā, izmantojot katrai mērķauditorijai piemērotākos līdzekļus, un jānodrošina atgriezeniskā saite, informējot sabiedrību par to, kas ticis ņemts vērā un kas ne.

Lēmumpieņemšanas subsidiaritāte

- (155) Vislabprātāk cilvēki velta laiku sabiedriskiem jautājumiem tad, ja redz konkrētu rezultātu. Lēmumu pieņemšanas process iespēju robežās ir jāreformē, ievērojot subsidiaritātes principu, kas nosaka, ka katrs lēmums jāpieņem pēc iespējas tuvāk tiem, uz kuriem tas attiecas. Atsevišķos gadījumos tas nozīmē, ka lēmumu pieņemšanas tiesības tiek nodotas pašvaldībai, citā gadījumā – ka lēmumu referendumā pieņem paši pilsoņi, vēl citos visefektīvāk ir veidot privāti publiskās partnerības. Kurā līmenī katrs lēmums pieņemams, atkarīgs no katras jomas specifikas un būtu izvērtējams papildus, izmantojot citās valstīs jau pielietotas metodoloģijas. Trīs iespējamie tiešās demokrātijas instrumenti, kuru pielietojamība atsevišķās jomās būtu tālāk jāizvērtē, ir referendumi, galvojumi (vaučeri) un funkcionālais federālisms.

Pilsoniskā izglītība un sociālā integrācija

- (156) Lai padarītu sabiedriskās līdzdalības procesu pēc iespējas konstruktīvāku un efektīvāku, jāstiprina Latvijas iedzīvotāju spējas un prasmes līdzdarboties sabiedriskajos procesos, veidojot pilsoniskās izglītības programmas gan vispārējās izglītības ietvaros, gan ārpus tās – semināru, lekciju un kursu formā. Globalizācijas apstākļos pilsoniskajai izglītībai jābūt vērstai uz līdzdalību un vienlīdzību, nevis uz identitāti un valodu kā līdz šim. Tādā veidā pilsoniskā izglītība ne tikai kāpinātu sabiedrības spējas līdzdarboties, bet arī veicinātu sabiedrības sociālo integrāciju.³⁶

Dažādības vadība

- (157) Viens no citviet pasaulē jau veiksmīgi izmantotiem instrumentiem sabiedriskās līdzdalības, pārvaldības efektivitātes un masveida jaunrades celšanas instrumentiem ir „dažādības vadība” (*diversity management*). Lai pārvaldība būtu pēc iespējas pietuvinātāka sabiedrībai, tai jāatspoguļo sabiedrībā valdošā sociālā dažādība, tīri simboliskā līmenī uzsverot sociālo dažādību kā radošā potenciāla avotu, pastiprināti rekrutējot sociālo minoritāšu pārstāvjus, piemēram, invalīdus, sievietes, pensionārus, krievvalodīgos, čigānus u.c., un pielāgojot personāla vadību dažādu sociālo grupu vajadzībām. Dažādības vadība valsts pārvaldes institūcijās pozitīvi ietekmē ne tikai sabiedrības līdzdalību, bet arī sociālo vienlīdzību un sabiedrības radošā potenciāla maksimālu izmantošanu. (Skat. arī nodaļas „Iespēju vienlīdzība un vidusšķiras veidošanās” un „Masveida jaunrade un inovatīva ekonomika”.)

E-pārvaldība un sabiedriskās inovācijas

- (158) Inovatīvu pārvaldes risinājumu radīšanai un ieviešanai jāklūst par ikdienas praksi. Lai rastu jaunus inovatīvus pārvaldības risinājumus, ko varētu ieviest Latvijā un veiksmes gadījumā „pārdot” citām valstīm, visiem ar pārvaldes darbu saistītajiem darbiniekiem ikdienā būtu jādomā par iespējām, kā to inovatīvi uzlabot. Inovatīvu ideju ģenerēšanai un apspriešanai jāklūst par valsts pārvaldē strādājošo ikdienas

³⁶ Jurado, Elena (2008) Citizenship: tool or reward? The role of citizenship policy in the process of integration, Policy Network Papers, <http://www.policy-network.net/publications/publications.aspx>

praksi. Pētījumi rāda, ka sabiedrisko inovāciju idejas rodas gan valsts pārvaldes institūciju darbiniekiem tiešā saskarsmē ar klientiem, gan valsts pārvaldes pakalpojumu lietotājiem, gan akadēmiķiem, gan nevalstiskajā un privātajā sektorā strādājošajiem.³⁷ Tāpēc būtiski ir ne tikai veicināt jaunu ideju radīšanu pašā valsts pārvaldē, bet arī nodrošināt, lai, šīm idejām rodoties, tās tiktu sadzirdētas un tām būtu iespēja tikt realizētām praksē.

- (159) Daudzās valstīs inovācijas ir cieši saistītas ar e-pārvaldes attīstību, kur e-pārvaldes ieviešana nav vienkārši esošo administratīvo prakšu digitalizācija, bet gan esošo valsts institūciju restrukturizācija, izmantojot jauno informācijas tehnoloģiju radītās efektivizācijas iespējas.

Iespējamie risinājumi

Sabiedriskā līdzdalība politikas veidošanā

- (160) *Pilsoņu paneļi.* Pilsoņu paneļu idejas pamatā ir novērojums, ka vairums politisko lēmumu prasa zināmu kompromisu starp dažādām sabiedrības grupām, kurām katrai ir savs viedoklis par labāko risinājumu problēmai. Bieži vien kādas puses nevēlēšanās pieņemt citu risinājumu pamatojas informācijas trūkumā par otras puses viedokli un tā argumentāciju. Pilsoņu panelis ir mehānisms, kurā tiek pārbaudīts, kāds būtu sabiedrības viedoklis, ja visas iesaistītās puses tiktu informētas par citu pušu viedokli un argumentiem. Veidojot pilsoņu paneli par kādu konkrētu politisku lēmumu, sākotnēji tiek izveidota reprezentatīva nacionāla, ja lēmums ir valsts līmenī, vai reģionāla, ja lēmums ir pašvaldības līmenī, pilsoņu izlase atbilstīgi attiecīgo jautājumu ietekmējošiem rādītājiem (vecums, dzimums, izglītība, dzīvesvieta, nodarbošanās vai citi). Tālāk ar izsūtītām aptaujas anketām tiek noskaidrots izlasē iekļauto pilsoņu viedoklis par pieņemamo lēmumu. Pēc tam aptaujātos uzaicina uz vienas vai divu dienu ilgu paneļdiskusiju par attiecīgo lēmumu. Visiem, kuri šo uzaicinājumu pieņem, tiek nosūtīts materiāls ar vispusīgu konkrētā jautājuma izklāstu un visu iespējamo risinājumu apskatu un argumentāciju. Paneļdiskusijas sākumā diskusija notiek nelielās grupās, bet noslēgumā viedokļi tiek apkopoti, piedaloties visiem dalībniekiem. Pēc tam dalībniekiem atkārtoti lūdz izpildīt sākotnējo aptaujas anketu, lai noskaidrotu, vai un kā viņu viedoklis mainījies pēc diskusijas. Noslēguma ziņojumu attiecīgā lēmuma pieņēmēji izmanto gala lēmuma pieņemšanā. Pilsoņu paneļdiskusijas ļoti veiksmīgi tiek izmantotas daudzās valstīs gan nacionālā līmenī, gan reģionālu pašvaldību un pilsētu pārvalžu līmenī. Viens no lielākajiem pilsoņu paneļiem nesen tika organizēts Eiropas Savienības līmenī, kurā pilsoņi no visām Eiropas Savienības valstīm, ieskaitot Latviju, apsprieda Eiropas reģionālās attīstības iespējas un izaicinājumus.
- (161) *Pilsoņu žūrijas.* Tradicionālās sabiedriskās apspriešanas vietā atsevišķa politiskā jautājuma vai likumprojekta izvērtēšanai tiek izveidota reprezentatīvu pilsoņu žūrija, līdzīgi kā zvērināto žūrijas ASV tiesu sistēmā. Politikas izstrādātāji prezentē pilsoņu žūrijai izstrādāto projektu, un žūrija ir tiesīga uzdot jautājumus un pieprasīt papildu informāciju. Pēc tam žūrija balso „par” vai „pret” konkrēto

³⁷ Mullgan, Geoff (2007). *Ready or not?: Taking innovations in the public sector seriously*, NESTA.

projektu. Atkarībā no apskatāmā projekta mēroga var rīkot vienu vai vairākas šādas žūrijas.

- (162) *Kopradīšana (participatory design)*. Radot jaunus vai reformējot līdzšinējos sabiedriskos pakalpojumus, ir būtiski šajā procesā iesaistīt gala pakalpojuma lietotājus (bijušos, esošos un potenciālos). Pakalpojuma veidotājiem ir būtiski attīstīt pakalpojumus, sadarbojoties ar gala lietotājiem, sākot no problēmas identifikācijas vai līdzšinējā pakalpojuma izvērtēšanas līdz pat detalizētai jauno pakalpojumu izstrādei. Atkarībā no izstrādes procesa stadijas lietotāju iesaistei var izmantot „prāta vētru”, fokusgrupu vai citas metodes.

Lēmumpieņemšanas subsidiaritāte

- (163) *Galvojumi (vaučeri)*. Daļa konkrētai sfērai paredzētā budžeta finansējuma tiek piesaistīta galvojumiem (vaučeriem), kurus sadala visiem pilsoņiem. Katrs pilsonis secīgi var izvēlēties, kādam nolūkam novirzīt savus galvojumus (vaučerus) un līdz ar to – tiem piesaistīto finansējumu. Galvojumi (vaučeri) citviet pasaulē tiek veiksmīgi izmantoti izglītības, politisko partiju un nevalstisko organizāciju finansēšanai. Izglītības sektorā tas nozīmē, ka finansējums netiek sadalīts visām izglītības iestādēm vienlīdzīgi, bet gan piesaistīts katram bērnam. Izvēloties noteiktu bērnudārzu vai skolu, bērna vecāki vienlaikus palielina šai skolai vai bērnudārzam piešķirtā finansējuma apjomu. Tādā veidā tiek palielināta konkurence starp izglītības iestādēm, kā arī katra iedzīvotāja ietekme uz izglītības kvalitāti. Finansējot politiskās partijas, parasti 50% no valsts finansējuma tiek piešķirts proporcionāli pēc vēlētāju skaita iepriekšējās vēlēšanās, savukārt otri 50% tiek sadalīti pēc galvojumu (vaučeru) sistēmas. Vēlēšanās katrs vēlētājs balso ne tikai par konkrētu partiju, bet arī novirza savus galvojumus (vaučerus) ar tiem piesaistīto finansējumu vienai vai vairākām partijām, turklāt iespējams balsot par vienu partiju, bet galvojumus (vaučerus) novirzīt citai. Vēlētājs var arī izvēlēties galvojumus (vaučerus) nenovirzīt nevienai no esošajām partijām, bet gan izmantot kā „sēklas naudu” jaunu partiju dibināšanai. Ja pilsonis izvēlas savus galvojumus (vaučerus) neizmantojot, tos sadala proporcionāli. Galvojumus (vaučerus) var izmantot arī NVO finansējumam, kur, piemēram, 1% no iedzīvotāju ienākumu nodokļa tiek novirzīts NVO, un katrs iedzīvotājs pats var izvēlēties, kurai NVO to novirzīt.
- (164) *Referendumi un petīcijas*. Jārada iespēja rīkot referendumus pašvaldību līmenī, kā arī jāatvieglo referendumu rīkošana un petīciju iesniegšana, radot iespēju to darīt e-vidē.
- (165) *Funkcionālais federālisms*. Tas ir pārvaldības modelis, kurš pilnībā nav ieviests nekur pasaulē. Atsevišķās jomās un ierobežotā formā tas veiksmīgi tiek izmantots Šveicē. Funkcionālā federālisma ietvaros mazākajām administratīvajām vienībām (Latvijas gadījumā pagastiem vai radikālākā gadījumā – iedzīvotājiem) tiek konstitucionāli atļauts dibināt funkcionālas politiskas apvienības (FPA), kuru ģeogrāfiskais apjoms atbilst to veicamajai funkcijai, piemēram, piejūras teritoriju apsaimniekošana, lauku skolu pārvaldība, atkritumu pārstrāde u.tml. Katras funkcijas veikšanai izveidojas vairāki FPA, un katrs iedzīvotājs var izvēlēties, kuram no tiem novirzīt savus nodokļus. FPA darbojas kā akciju sabiedrības, kur

katram iesaistītajam iedzīvotājam ir vienlīdzīga daļa. Pilnībā pārejot uz funkcionālo federālismu, valsts līmenī tiek noteikts, kādu funkciju FPA katram iedzīvotājam ir jāiestājas, t.i., kādi ir valstiskie mērķi, kuru sasniegšanai katram iedzīvotājam ir jāmaksā nodokļi, bet šo nodokļu veidā savāktā budžeta izlietojumu nosaka katrs iedzīvotājs, izvēloties tos novirzīt tam FPA, kurš, viņaprāt, vislabāk attiecīgo funkciju veic.

Pilsoniskā izglītība un sociālā integrācija

- (166) *Sociālās zinātnes.* Lai radītu izpratni par sabiedriskajiem procesiem – ekonomiku, politiku, kultūru – vispārējās izglītības un tālākizglītības programmās ir jāpievērš lielāka uzmanība sociālajām zinātnēm – socioloģijai, antropoloģijai, ekonomikai, politoloģijai. Tikai izprotot sabiedrībā notiekošo, sociālās problēmas un to iespējamus cēloņus, cilvēks var veidot savu viedokli un aktīvi līdzdarboties šo problēmu risināšanā.
- (167) *Pilsoniskās līdzdalības programmas.* Līdztekus teorētiskām zināšanām pilsoniskajai apmācībai būtu jārada skolēnam priekšstats par to, kā praktiski šobrīd darbojas valsts, kurā viņi dzīvo, kādi ir būtiskākie sociālie procesi un kādi ir institucionālie mehānismi, ar kuriem indivīds var izteikt savu viedokli un ietekmēt valstī notiekošo. Pilsoniskās izglītības sniegšanā skolām būtu jāsadarbojas ar pilsoniskās līdzdalības praktiķiem – nevalstiskajām organizācijām, kā arī jāiesaista skolēnu vecāki un tuvinieki.
- (168) Diskusijas par sabiedrībā aktuālām tēmām. Lai vairotu sabiedrības informētību un izpratni par sociālām problēmām un to iespējamiem risinājumiem, ir jāorganizē sabiedriskas diskusijas, kurās tiek apspriestas šā brīža aktualitātes, izteikti viedokļi, vērtējumi un nepieciešamie rīcības soļi. Vieniem no būtiskākajiem šādu diskusiju organizatoriem vajadzētu būt skolām, jo to rīcībā ir šādām diskusijām nepieciešamie resursi (piemērotas telpas, aprīkojums) un tām ir viegli mobilizēt auditoriju, uzaicinot skolēnus, viņu vecākus, draugus un radniekus. Līdztekus skolām šādas diskusijas varētu organizēt arī nevalstiskās organizācijas, bibliotēkas.

Dažādības vadība

- (169) *Izglītošana par sociālo dažādību.* Rīkojot seminārus un kursus, ir jāvairo sabiedrības informētība par sociālo dažādību. Ļoti būtiski ir izglītēt valsts pārvaldē strādājošos, īpaši augstākā un vidējā līmeņa vadītājus un tos, kas strādā tiešā saskarsmē ar klientiem, vairojot zināšanas un izpratni par dažādu sociālo grupu esamību, situācijām un vajadzībām.
- (170) *Dažādības apzināšana un monitorings.* Lai noteiktu, cik sociāli dažāds ir valsts institūcijās strādājošais personāls, jāievieš dažādības monitorings gan valsts pārvaldē kopumā, gan katrā valsts institūcijā atsevišķi, regulāri apsekojot, cik lielā mērā valsts pārvaldes personāla sociāldemogrāfiskā struktūra atbilst sabiedrības sociāldemogrāfiskajai struktūrai.

E-pārvaldība un sabiedriskās inovācijas

- (171) *Sabiedrisko inovāciju portāls.* Lai maksimāli izmantotu sabiedrības radošo potenciālu, ir jāievieš mehānisms, lai ikviens varētu ieteikt sabiedriskās inovācijas idejas. Izmantojot e-vidi, tas varētu būt portāls, kurā iedzīvotāji var iesniegt savas idejas, novērtēt, komentēt un papildināt citu iesniegtās idejas. Lai motivētu cilvēkus dalīties ar idejām, jāveido fonds veiksmīgāko ideju testēšanai un realizācijai un jānosaka, ka 10 populārākās idejas ik gadu tiek realizētas no fonda līdzekļiem.
- (172) *Sabiedrisko inovāciju balva.* Lai motivētu iedzīvotājus domāt par to, kā inovatīvi uzlabot sabiedrisko pārvaldi, daudzās valstīs tiek izmantoti sociālās atzinības mehānismi, piemēram, nacionāla sabiedrisko inovāciju balva, kas ik gadu tiek piešķirta oriģinālākajam vai veiksmīgākajam jaunievedumam.
- (173) *Starpnozaru sabiedrisko inovāciju koordinācijas institūcija.* Lielākā daļa sabiedrisko inovāciju skar vairākas nozares un valsts institūcijas, tāpēc otrs būtisks priekšnosacījums ir starpnozaru un starpinstitucionāla sadarbība inovatīvu ideju realizācijā. Ir valstis, kur šim nolūkam tiek izveidotas atsevišķas institūcijas, kuru rīcībā ir administratīvie un finanšu līdzekļi sabiedrisko inovāciju pārbaudīšanai un īstenošanai praksē.
- (174) *E-pārvaldība.* E-pārvaldes ieviešana būtu jāizmanto, lai strukturāli reformētu un efektīvizētu līdzšinējo valsts pārvaldi. Lai atvieglotu pilsoņu iespēju piedalīties referendumos un parakstu vākšanā gan lokālā, gan nacionālā līmenī, būtu jānodrošina iespēja piedalīties referendumā un iesniegt petīcijas, izmantojot e-tehnoloģijas. Iespēja balsot internetā līdz šim jau veiksmīgi īstenota vairākās Eiropas valstīs. Tāpat būtu aktīvi jāizmanto e-diskusiju, komentāru un reitingu iespējas, kā arī jāievieš e-paraksts.

Tūlītējie soļi

- (175) Apsēkot citās valstīs izmantotus līdzdalības mehānismus, izvērtēt to pielietojamību Latvijā.
- (176) Veikt pilotprojektus, lai notestētu pilsoņu paneļu, pilsoņu žūrijas, galvojumu (vaučeru) un funkcionālā federālisma pielietojamību Latvijā.
- (177) Izvērtēt sociālo dažādību valsts pārvaldē.
- (178) Līdztekus e-pārvaldības ieviešanai veikt valsts pārvaldes sistēmas strukturālo auditu.

6. DZĪVES KVALITĀTE UN PIEVILCĪGA DZĪVES VIDE

Tendences un izaicinājumi: migrācija, pilsētu izplešanās un dzīves kvalitātes nodrošināšana

- (179) Mēs esam liecinieki arvien pieaugošiem starppilsētu un starpvalstu migrācijas tempiem. Arvien vairāk un biežāk cilvēki savas dzīves laikā maina ne tikai mājokļus, bet arī pilsētas un valstis, kurās dzīvot. Mūsdienās dzīvesvietas izvēle saistīta ne vien ar nodarbinātības iespējām, bet arī ar cilvēkam pievilcīgas dzīves vides izvēli. Arī Latvijas iedzīvotāji ir aktīvi iesaistījušies jaunu, pievilcīgu pilsētu meklējumos. Tā, piemēram, 2004. gadā projām uz ārzemēm devās aptuveni 40 000 Latvijas iedzīvotāju, un tiek prognozēts, ka laikā no 2006. līdz 2010. gadam prom no Latvijas būs devušies līdz pat 314 000 iedzīvotāju. Pievilcīgākās migrācijas pieturvietas ir Eiropas lielās pilsētas.
- (180) Ar Eiropas pilsētām ir saistīts paradokss – daudz darba vietu, bet vienlaikus augsts bezdarba līmenis. Tas nozīmē, ka darba tirgus iespējas nav vienīgais pilsētas pievilcību raksturojošais rādītājs. Mūsdienās pilsētvide tiek radīta, mijiedarbojoties dzīves kvalitātei, publiskajai telpai, ainavai, tehnoloģijām un politiekonomiskajiem procesiem. Tā iespējams sekmēt sadarbības, radošuma un demokrātiskas pārvaldības prakses, kas izpaužas gan dzīves kvalitātē, gan pilsētvides unikalitātē. Tā kā cilvēki, nevis uzņēmumi, ir pilsētu lielākais resurss, attīstās tās pilsētas, kas spēj piesaistīt vairāk dažādu kvalifikāciju cilvēku. Pilsētu spēja attīstīt savu pievilcību un tēlu ir kļuvusi par vērtību iedzīvotāju, kapitālu un finanšu migrācijas plūsmā. Lai sekmētu pievilcīgas pilsētas vides veidošanu un iedzīvotāju piesaistes spēju, jāņem vērā vismaz četri aspekti: transports, piekļuves iespējas un mobilitāte; pakalpojumu un aprīkojuma pieejamība; dabiskā un fiziskā vide; daudzveidīgas kultūras nozares klātbūtne.
- (181) Neraugoties uz iedzīvotāju skaita samazināšanos, Eiropā noris pilsētu teritoriju izplešanās, ko lielā mērā ietekmē pilsētu iedzīvotāju un pakalpojumu pārcelšanās uz pilsētu nomalēm (*edge cities*) un piepilsētu teritorijām (*suburbanization*). Rezultātā stihiska, neplānota pilsētu izplešanās (*urban sprawl*) un zemes lietojuma maiņa rada postījumus dabai, palielina siltumnīcas efektu izraisošo gāzu emisiju, gaisa un trokšņa piesārņojumu un veicina klimata izmaiņas. Eiropas iedzīvotājus arvien vairāk uztrauc šādu procesu radītie dabas un vides apdraudējumi. 96% eiropiešu ir svarīga vides aizsardzība, 80% – ir būtiska tīra, nepiesārņota vide. Salīdzinājumā ar Eiropu Latvijas pilsētām nav tik raksturīga nekontrolēta izplešanās, tomēr Rīgas reģionā šāda parādība kļūst arvien noteicošāka. Nākotnē šāda pilsētu izplešanās negatīvi ietekmēs iedzīvotāju dzīves kvalitāti, apkārtējo vidi un pakalpojumu sasniedzamību. Tāpēc kompakta, jaukta tipa apbūve apvienojumā ar bagātas un nepiesārņotas apkārtējās vides pieejamību, kļūs arvien būtiskāka cilvēku dzīves kvalitātes uzturēšanai un pievilcīgas pilsētas tēla veidošanai.
- (182) Pieaugot globāliem klimata apdraudējumiem un mazinoties dabas daudzveidībai, Latvijas priekšrocība ir „zaļā ekonomika” – dabas daudzveidība, atjaunojamie

energoresursi un ilgtspējīga resursu apsaimniekošana. „Zaļā ekonomika” sniedz unikālas iespējas veidot un uzturēt starptautiski novērtētu kvalitatīvu un ilgtspējīgu vidi, kas pārdomāti un saudzīgi izturas pret dabu un tās resursiem. Šādu vidi apvienojumā ar kvalitatīvu un daudzveidīgu pilsētas publisko telpu, kurā ir konkurētspējīga kultūras un izklaides infrastruktūra, novērtē gan esošās, gan nākamās paaudzes. Turklāt tā ir labs pamats starptautiski pievilcīgas pilsētas dzīves vides veidošanai. Kvalitatīva un ilgtspējīga vide ir viens no konkurētspējas resursiem starptautiskās migrācijas plūsmas piesaistīšanā, talantu emigrācijas samazināšanā un reemigrācijas veicināšanā.

Mērķis: Izveidot cilvēkiem un dabai pievilcīgu dzīves telpu, kura veicina attīstības procesus visā valsts teritorijā un stiprina Latvijas un Baltijas jūras reģiona izaugsmi.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Iespēju vairošana un dzīves kvalitātes paaugstināšana

- (183) Neraugoties uz to, cik daudzās un kādās pilsētās koncentrēties valsts attīstība, konkurētspējīgas un pievilcīgas būs tās teritorijas, kas piedāvās kvalitatīvu un pievilcīgu dzīves vidi, kā arī plašu pieejamo publisko pakalpojumu klāstu. Cilvēkresursu un iniciatīvu koncentrācija ir izaugsmes priekšnoteikums. Savukārt dzīves kvalitāte ir cilvēkresursu piesaistes priekšnoteikums. Ja valsts ir ieinteresēta vienmērīgā teritorijas attīstībā, tad „speciāli reģionālās attīstības pasākumi” ir jāsāk tieši ar dzīves kvalitātes, sasniedzamības un publisko pakalpojumu nodrošināšanu, lai cilvēki vai nu izvēlētos palikt savā „dzimtajā pusē”, vai izlemtu uz šādu vietu pārcelties.

Radošas pilsētvides radīšana

- (184) Mūsdienās pilsētvide tiek radīta, mijiedarbojoties iedzīvotājiem, kultūrai, publiskai telpai, ainavai, tehnoloģijām un ar to saistītiem politekonomiskiem procesiem. Tādēļ nepieciešams radīt plānošanas precedentus, kas raugās uz pilsētas attīstību integrētā, atvērtā un radošā veidā. Pilsētplānošanas un attīstības mehānismiem jābūt orientētiem uz to, lai radītu publisku infrastruktūru, kas iemieso sadarbības, tolerances un kopradīšanas prakses – mediatēkas, interešu izglītības iespējas, starpkultūru sadarbības platformas u.tml. Šādas vērtības publiskās telpas veidošanā uzlabo dzīves kvalitāti un rada inovatīvas ekonomikas priekšnoteikumus. Tādēļ, veidojot Latvijas telpiskās attīstības projektus, būtu jāpievērš uzmanība tam, kā veidot nākotnes pilsētvidi, kura izraisa pozitīvas asociācijas, kolektīvi vienojošas pagātnes atmiņas, kā arī saistās ar pozitīvu un nākotnē vērstu pilsētas tēlu.

Integrēta pilsētu plānošana

- (185) Mūsdienu pilsētu plānošana orientējas uz daudzveidīgu pilsētvides aspektu integrāciju un pārvaldību. Pretstatā nozariski segmentētam un statiskam pilsētas

telpas un iedzīvotāju redzējumam, integrēts pilsētas plānojums nosaka kā prioritāti dzīves kvalitātes jēdzienu, apvienojot sevī fiziskos, sociālos, infrastruktūras, kultūras un vides aspektus. Integrēts plānojums uzsver kompaktu jaukta tipa zonējumu ar elastīgu un atvērtu pieeju apbūves un publiskās telpas apjomam. Lai nodrošinātu vienotu pilsētas attīstības plānošanu, nepieciešama elastīga pieeja, kas apvieno kompetentu institucionālo ietvaru un atvērtu pieeju iedzīvotāju interešu pārstāvēniecībai.

Iespējamie risinājumi

Iespēju vairošana un dzīves kvalitātes paaugstināšana

- (186) *Energoefektivitāte un ilgtspējīga mājokļu politika.* Salīdzinot ar Eiropas Savienības valstīm, Latvijā mājokļa kvalitāte ir ļoti zema. Dzīvojamās ēkas ir salīdzinoši vecas un ar zemu siltumnoturību. Lielākā daļa iedzīvotāju dzīvo mājokļos, kas būvēti, izmantojot ārējās norobežojošās konstrukcijās tādus būvmateriālus, kas neatbilst šodienas siltumtehnikajām, energoefektivitātes un vides prasībām. Attiecībā uz pašvaldību īpašumā un pārvaldībā esošo un plānoto mājokļu celtniecību nākotnē nepieciešams palielināt ilgtspējīgu un energoefektīvu dzīvojamo telpu platību uz vienu iedzīvotāju.
- (187) *Platjoslu interneta izplatība visā Latvijas teritorijā.* Dzīves apmierinātības līmeni nosaka ne tikai sakārtota infrastruktūra un sakopta vide, bet arī sociālais kapitāls un iedzīvotāju pašrealizācijas iespējas. Pieveca internetam ir izšķiroši svarīga nodarbinātības, sociālo pakalpojumu un sociālās saskarsmes nodrošināšanai. Tādēļ ir jāpalielina interneta pieejamība visā valsts teritorijā, tādējādi mazinot reģionālās atšķirības sociālo pakalpojumu pieejamībā. Pievecai platjoslas internetam ir jābūt daļai no universālā pakalpojuma groza. (Skat. arī nodaļu „Zināšanas un prasmes 21. gadsimtā”.)
- (188) *E-nodarbinātības iespējas.* Nepieciešams vairo mūžizglītības iespējas visiem iedzīvotājiem un veicināt aktīvu e-darbu pakalpojumu izmantošanu reģionālās distances pārvarēšanai. E-nodarbinātība ir viens no veidiem, kā aizstāt mobilitātes nepieciešamību un sekmēt nodarbinātības un plašas sociālās integrācijas iespējas dažādām sociālajām grupām pastāvīgi mainīgajā darba tirgū.
- (189) *Atvērta un kvalitatīva publiskā telpa.* Pilsētas, kas veicina ne tikai ekonomisko izaugsmi, bet arī sociālo attīstību, rada atvērtu, daudzveidīgu un kvalitatīvu publisko telpu. Publiskā telpa paaugstina iedzīvotāju dzīves kvalitāti un palielina sociālo kapitālu, jo kalpo kā vieta kvalitatīvai un aktīvai atpūtai un sociālajai saskarsmei. Tādēļ ir nepieciešams veidot atvērtas, visiem pieejamas un daudzfunkcionālas publiskās telpas dažādās pilsētu daļās.

Radošas pilsētvides veidošana

- (190) *Kultūras infrastruktūras atjaunošana.* Kultūras aktivitātes Latvijā kalpo kā būtisks līdzeklis iedzīvotāju pašrealizācijai un sociālo tīklu stiprināšanai. Vairāk nekā 50% Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka tieši kultūrvēsturiskie objekti un kultūras notikumi ir būtiskākie dzīves telpu uzlabojošie aspekti. Kultūras pakalpojumu pieejamību nereti kavē novecojusī kultūras iestāžu infrastruktūra un

- kultūrvēsturiskā mantojuma sliktais stāvoklis. Iedzīvotājiem, it īpaši bērniem un jauniešiem, trūkst piemērotu un kvalitatīvu kultūras pakalpojumu, tāpēc ir nepieciešams atbalstīt kultūras infrastruktūru atjaunojošus projektus.
- (191) *Radošuma grupas.* Pilsētām būtu jāveicina radošums, sniedzot gan infrastruktūras atbalstu, gan lokalizējot radošās aktivitātes atsevišķās grupās (*clusters*). Šai infrastruktūrai jābūt atvērtai un pieejamai visām sabiedrības grupām – kā jauniem, tā vecāka gadagājuma iedzīvotājiem. Tā varētu ietvert, piemēram, informācijas tehnoloģijas jauno mediju māksliniekiem, tehniski aprīkotas darbnīcas topošajiem inženieriem, mēģinājumu telpas un mūzikas instrumentus mūziķiem, kā arī jaunāko literatūru un e-pakalpojumus bibliotēkās.
- (192) *Dabas pieejamība.* Pilsētas un lauku attiecības neaprobežojas tikai ar preču un pakalpojumu apmaiņu. Tās ir savstarpēji papildinošas, sniedzot cilvēkiem plašākas dzīves kvalitātes iespējas. Latvijas dabas daudzveidības pieejamība, īpaši pieejamība dabiskām lauku un piejūras ainavām un dabas pakalpojumiem, būtiski uzlabo iedzīvotāju dzīves kvalitāti. (Vairāk skat. nodaļā „Daba kā kapitāls nākotnei”.) Ārpus pilsētām atrodas dabiska un kvalitatīva vide, kurai ir salīdzinošas priekšrocības attiecībā pret citām ES valstīm. Pilsētu un lauku partnerībai būtu jārisina dabiskās vides saglabāšanas, izmantošanas, sasniedzamības un uzturēšanas jautājumi.
- (193) *Digitālās pilsētvides inovācijas.* Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (GPS, 3G, GPRS utt.) attīstība ļauj radīt jaunus pakalpojumus, kas maina telpas uztveri un izpratni. Ģeogrāfiskā telpa arvien ciešāk saplūst ar digitālo telpu. Mūsdienīga pilsētvide arvien mazāk tiek uztverta kā autonoma ģeogrāfiska telpa, bet gan kā informācijas tehnoloģiju pastarpināta. Tā paver iespēju jauniem tūrisma pakalpojumiem, mākslas izpausmēm, izglītības pakalpojumiem u.tml. Šajā kontekstā īpaši svarīgi kļūst brīvi pieejami bezvadu tīkli pilsētu publiskajā telpā, GPS pakalpojumi telpas navigācijai un sociālās kartēšanas projekti.

Integrēta pilsētu plānošana

- (194) *Pieejama pilsēta.* Esošo un plānoto pilsētu publiskās infrastruktūras ietvaros un publiskās apbūves nostādņēs nekavējoši jāparedz vides pieejamības restrukturizācijas pasākumu kopums, lai nodrošinātu vienlīdzīgākus piekļuves apstākļus iedzīvotājiem ar kustību un mobilitātes traucējumiem.
- (195) *Jaukta tipa apbūve kompakta pilsētas robežās.* Lai novērstu vienpusīgu pilsētvides lietojumu, nepieciešams veicināt kompakta jaukta tipa zonējumu pilsētās, sevišķi to centrālajās daļās. Tādā veidā iespējams nodrošināt, ka pilsēta „dzīvo” 24 stundas diennaktī, iedzīvotājiem ir pieejams plašs pakalpojumu klāsts mājokļa tuvumā, tiek mazināts gaisa un trokšņu piesārņojums un mazināta nelietderīga transporta kustība blīvi apdzīvotās teritorijās.
- (196) *Iedzīvotāju pilsētplānošanas platformas.* Strauju sociālekonomisko pārmaiņu laikā pilsētas plānošanas un attīstības institūcijas arvien nopietnāk pievēršas iedzīvotāju viedokļu un ideju iestrādāšanai pilsētas attīstības dinamikā. Digitalizētas pilsoniskas platformas ir vietas, kur atsevišķi iedzīvotāji vai to grupas (piemēram, vecāki ar bērniem, jaunieši, pensionāri, iedzīvotāji ar kustību

traucējumiem) var izteikt savu viedokli un sniegt ieteikumus atbildīgajām institūcijām par pilsētas plānošanas un attīstības risinājumiem ar tekstuāliem un vizuāliem instrumentiem.

Tūlītējie soļi

- (197) *Degradētu, industriālu teritoriju apbūve.* Postindustriālās sabiedrības laikā pilsētas iedzīvotāju vajadzību risināšanai nepieciešams izmantot par degradētām un industriālām teritorijām atzītas vietas. Lai sekmētu ilgtspējīgu pilsētas zemes un infrastruktūras izmantojumu, 40% no jaunajiem mājokļiem būtu jārada tieši degradētās un industrializētās teritorijās, nevis jāapgūst arvien jaunas teritorijas pilsētas pierobežā. Tas sekmētu degradēto teritoriju „atdzīvināšanu” un „atlikšanu atpakaļ uz kartes”. Eiropas pieredze rāda, ka šādas teritorijas ir arī ļoti sekmīgi izmantojamas t.s. radošās ekonomikas grupu veidošanai.
- (198) *„Zaļie koridori”.* Jaunu mājokļu, darba vietu un citas infrastruktūras izbūvē jāparedz vieta zaļai publiskajai ārtelpai, ūdens teritorijām, gājēju un velosipēdistu celiņiem. Jaunas daudzstāvu apbūves gadījumā jāparedz 75 m² zaļās teritorijas katram mājoklim.
- (199) *Publiskā ārtelpa un bērnu laukumi.* Pievilcīgas pilsētvides veidošanai un daudzveidīgu iedzīvotāju grupu vajadzību risināšanai nepieciešams dažādot pilsētas publisko ārtelpu. Ir integrēti jāplāno ainavas, zaļās teritorijas, soliņi, bērnu laukumi un sezonālo sporta aktivitāšu vietas. Īpaši svarīgi ir nodrošināt bērnu laukumu izveidi dažādās pilsētas vietās, lai atvieglotu mājāsaimniecību ar bērniem mobilitāti un veicinātu šādu mājāsaimniecību palikšanu pilsētā, nevis pārceļšanos uz piepilsētu.
- (200) *Interneta pieturvietas.* Ņemot vērā interneta pakalpojumu arvien pieaugošo nozīmi, ir svarīgi, lai iedzīvotājiem un valsts apmeklētājiem publiskajā ārtelpā būtu brīvi pieejami interneta piekļuves punkti. Šāds pakalpojums sekmētu jaunu, digitālu, ar telpu saistītu pakalpojumu radīšanu. Tas ietver, piemēram, brīvi pieejamus GPS pakalpojumus telpas navigācijai un pilsētas sociālo, dabas, izklaides un kultūras kartēšanas projektus.
- (201) *Telpiskas robežzīmes.* Tūrisma industrija apliecina, ka valsts apmeklētāji nereti meklē un piesaista uzmanību telpiskiem objektiem un orientieriem, kas simbolizē konkrētās vietas vērtības un kolektīvo pagātņi. Šādu skulptūru, mākslas darbu, pieminekļu, vides objektu klātbūtne telpiskajā ainavā bagātina „vietas stāstu” un rada telpisko atpazīstamību.

7. ATJAUNOJAMA UN DROŠA ENERĢIJA

Tendences un izaicinājumi: enerģētiskā neatkarība un enerģijas nodrošinājums

- (202) Bez elektroenerģijas nav iedomājama ikdiena mājās, darbā, atpūtā, ražošanā. Mūsu dzīves organizācija, tautsaimniecība un labklājība ļoti lielā mērā ir atkarīga no lēmumiem enerģijas politikas jomā. Pasaulē elektroenerģijas patēriņš pieaug, un ticami, ka tas turpinās pieaugt arī šā dokumenta analizētajā periodā līdz 2030. gadam. Enerģijas ražošanai Latvijā pārsvarā izmanto t.s. fosilos resursus – naftas produktus un dabasgāzi, kā arī atjaunojamus energoresursus (AER). Svarīgākie Latvijas vietējie AER ir koksne un hidroresursi. Nozīmīgākie hidroresursi ir jau apgūti (Daugavas kaskāde), mazo HES nozīme energobilancē ir niecīga, it īpaši salīdzinot ar ievērojamo kaitējumu dabai, savukārt koksnes neizmantotais resurss ir ievērojams, turklāt ar pieaugošu tendenci. Fosilos resursus raksturo pieaugošas cenu svārstības, kuras nav labvēlīgas vienmērīgai, ilgtermiņa tautsaimniecības attīstībai. Turklāt tādām Latvijai svarīgam energoresursam kā dabasgāzei ir tikai viena piegādātājvalsts – Krievija. Latvija, iestājoties Eiropas Kopienā, pievienojās Kopienas kopējām vērtībām. Kopienas politika klimata un enerģētikas jomā ir vērsta uz mērķu sasniegšanu, samazinot siltumnīcefekta gāzu izmetes, plašāku atjaunojamo energoresursu izmantošanu un plašu energoefektivitātes pasākumu veikšanu.
- (203) Latvija ir viena no ES līderēm elektroenerģijas ražošanā, izmantojot AER. Tomēr Latvija pašlaik nespēj nodrošināt valstī patēriņam nepieciešamo elektroenerģijas apjomu. Nepietiekamo elektroenerģijas jaudu kompensācija tiek nodrošināta ar starpsistēmu savienojošām elektrolīnijām. Latvijas rīcībā ir pietiekami AER, lai būtiski palielinātu no tiem saražotās elektroenerģijas daudzumu, kā arī lai ar tiem apmierinātu visu Latvijas centrālās siltumapgādes sistēmu slodzi. Turklāt, izmantojot vietējos AER, valsts paralēli energodrošībai iegūst arī reģionālās attīstības un vietējās tautsaimniecības attīstības jomās. Faktiski visos gadījumos, kad tiek plānota elektroenerģijas vai siltuma centrāļu rekonstrukcija, ir jāņem vērā minētie apsvērumi, tostarp ģenerācijas jaudu dekoncentrācijas priekšrocības un apgādes drošums. Investējot mūsdienīgās AER un klimatam draudzīgās pārveidošanas tehnoloģijās, ne mazāk svarīgi ir investēt energoefektivitātē – gan pie gala lietotājiem, gan enerģijas piegādē. Sekmīgas enerģētikas politikas īstenošanas rezultātā 2030. gadā valsts varētu nosegt 60-65% patēriņa ar vietējiem enerģijas resursiem. Sagaidāms, ka 2020. gadā AER veidos 42% no enerģijas gala patēriņa.
- (204) Neveicot nekādus pasākumus, paredzams, ka gan enerģijas pieprasījums pasaulē, gan CO₂ emisija līdz 2030. gadam pieaugs par 60%. Latvijas iedzīvotāji to izjutīs ne tikai kā pieaugošu enerģijas cenu sadārdzinājumu, bet arī kā klimata izmaiņas. Pēc bijušā Pasaules Bankas viceprezidenta Nikolasa Šterna aprēķiniem, klimata pārmaiņu izraisītie zaudējumi pasaules ekonomikai varētu būt 5-20% no pasaules ikgadējā IKP. Visi pasaules reģioni, arī ES un Latvija, piedzīvos nopietnu klimata

izmaiņu ietekmi uz tautsaimniecību un ekosistēmām. Tāpēc fosilā enerģija un tās patēriņš nav ilgtspējīgas nākotnes attīstības iespēja.

Mērķis: Saglabāt līderpozīcijas ES atjaunojamo enerģijas resursu izmantošanā un pilnībā attīstīt „zaļās ekonomikas” potenciālu.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Enerģētiskā drošība un neatkarība

(205) Valsts enerģētiskās neatkarības stiprināšanai nepieciešams, lai valsts samazina atkarību no enerģijas importa, samazinot kopējās enerģijas atkarības bilanci no 65% pašlaik uz 35-40% 2030. gadā. To iespējams sasniegt, balstoties uz vietējo atjaunojamo enerģijas resursu īpatsvara palielināšanu enerģētikā. Latvijas enerģētiskā drošība stiprināma, veidojot Baltijas reģionu kā vienotu enerģētikas tirgu ar reģionāli integrētu enerģētikas tīklu.

(206) Atjaunojamo enerģijas resursu izmantošana un inovācijas

Latvijai ir jābūt ES līderei AER izmantošanā gan elektroenerģijas, gan termiskās enerģijas ražošanā. Lai veiksmīgi izmantotu jaunās ES enerģijas tirgus iespējas, nepieciešams palielināt atjaunojamo enerģijas resursu izmantošanas īpatsvaru un aktīvi atbalstīt inovāciju AER jomā. Pat tikai daļēji apgūstot koksnes koģenerācijas esošo reģionālo potenciālu un maksimāli to izmantojot, visu lielāko pilsētu centrālajos siltumtīklos ir iespējams mērķēt uz iznākumu vismaz 3 TWst elektrības un 9 TWst siltuma. Latvija savas siltumenerģijas vajadzības centralizētajās siltumapgādes sistēmās var 100% apmērā nodrošināt pati. Tāpēc īpaši nepieciešams ir valsts atbalsts šādai pārejai no fosilajiem uz vietējiem atjaunojamiem biomasas resursiem un nepieciešamajai TEC rekonstrukcijai un modernizācijai. Svarīga ir likumdošanas pilnveidošana, lai paildzinātu koģenerācijas izmantošanas laiku gadā līdz vismaz 5000-5500 stundām. Papildus jāņem vērā, ka koģenerācijā iegūstamais siltuma daudzums ir tik liels, ka vietējos siltuma resursus ir iespējams lietderīgi un ekonomiski izmantot arī valsts un pašvaldību ēku apsildīšanā, jaunās siltumnīcās, baseinos. Arī ilgtermiņā tas ir finansiāli un ekonomiski izdevīgi, jo valstī rada darba vietas un mazina izejošo tekošā konta deficītu, aizstājot importētos energoresursus. Šāda orientācija ļauj ieņemt spēcīgas pozīcijas atjaunojamo energoresursu ilgtspējīgā izmantošanā, kā arī ļauj saglabāt vadošo pozīciju klimata aizsardzības ziņā.

Energoefektivitātes pasākumi

(207) Mājsaimniecības enerģijas patēriņš ir lielāks par ražotāju patēriņu. Bez energoefektivitātes pasākumiem tautsaimniecībā un privātajā sektorā valstī nevarēs radīt ekonomisko ieguvumu. Tādēļ kopējā investīciju apjoma ziņā svarīga ir energoefektivitātes pasākumu veikšana un sabiedrības informēšana par iespējamu līdzdalību. Te domāti gan siltuma, gan elektroenerģijas taupības pasākumi. Galvenais pasākumu veiksmes kritērijs ir samazināts siltuma un elektroenerģijas

patērīš un efektīvāka energoresursu izmantošana gan privātajā, gan valsts un pašvaldības, gan komerciālajā sektorā. Nozīmīgi, lai politiķi un valsts skaidri nosauktu gadu, kurā valsts tieksies sasniegt vidējo ES resursu intensitātes (patērētie primārie energoresursi 1000 eiro iekšzemes kopprodukta saražošanai) līmeni. Viens perspektīvs mehānisms ir nodokļu atlaides konti. Tie paredz nodokļu atlaides energoefektīvām mājaiemniecībām un praksē augstāku tarifu par energo neefektīvu siltuma patēriņu, vienlaikus sniedzot informāciju par papildizmaksu cēloņiem un iespējām tās samazināt. Ievērojot daudzdzīvokļu bloka māju siltuma pretestību un sociālo nevienlīdzību dzīvokļa īpašnieku vidū, svarīgi ir šādi iekasēta dārgāka tarifa maksājumus izmantot kopīgi ar valsts un pašvaldības mērķinvestīcijām. Ar to vēlams panākt gan noteiktu apjomu un dinamiku mājokļu renovācijā, gan arī noteiktu mājokļa energoefektivitātes uzlabošanu mazturīgajiem un ģimenēm ar maziem bērniem.

Energoefektīva un videi draudzīga transporta politika

(208) Transports ir lielākais gaisa piesārņotājs pilsētās – Eiropā tas veido 40% no pilsētu CO un NOxCO₂ izmešu daudzuma.³⁸ Jāorganizē pakāpeniska sabiedrisko transportlīdzekļu apkalpošana ar vietējiem AER degvielas veidiem, kā arī jāatbalsta degvielu ekonomējošu transportlīdzekļu lietojums mājaiemniecību līmenī. Latvijā prioritāri jāatbalsta pilotprojekti sabiedrībai īpaši būtiskas transporta infrastruktūras pielāgošanai vietēji saražotas biogāzes un biodegvielas izmantošanai. Tas nozīmē arī nepieciešamību veidot daudz kvalitatīvāku sabiedriskā transporta sistēmas infrastruktūru, t.sk. reģionālo un starptautisko satiksmi, kā prioritāti nosakot sliežu transportu. Enerģētikas problēmjaudājumu kontekstā nepieciešams attīstīt kuģu transportu un ostu infrastruktūru kravu un pasažieru pārvadājumu pilnveidošanai. Lielākajās valsts pilsētās nepieciešams sekmēt publiskā transporta kvalitāti un plūsmas palielināšanu, samazinot privātā transporta izmantošanas īpatsvaru lielo pilsētu centros. Tas risinātu arvien pieaugošās privātā transporta mobilitātes problēmas, kā arī veidotu gājējiem un velosipēdistiem piemērotu vidi. Lai veicinātu sabiedriskā transporta funkcionalitāti un popularitāti sabiedrībā, personīgā transporta ierobežojumiem jābūt sinhronizētiem un savietojamiem ar proporcionāli uzlabotu sabiedriskā transporta kvalitāti un pieejamību.

Iespējamie risinājumi

Enerģētiskā drošība un neatkarība

(209) *Vietējie atjaunojamie energoresursi.* Lai sekmētu enerģētisko drošību un neatkarību nacionālā līmenī, nepieciešams palielināt vietējo AER izmantošanas apjomus līdz izvērītajam mērķim – 42% 2020. gadā. Nepieciešams arī paplašināt šādu enerģijas resursu un piegādātāju loku. Svarīgi dekoncentrēt jaudu ģenerāciju un modernizēt reģiona lielākās TEC. Valstiskā līmenī nepieciešama novecojošo

³⁸ Eiropas Komisija (2006b). Komisijas paziņojums Padomei un Eiropas Parlamentam. Eiropas dinamisma saglabāšana – ilgtspējīga attīstība mūsu kontinentā Eiropas Komisijas 2001. gadā publicētās Transporta baltās grāmatas vidusposma pārskats. COM (2006) 314 galīgā redakcija. {SEC(2006) 768.

enerģētisko iekārtu modernizēšana, paaugstinot vietējo enerģētisko resursu izmantošanas potenciālu.

- (210) *Starpsavienojuma veidošana.* Enerģētiskās drošības un neatkarības stiprināšanai nepieciešama Baltijas jūras reģiona divvirzienu starpsavienojumu izveide. Jāpalielina starpsavienojuma kapacitāte un jāintegrē Eiropas enerģijas tīklos, it īpaši Ziemeļeiropā, arī pievienojoties „UCTE” sistēmai. Veiksmīga starpsavienojuma izveides gadījumā svarīgi ir sagatavot nostādni par Baltijas reģiona kā enerģijas tranzīta mezgla attīstīšanu starp Krieviju un Rietumeiropu.
- (211) *Energoapgādes diversifikācija.* Valstiskā līmenī nepieciešams izvērtēt jaudu ģenerēšanas un piegādāšanas pieprasījumu koģenerācijas stacijās Latvijā. Jāveic jaudu dekoncentrācija, saistot to ar reģionālās attīstības plānošanu. Dekoncentrēt ģenerējošo jaudu ražošanu reģionos, izvietojot siltumenerģijas koģenerācijas stacijas pie lielākajām Latvijas pilsētām, lai līdz 2030. gadam sasniegtu AER apjomus saskaņā ar nolikto mērķi. Lai sekmētu piegādes maršrutu diversifikāciju, ir svarīgi nodrošināt labu pieprasījuma paredzamību un prognozējamību, kā arī labu riska vadību enerģijas piegādē.

Atjaunojamo enerģijas resursu izmantošana un inovācijas

- (212) *Koksnes biomasas enerģijas attīstība.* Koksne ir mūsu galvenais atjaunojamais energoresurss, tāpēc nepieciešamas izmaiņas koksnes politikas plānošanā un īstenošanā. Valstī nepieciešams veidot koksnes resursu izmantošanas politiku, kas, nosakot enerģētiskās koksnes izmantošanu vietējās enerģētikas attīstībai, novērstu tās aizplūšanu eksportam un nesaimniecisku iznīkošanu. Svarīgi arī nodrošināt sadarbību starp koksnes resursu īpašniekiem, ģenerējošo jaudu īpašniekiem un lielāko jaudu patērētājiem, veidojot kopuzņēmumus ar stabilu un pilnu enerģētikas ciklu (AER ieguve, piegāde, enerģijas ģenerēšana un piegāde gala patērētājam). Piemēram, LVM kopprojekts ar pilsētu pašvaldību koksnes koģenerācijas staciju izbūvei. Tādēļ enerģētiskās koksnes kā lēta energoresursa eksports būtu kavējams. To svarīgi izmantot mazas (≥ 1 MW) un vidējas (< 75 MWel) jaudas koģenerācijas biomasas staciju attīstīšanai. AER sektora attīstības sekmēšanai būtiski jāpalielina reģionālās biomasas koģenerācijas (koksnes atlikumi un salmi) TEC izmantošana, kā arī nepieciešams apgūt biogāzes izmantošanas potenciālu ilgtspējīga transporta jomas attīstībai. Tehnoloģiskā līmenī svarīgi palielināt dekoncentrētu (pretstatā centralizētai) AER ģenerāciju. Tās kā augstas efektivitātes pilotprojektus var izvietot valsts vidējās un mazās pilsētās.
- (213) *Vēja enerģijas potenciāla attīstīšana.* Vēja elektrostacijām (VES) teorētiski var uzticēt nodrošināt līdz 15% no elektroenerģijas izstrādes. Jūras vēja elektrostaciju potenciāla izmantošanu kavē likumdošanas bāzes trūkums atbilstošā zonējuma nodrošināšanai. Tā, piemēram, lai sasniegtu 1000 GWst izstrādi, būtu nepieciešams Baltijas jūras selgā izklīdēti izvietot 400 MW VES jaudas 60 km² teritorijā. Līdzīgi kā kaimiņvalstīs VES zonēšana nodrošina vēja jaudu pārklājumu un pārvades tīklus, ievērojot lielo patērētāju atrašanās vietas. Latvijā ir lielo HES ūdenskrātuves, tāpēc vēja kinētiskās un hidroenerģijas potenciālās

enerģijas savietojamību būtu vēlams izmantot kopējās atjaunojamās elektroenerģijas politikas stiprināšanai.³⁹

- (214) *Solārās enerģijas attīstīšana.* Kaut gan pagaidām saules enerģijas lietderības koeficients ir zems, atsevišķi saules elektroenerģijas lietojumi vispirms kā termiskās enerģijas un vēlāk kā elektriskās enerģijas papildavots, var sevi pierādīt Latvijā līdz 2030. gadam. Lai varētu praktiski sekot šīs nozares attīstībai, būtu atbalstāmi saules enerģijas iegūšanas un pārvades demonstrāciju pilotprojekti teritorijas daļās, kur SES potenciāls ir salīdzinoši augsts.
- (215) *Inovācija atjaunojamās enerģijas jomā. Sadarbība starp pētniecības iestādēm un uzņēmumiem.* Izšķiroši veicināt sadarbību starp pētniecību un enerģijas tirgus dalībniekiem, lai sekmētu jaunāko tehnoloģiju pārnesei uz maziem un vidējiem uzņēmumiem, kas darbojas atjaunojamo enerģijas resursu sfērā lokālajos apstākļos. Nepieciešams atbalsts vietējām inovācijām AER izmantošanā, it īpaši enerģētiskās koksnes un salmu resursu izmantošanas potenciāla paaugstināšanai.

Energoefektivitātes pasākumi

- (216) Septiņi svarīgākie veicamie un pret valsts un pašvaldību investīciju vienību savstarpēji salīdzināmie pasākumi ir:
- (217) *Daudzdzīvokļu māju siltumenerģijas patēriņa samazināšana.* Renovējot mājas samazināsies vajadzība izmantot elektriskos radiatorus un gaisa sildītājus. Ekonomikas ministrija līdz 2016. gadam vērtē šīs investīcijas 439 milj. latu apmērā.
- (218) Augstas efektivitātes biomasas (koksne, salmi) koģenerācijas staciju plaša izmantošana Latvijas lielo pilsētu (Rīga, Daugavpils, Liepāja, Ventspils, Rēzekne) centralizētajās siltumapgādes sistēmās (CSS).
- (219) *Esošo CSS enerģijas ražošanas avotu efektivitātes paaugstināšana.* Pastāv liels potenciāls šo avotu efektivitātes paaugstināšanā, t.sk. Rīgas TEC-2 rekonstrukcija.
- (220) *Siltumtīklu zudumu samazināšana.* Pašlaik ir nomainīti tikai 19% CSS siltumtīklu. CSS siltumtīklu rekonstrukcijai nepieciešams ap 100 milj. latu.
- (221) *„Latvenergo” elektroenerģijas pārvades un sadales zudumu samazināšana.*
- (222) *Elektriskā transporta energoefektivitātes pārskatīšana un uzlabošana.*
- (223) *Energoefektīva ielu apgaismojuma sistēmas izveidošana lielajās pilsētās.*
- (224) Papildus minētajam energoefektivitāte un produktu dzīves cikla analīzes apsvērumi būtu jāiekļauj valsts un pašvaldību iepirkumu konkursu kritērijos, piemēram, prasība salīdzināt būvmateriālu ražošanā un transportā un dzīves cikla beigās nepieciešamos energoresursus.

³⁹ LR Zemkopības ministrijas Meža attīstības fonds. Noslēguma pārskats. Koksnes pārstrādes blakusproduktu kvalitātes un to izmantošanas alternatīvu izpēte Latvijas uzņēmumos. Jelgava, 2005.

Energoefektīva un videi draudzīga transporta politika

- (225) *Videi draudzīgs transports.* Valsts un pašvaldību autoparka iepirkumu rīkošana, veicinot ar biogāzi un biodegvielu darbināma autotransporta iepirkšanu. Atbalstīt kravas transportu ar mazāko piesārņojošo vielu emisiju uz pārvadātās kravas vienību un transporta līdzekļa masu. Ar fiskālām metodēm ierobežot neracionālu kravas transporta izmantošanu.
- (226) *Progresīvs CO₂ izmešu nodoklis.* Lai uzturētu augstu dzīves kvalitāti un zemu gaisa un trokšņu piesārņojumu pilsētā, nepieciešams izlīdzināt akcīzes nodokli fosilajiem resursiem līdz ES vidējam līmenim. Lielo pilsētu centros noteikt zemu emisiju zonas gaisa kvalitātes normatīvu sasniegšanai.
- (227) *Sabiedriskā transporta infrastruktūra.* Noteikt prioritāru statusu sabiedriskajam transportam ceļu satiksmē. Sevišķa uzmanība jāpievērš sliežu transportam, funkcionālam starptautiskas nozīmes aviotransportam un ērtai pārnesei no viena transporta veida uz otru, piemēram, *Park&Ride* pie pilsētām, stacijās, lidostās.
- (228) *Gājēju pilsētas un zaļie koridori.* Pilotprojekti par daļēju vai pilnīgu autotransporta kustības ierobežošanu pilsētas daļās, līdzšinējās transporta maģistrāles nodošanu gājējiem, integrētam veloceļu tīklam un sabiedriskajam transportam. Ja pilotprojekts saņem sabiedrības atzinību, konkrētas pilsētas teritorijas var pavisam atvēlēt gājēju un velosipēdistu vajadzībām, slēdzot tās autotransporta kustībai.
- (229) *Sliežu transports pilsētā.* Publiskā sliežu transporta tīkla projekta izstrāde Rīgas aglomerācijai.

Tūlītējie soļi

- (230) Pilotprojekts par salmu koģenerācijas staciju Zemgales reģionā.
- (231) Vēja enerģijas selgā un atklātā jūrā potenciāla politikas sagatavošana, apsekojot piemērotās teritorijas Kurzemē un Rīgas rajonā un izvērtējot radītās enerģijas pieslēgšanu AST pārvades tīklam.
- (232) Zemes un jūras šelfa teritoriju rezervēšana teritorijas plānojumā. Vēja ģeneratoru parka veidošanai jārezervē 100 km², kā arī jāveic secīgi potenciāla demonstrācijas projekti, respektējot apdzīvojuma un dabas ainavas izvietojumu.
- (233) Veikt pētījumu par koģenerācijas stacijas potenciālajām vietām, jaudām un pieejamiem AER Latvijas teritorijā.
- (234) Paredzēt pieslēguma vietas AER ražotas elektroenerģijas pievadīšanai tīklā, veidojot jaunu industriālo un/vai pašvaldību infrastruktūru.
- (235) Līdz 2010. gada janvārim sagatavot priekšlikumus un likumdošanā paredzēt AER izmantošanas obligātu izvērtēšanu, plānojot pašvaldību attīstību / veidojot vidēja un ilgtermiņa attīstības plānus.
- (236) Energoefektivitātes ideju un prakšu iekļaušana pamatskolas un vidusskolas izglītības programmā (dabas mācībā), kā arī skolēnu „projektu nedēļas” ietvaros.

- (237) Pašvaldību enerģētikas aģentūru nodibināšana lielākajās Latvijas pilsētās. Energopatēriņa vadības uzdevumu veikšana reģionālās energoapgādes attīstības plānošanai, reģionālo atjaunojamo energoresursu izmantošanai. Sabiedrisko un privāto ēku energosertificēšana un energoauditi. Patērētāju energoefektivitātes uzlabošanas pasākumu veicināšana un koordinācija.
- (238) Publiskā sliežu transporta tīkla projekta izstrāde Rīgas aglomerācijai.

8. DABA KĀ KAPITĀLS NĀKOTNEI

Tendences un izaicinājumi: ilgtspējīgi dabas pakalpojumi

- (239) Planēta tagad piedzīvo arvien augošus dabas daudzveidības izzušanas tempus.⁴⁰ Kopš 20. gadsimta 50. gadiem Eiropā strauji samazinās augsnes auglīgums. Daudzas jūru ekosistēmas ir noplicinātas vai atrodas kritiskā stāvoklī. Izzušana draud 42% zīdītāju, 43% putnu, 45% tauriņu, 30% abinieku, 45% rāpuļu un 52% saldūdens zivju sugu. Vairākums nozīmīgāko jūras zivju krājumu nesasniedz bioloģiski drošu līmeni, bet aptuveni 800 augu sugām Eiropā draud izzušana.⁴¹ Bioloģiskās daudzveidības samazināšanos izraisa zemes izmantojuma maiņa, svešzemju sugu izplatīšanās un vides piesārņojums.
- (240) Dabas kapitālu veido ekosistēmas elementu kopums, kurš rada un uztur cilvēces eksistencei vērtīgus ekosistēmas pakalpojumus un produktus. Ekosistēmu pakalpojumi ir dabas vides sniegtās preces un pakalpojumi, no kuriem cilvēki gūst labumu.⁴² Pie tiem pieder cilvēku atpūta, pārtika, ūdens, gaiss un klimata regulēšana, augsnes auglības saglabāšana, barības vielu cikls u.tml. Samazinoties dabas daudzveidībai, samazinās arī šo pakalpojumu pieejamība, kas rada arvien būtiskākus draudus cilvēku dzīves kvalitātei. Cilvēces labklājība un dzīves kvalitāte ir pilnībā atkarīga no ekosistēmas pakalpojumiem. Cilvēce nespēj izdzīvot bez šīs dzīvību uzturošās sistēmas. Dabas kapitālu nevar aizstāt ar citām kapitālu formām, jo cilvēka izdoma un tehnika nevar aizstāt dabas radīto sistēmu.
- (241) ES ietvaros Latviju var uzskatīt par dabas kapitāla lielvalsti. Latvijas apdzīvojuma blīvums ir salīdzinoši mazs, tāpēc Latvija ir viena no “viszaļākajām” un vismazāk urbanizētajām ES teritorijām.⁴³ Pašlaik Latvijas meži absorbē vairāk CO₂, nekā Latvijā tiek radīts. Latvija ir arī viena no ES līderēm bioloģiskās daudzveidības ziņā. Par to liecina putnu apdzīvotības un daudzveidības dinamikas indekss, kurš tiek uzskatīts par labu ekosistēmas stāvokļa rādītāju.⁴⁴ Vairākām Eiropā vai pat pasaulē apdraudētām sugām, piemēram, mazais ērglis un grieze, Latvijas populācija veido būtisku daļu no globālās populācijas.
- (242) Tuvāko 20-30 gadu laikā cilvēce var sasniegt bīstamu robežu, kuru pārkāpjot ekosistēmas ir grūti vai pat neiespējami atjaunot. Šajā dabas daudzveidības samazināšanās kontekstā Latvijai pieder bagātības, kādu nav citiem. Dabas ekosistēmu pakalpojuma vērtība ir mērāma desmitos triljonu dolāru (2004. gadā – 42 triljoni dolāru). Daļa no šīs vērtības atrodas Latvijas teritorijā. Tās uzturēšana,

⁴⁰ Millennium Ecosystem Assessment (2005). *Ecosystems and human well-being biodiversity synthesis*.

Pieejams: <http://www.millenniumassessment.org>

⁴¹ Eiropas Komisija (2006). Komisijas paziņojums, kā apturēt bioloģiskās daudzveidības samazināšanos līdz 2010. gadam un turpmāk. Ilgtspējīgi ekosistēmu pakalpojumi cilvēka labklājībai. COM (2006).

⁴² Ekosistēmas pakalpojumus var izdalīt: (1) ekosistēmu produkti, piemēram, koksne, pārtika, farmaceitiskās izejvielas; (2) ekoloģisko procesu regulācija, piemēram, hidroloģiskā režīma, gaisa kvalitātes un klimata regulācija; (3) sabiedriskie un kultūras pakalpojumi – atpūta un iedvesmas avots; (4) pamatpakalpojumi, piemēram, barības vielu veidošanās un aprīte, ūdens un gaisa aprīte, dzīvotne.

⁴³ European Environment Agency (2005). Land take (CSI 014) – Assessment published Nov 2005.

http://themes.eea.europa.eu/IMS/ISpecs/ISpecification20041007131735/1Assessment1116504972257/view_content

⁴⁴ Eurostat (2005). *Common Bird Index*.

vairošana un komercializēšana nākotnē var kļūt par svarīgu Latvijas konkurētspējas resursu un būtisku iedzīvotāju labklājības un dzīves kvalitātes daļu, jo Eiropā un citur pasaulē daba pamazām kļūst par ļoti pieprasītu retumu. Izmantojot pieejamo dabas kapitālu, Latvijai jākļūst par ES līderi ilgtspējīgu dabas pakalpojumu sniegšanā.

Mērķis: Būt ES līderei dabas kapitāla saglabāšanā, palielināšanā un ilgtspējīgā izmantošanā.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Dabas kapitāla pārvaldība

(243) Līdzšinējie tirgus mehānismi, politikas un atbalsta programmas nav bijušas efektīvas ekosistēmas pakalpojumu saglabāšanā un atjaunošanā. Lai saglabātu un atjaunotu dabas resursus un to sniegtos ekosistēmu pakalpojumus un labumus, nepieciešams ieviest dabas kapitāla pārvaldības pieeju. Dabas kapitāla pieeja kalpo kā līdzeklis, lai identificētu un novērtētu ekosistēmu preču un pakalpojumu vērtību, kā arī zaudējumus, kas rodas no dabas daudzveidības samazināšanās. Šī pieeja apvieno vides un ekonomikas aksiomas vienkopus, tādējādi ļaujot apvienot ekosistēmas pakalpojumu vadību ar ekonomisku lēmumu pieņemšanas un attīstības praksēm.

Tirgus instrumentu izveide

(244) Pasaules pieredze rāda, ka tikai ar valsts pūliņiem vien nav iespējams novērst pieaugošo apdraudējumu dabai un tās sniegtajiem ekosistēmas pakalpojumiem. Papildus tam ir nepieciešams radīt tirgu dabas daudzveidību saglabājošām aktivitātēm. Valsts institūcijām ir jāievieš tirgus instrumenti, kas radītu ekosistēmas pakalpojumu un produktu tirgu. Šie instrumenti ļautu attīstīt dažādus jaunus pakalpojumus, kas veicinātu uzņēmēju un zemes īpašnieku iesaisti dabas daudzveidības atjaunošanā. Šādu instrumentu izveide piesaistītu privāto finansējumu dabas kapitāla saglabāšanai un atjaunošanai.

Dabas aktīvu kapitalizēšana

(245) Pasaulē pieaug pieprasījums pēc ekoloģiski sertificētiem un veselīgiem produktiem. Tīra un dabiska vide kļūst arvien būtiskāka pilnvērtīgas dzīves kvalitātes uzturēšanai. Ņemot vērā Latvijas salīdzinoši lielo dabas kapitālu ES valstu vidū, ir nepieciešams veidot aktīvu uzņēmējdarbības atbalsta politiku dabas aktīvu kapitalizēšanai. Ilgtspējīga dabas kapitāla izmantošana var sekmēt daudzu ekonomikas un jaunrades nozaru attīstību, piemēram: pakalpojumu industrijā – ekotūrisms, atpūta un ārstniecība, veselīgas ēdināšanas pakalpojumi u.tml.; lauksaimniecībā – bioloģiskā lauksaimniecība; ražošanā – atjaunojamā enerģija, dabīgās kosmētikas vai medikamentu ražošana, koka mēbeļu ražošana u.tml.; radošajā industrijā – vides filmu un skaņu radīšana u.tml.; augsto tehnoloģiju

nozarēs – dabai draudzīgu tehnoloģiju radīšana. Latvijas dabas kapitāls paver iespēju attīstīt daudzveidīgu un eksportspējīgu „zaļo ekonomiku”.

Ilgspējīga dzīves veida veicināšana

- (246) Dabas daudzveidības samazināšanos un klimata izmaiņas vislielākajā mērā veicina tieši mājsaimniecības. Cilvēku ekonomiskā aktivitāte un pārmērīgais patēriņš rada arvien lielāku, siltumnīcas efektu izraisošu gāzu ieplūdi atmosfērā un arvien lielāku dabas resursu noplicināšanu. Dabas kapitālam rodas arvien jauni apdraudējumi, tostarp infrastruktūras un apbūves izplešanās un klimata izmaiņu negatīvā ietekme. Lai šādus apdraudējumus mazinātu un saglabātu dabas daudzveidību, nepieciešams mobilizēt sabiedrību un cilvēku līdzdalību ekosistēmas saglabāšanā. Ilgtspējīga dzīvesveida veicināšana var radīt dabas kapitālu saudzējošu sabiedrību.

Iespējamie risinājumi

Dabas kapitāla pārvaldība

- (247) *Dabas kapitāla pieeja.* Dabas kapitāla pieeja ir jāintegrē vides, ekonomikas, telpiskās un reģionālās attīstības un zemes politikā. Ekosistēmu produktu un pakalpojumu izvērtējums ir jāizmanto visos politikas analīzes, veidošanas un īstenošanas posmos.
- (248) *Zaļā budžeta reforma.* Nodokļi, subsīdijas un citi nodokļu instrumenti veicina vai ierobežo dažādas ilgtspējīgas ekonomiskās aktivitātes. Daudzu ministriju politika joprojām neveicina ilgtspējīgu attīstību, tāpēc ir jāievieš „zaļā budžeta reforma”. Tas nozīmē reformēt un restrukturizēt valsts budžetu tā, lai ekonomiskie stimuli un instrumenti veicinātu dabas kapitāla saglabāšanu un ilgtspējīgu attīstību.
- (249) *Dabas saglabāšanas plāns.* Valdībai ir nepieciešams ieviest nacionāla līmeņa dabas kapitāla saglabāšanas plānu, kas ietvertu arī dabas saglabāšanas telpisku plānojumu. Šā plāna ietvaros būtu nepieciešams aprēķināt dabas kapitālu un izveidot dabas kapitāla kartējumu, kā arī dabas saglabāšanas mērķa indikatorus. Plāna ietvaros sabiedrībai būtu jāpiedāvā alternatīva politika ekosistēmas produktu un pakalpojumu ilgtspējīgai attīstībai.
- (250) *Dabas atjaunošanas fonds.* Dabas kapitāla atjaunošanai ir nepieciešams palielināt nodokļus aktivitātēm, kuras degradē dabas kapitālu. Šie nodokļi būtu jāpārdēvē par dabas atjaunošanas nodokļiem. Iegūtais finansējums būtu jānovirza iepriekš izveidotam dabas atjaunošanas fondam, kura mērķis būtu atjaunot būtiskākos ekosistēmas pamatprocesus valstij un pašvaldībām piederošās teritorijās.

Tirgus instrumentu izveide

- (251) *Zemes dabas kapitāla noteikšana.* Dabas kapitāla saglabāšanas un atjaunošanas sistēmas ieviešanai ir nepieciešams aprēķināt zemes gabala dabas kapitāla vērtību. Līdzīgi kā zemes kadastra vērtība, zemes dabas kapitāla vērtība būtu aprēķināma un piešķirama katram atsevišķam zemes gabalam. Dabas kapitāla mērījumi ir jāveic regulāri, lai konstatētu zemesgabalu dabas kapitāla izmaiņu dinamiku.

- (252) *Ekosistēmas pakalpojumu izsole.* Dabas kapitāla saglabāšanai ir nepieciešams efektīvāks veids, kā sadalīt subsīdijas zemes īpašniekiem, kuri uztur un saglabā dabas vērtības. Valsts varētu izsolē iepirkt ekosistēmas pakalpojumus no tiem zemes īpašniekiem, kuri ir piedāvājuši piegādāt viskonkurētspējīgākos ekosistēmas uzturēšanas pakalpojumus, t.i., tiktu veikta piedāvāto ekosistēmas pakalpojumu vērtības aprēķināšana iepretim pieprasītajām uzturēšanas izmaksām (piešķirtajām subsīdijām).
- (253) *Dabas kapitāla nodevas.* Zemes īpašniekiem ir jākompensē dabas kapitāla vērtības samazināšanās, ja zemes lietojuma vai apsaimniekošanas veids samazina dabas kapitāla vērtību. Šie līdzekļi būtu novirzāmi dabas kapitāla saglabāšanai un atjaunošanai.
- (254) *Ekodāvanu programma.* Tā ir stimulu programma, lai zemes īpašnieki dāvinātu ekoloģisku jutīgus zemes gabalus Dabas atjaunošanas fondam. Ekoloģiski jutīgas zemes ir teritorijas vai vietas, kas pašreiz sniedz vai varētu nākotnē sniegt nozīmīgu ieguldījumu Latvijas bioloģiskās daudzveidības un apkārtējās vides mantojuma saglabāšanā. Šīs programmas ietvaros ziedotāji saņemtu ienākumu nodokļa atlaides, kas būtu proporcionālas ziedotā dabas kapitāla vērtībai.

Dabas aktīvu kapitalizēšana

- (255) *Zaļās ekonomikas investīciju fonds.* Dabas aktīvu straujākai kapitalizēšanai ir nepieciešams stimulēt tās uzņēmējdarbības aktivitātes, kas ilgtspējīgi izmanto dabas kapitālu. Fonda mērķis būtu radīt lielākas finansējuma saņemšanas iespējas mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, kuri attīsta jaunus pakalpojumus, tehnoloģijas un produktus, lai ilgtspējīgi kapitalizētu dabas radītās iespējas.
- (256) *Zināšanu pārneses un atbalsta tīkli.* Dabas aktīvu kapitalizējošas uzņēmējdarbības stiprināšanu var veicināt plaši zināšanu pārneses un atbalsta tīkli. Šādu tīklu izveide stiprinātu dabas aktīvu kapitalizāciju, jo palielinātos uzņēmēju piekļuves iespējas jaunākajām zināšanām, uzņēmējdarbības praksēm un tehnoloģijām. Tie veicinātu dabas aktīvu kapitalizējošas uzņēmējdarbības eksporta spējas.
- (257) *Inovāciju programma.* Šai programmai būtu jāveicina jauninājumu (pakalpojumu un produktu) un jaunu ideju rašanās un izplatīšanās dabas aktīvu kapitalizējošas uzņēmējdarbības vidē. Programmā būtu jāiesaista pēc iespējas vairāk uzņēmumu no iespējami dažādākām nozarēm, kas gūst vai var gūt ekonomisko labumu no dabas aktīvu kapitalizēšanas. Programmai būtu jāstiprina „zaļās ekonomikas” attīstība un ilgtspējīga dabas kapitāla izmantošana.
- (258) *Dabas digitalizācijas programma.* Šīs programmas ietvaros sadarbībā ar radošām industrijām būtu jārada digitālas platformas, kurās tiktu iemūžinātas dabas vērtības digitālā vidē, vienlaikus attīstot dabas resursu vietražus. Platformām ir jābūt atvērtām. Tām jāstimulē lietotāja radītas inovācijas un dabas digitalizācijas pakalpojumu attīstība. Šī programma veicinātu Latvijas kā ar dabas vērtībām bagātas un ekoloģiski tīras valsts tēlu.

Ilgospējīga dzīvesveida veicināšana

- (259) *Pārmaiņas rosinošas vides izglītības programmas.* Vides izglītība var kļūt par būtisku ilgtspējīga dzīvesveida veicinātāju, ja vien tā skolēniem un viņu vecākiem stāsta par pārmaiņu iespējamību atkarībā no viņu pašu aktivitātēm. Stratēģiski svarīgi ir izveidot vides izglītības programmas, kuras skolēnu teorētiskās zināšanas papildina ar viņu aktivitātēm vietējās vides sakopšanā un dabas kapitāla atjaunošanā.
- (260) *Ekoloģiskās pēdas konti.* Ilgtspējīga dzīvesveida izplatīšanai var ieviest mājsaimniecību „ekoloģisko pēdu kontus”. Šādu kontu esamība veicinātu mājsaimniecību informētību par to, kā mājsaimniecību individuālais patēriņš ietekmē planētas dabas kapitālu. Var veidot arī interneta vietnes, kur cilvēki apmainās ar idejām, kā samazināt mājsaimniecību „ekoloģisko pēdu”, vienlaikus nemazinot to dzīves kvalitāti. Šādu kontu izveide apvienojumā ar atvērtām ideju dalīšanās vietnēm varētu būt efektīvs līdzeklis, kā palielināt iedzīvotāju līdzdalību dabas kapitāla saglabāšanā un sabiedrības ilgtspējīgā attīstībā.
- (261) *Ilgspējīgu produktu sertificēšana.* Ilgtspējīgu patēriņu var veicināt, izveidojot produktu sertificēšanas sistēmu, kas sniedz informāciju pircējam par to, kāda ir produkta un tā ražošanas ietekme uz dabas kapitālu. Šāda sistēma palielinātu iedzīvotāju iespējas ikdienā līdzdarboties ilgtspējīgu prakšu veicināšanā.
- (262) *Sabiedriskā labuma statusa datubāze.* Tā paredz izveidot visiem iedzīvotājiem pieejamu datubāzi, kurā tiktu apkopota un kartēta informācija par sabiedrībai piederošām dabas vērtībām, piemēram, mežiem, piekrasti, ezeriem u.tml. Šāda datu bāze līdztekus sabiedriskā labuma statusa piemērošanai veicinātu izpratni par dabu kā kopīgu ilgtspējīgu attīstības resursu. Sabiedrībai piederošās dabas vērtības būtu jāsaista ar transporta tīkliem un atpūtas infrastruktūru, veidojot integrētu pakalpojumu ķēdi.

Tūlītējie soļi

- (263) Lai sabiedrība veiksmīgi saglabātu, palielinātu un ilgtspējīgi izmantotu dabas kapitālu, nepieciešams aprēķināt tā vērtību. Aprēķinot dabas kapitāla vērtību, varēs noteikt zaudējumus un ieguvumus, ko nestu dabas daudzveidības maiņa un ekosistēmas pakalpojumu pieejamība. Tas kalpos kā atskaites punkts jaunu zināšanu ieguvei par dabas kapitāla vērtības palielināšanu. Nacionālā dabas kapitāla aprēķināšanai jābūt vērstai uz ekosistēmu pakalpojumu fizisko un monetāro uzskaiti, kā arī monetāro ieguvumu un zaudējumu aprēķināšanu.
- (264) Lai efektīvi pārvaldītu dabas kapitālu, nepieciešams noteikt ekosistēmu saglabāšanas un atjaunošanas mērķus un indikatorus. Tāpēc nepieciešams veikt visaptverošu Latvijas ekosistēmas trūkumu analīzi (*gap analysis*), kura salīdzinātu esošo ekosistēmas stāvokli ar tā atskaites jeb etalona līmeni. Veicot šo analīzi, varētu izvirzīt ilgtermiņa prasības pēc dažādiem biotopiem un tiem nepieciešamās platības, izvērtējot, kurās ekosistēmas ir vajadzīga aizsardzība, kurās aktīva apsaimniekošana un kurās – dzīvotņu restaurācija.

9. TELPISKĀ PERSPEKTĪVA

Tendences un izaicinājumi: policentriska un līdzsvarota telpiskā struktūra

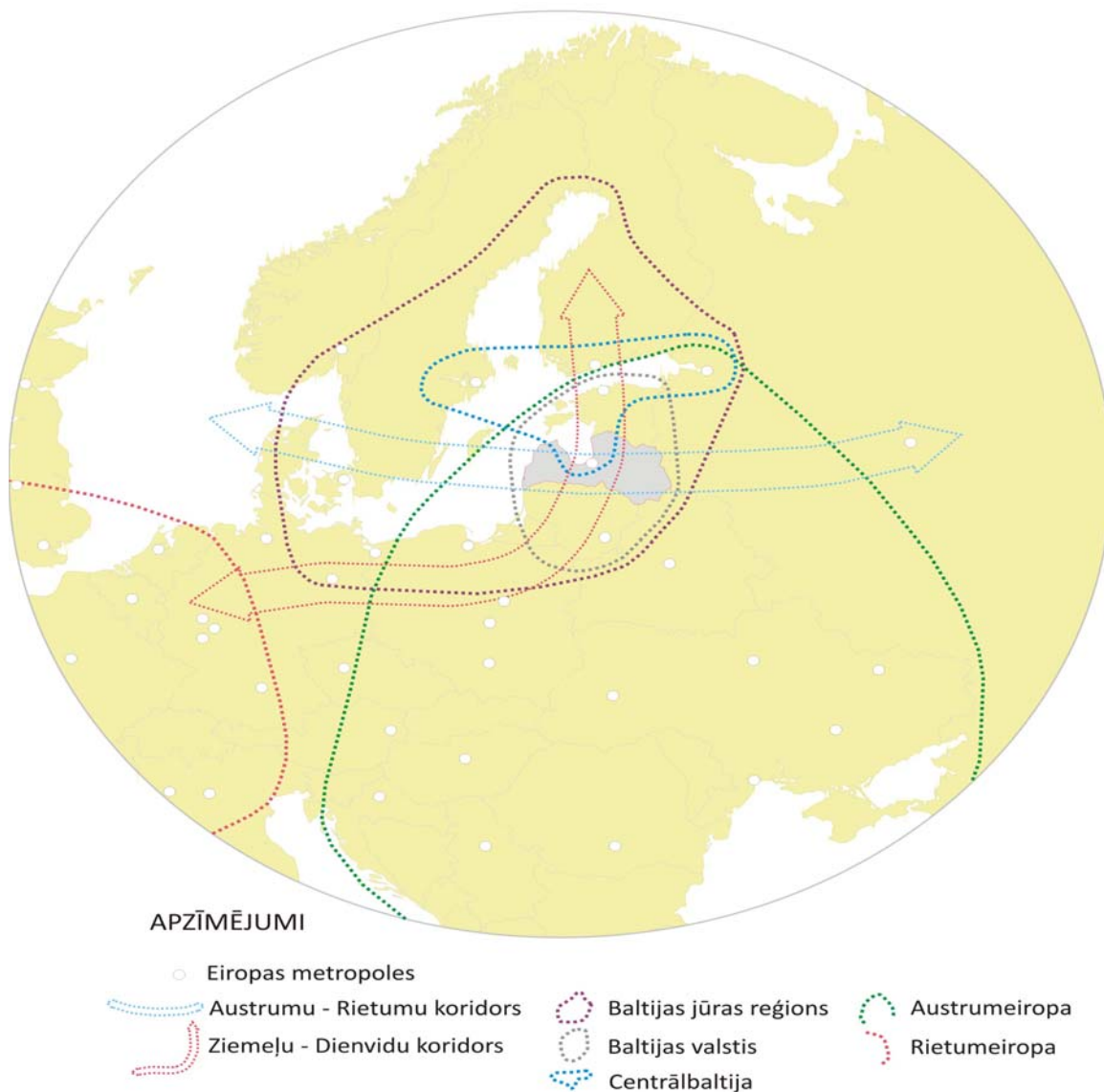
- (265) Pēdējos gadu desmitos strauji pieaugusi sadarbība starp valstīm Eiropā un Baltijas jūras reģionā. Tas noticis saistībā ar globālajām attīstības tendencēm un Eiropas Savienības paplašināšanos, t.sk. telpiskās plānošanas jomā, kas aptver dažādas Eiropas telpas, tematiskās jomas, kā arī konkrētus attīstības projektus (skat. 1. attēlu). Latvijai kopā ar Baltijas jūras reģiona valstīm jāizmanto tās potenciāls un jāieņem sava vieta globālajā konkurences telpā.
- (266) Telpisko attīstību Eiropā raksturo trīs galvenās tendences – metropolizācija, fragmentācija un polarizācija.⁴⁵ Eiropā un arī pasaulē vērojama arvien pieaugoša urbanizācija, kuras ietekmē pilsētās strauji pieaug iedzīvotāju skaits – 72% no visiem Eiropas iedzīvotājiem dzīvo pilsētvidē. Turklāt ekonomiskā izaugsme koncentrējas ierobežotā skaitā metropoļu reģionu.⁴⁶ Pēdējā desmitgadē attīstības līmeņa atšķirības starp valstīm Eiropā lēni samazinās. Tajā pašā laikā lielākajā daļā Eiropas valstu pieaug polarizācija starp centrāli izvietotiem pilsētu reģioniem un teritorijām perifērijā. Visos teritoriālajos līmeņos ir vērojama telpiskā fragmentācija.
- (267) Līdzīgas tendences ir arī Latvijā. 2006. gada sākumā Latvijā bija 77 pilsētas, kurās koncentrējās 68% valsts iedzīvotāju.⁴⁷ Latvijai raksturīga apdzīvojuma un satiksmes infrastruktūras lineāri koncentriska, uz galvaspilsētu orientēta centrāles struktūra un aktivitāšu koncentrācija Rīgas urbānajā areālā, kas nosaka tās īpašo lomu valsts telpiskajā attīstībā. Kā nozīmīgi valsts attīstības centri jāmin Liepāja, Ventspils, Jelgava, Daugavpils, Valmiera, Rēzekne un Jēkabpils, kā arī citas pilsētas, kurās ir lielāka ekonomisko aktivitāšu un cilvēkresursu koncentrācija un kuras ir vienmērīgi izkliedētas visā Latvijas teritorijā. Apdzīvoto vietu tīklā pastāv augsta nevienlīdzība attīstības un izaugsmes ziņā. Bez tam apdzīvotās vietas ir savstarpēji vāji savienotas, kas ierobežo sadarbības tīklu, pilsētu un lauku partnerības attiecību izveidi. Pastāvošais transporta tīkla modelis rada priekšrocības teritorijām, kas izvietotas pie galvenajiem transporta koridoriem, un nenodrošina labu pārējo valsts teritoriju sasniedzamību. Iztrūkst ātras, drošas, komfortablas savstarpējās saiknes starp dažāda līmeņa attīstības centriem valstī, kā arī ir ierobežota sasaiste ar pilsētām Baltijas jūras reģionā un Eiropā.

⁴⁵ Kunzmann, K. (2008). Futures for European Space 2020. Journal of Nordregio, No. 2.

⁴⁶ The Territorial State and Perspective of the European Union: Towards a Stronger European Territorial Cohesion in the Light of the Lisbon and Gothenburg Ambitions. Based of the Scoping Document discussed by Ministers at their Informal Ministerial Meeting in Luxembourg in May 2005.

⁴⁷ Krišjāne Zaiga (2006). Pašreizējās situācijas raksturojums: Apdzīvotās vietas. RAPLM nepublicētie materiāli.

LATVIJAS STARPTAUTISKIE SADARBĪBAS TĪKLI

1. attēls

- (268) Mūsdienās pamazām izzūd strikta atšķirība starp laukiem un pilsētām. Lauksaimnieciskās ražošanas procesi arvien vairāk industrializējas un līdztekus tradicionālajai lauksaimniecībai un mežsaimniecībai laukos ienāk rūpnieciskā ražošana, loģistika un pakalpojumi, kas agrāk saistījās ar pilsētām. Lauku teritoriju funkcionālā sasaiste ar pilsētām kļūst arvien ciešāka.

- (269) 21. gadsimtā atpūta, ainava, klusums un neskarta vide kļūst arvien nozīmīgākas vērtības. Latvijā dabas un vērtīgās ainavas caurauž visu valsts teritoriju – apdzīvojuma, kultūras un dabas teritorijas pārklājas, papildina cita citu un veido vienotu Latvijai raksturīgu telpiskās struktūras mozaīku. Latvijas apdzīvojuma blīvums Eiropas ietvaros ir samērā zems, tāpēc Latvija ir viena no viszaļākajām un mazāk urbanizētajām ES teritorijām. Tajā pašā laikā dabas daudzveidība, dabas un kultūrainavu telpas netiek pietiekami akcentētas kā cilvēka dzīves vērtības un nozīmīgs potenciāls teritoriju attīstībai.
- (270) Palielinoties savstarpējai valstu un reģionu enerģētiskajai atkarībai, enerģētikas efektivitāte un drošība ir viens no valsts neatkarības un ekonomiskās attīstības garantiem. Būtisks izaicinājums ir atjaunojamo enerģijas resursu izmantošanas tālāka veicināšana un ES līderpozīciju saglabāšana zaļās enerģijas izmantošanā, energoefektivitātes uzlabošana, drošas un stabilas energoapgādes nodrošināšana.
- (271) Latvijas izdevīgais ģeogrāfiskais novietojums Baltijas jūras reģionā var kļūt par svarīgu valsts attīstības priekšnoteikumu. Latvijas teritorijā ir trīs lielas ostas – Rīga, Ventspils un Liepāja, strauji augoša lidosta un starptautiski tranzītkoridori. Kopumā attīstoties Baltijas jūras reģionam, Latvija var gūt ievērojumu labumu. Tās pilsētas var kļūt par šā reģiona centriem un atslēgas vārtiem, lai piekļūtu reģiona tirgiem un zināšanu resursiem. Lai straujie attīstības un izaugsmes procesi skartu visu Latvijas teritoriju un Latvijas pilsētas spētu integrēties Baltijas jūras reģiona un Eiropas tīklos, tām nepieciešams sadarboties. Valstī jāveicina plašu pilsētu sadarbības tīklu attīstība, kurus stiprina transporta un komunikāciju tīkli.
- (272) Pilsētu un lauku attiecības ir savstarpēji papildinošas, sniedzot cilvēkiem plašākas pievilcīgas dzīves iespējas. Arī nākotnē pilsētu un lauku teritoriju attiecības veidosies kā savstarpēja partnerība. Teritoriālo atšķirību ievērošana, ainavu un dabas teritoriju unikalitātes, teritoriju un vietu identitātes kā nacionālas nozīmes vērtību saglabāšana un vienlaikus to attīstības potenciāla saprātīga izmantošana teritoriju un vietu izaugsmes veicināšanai nākotnē nodrošinās iedzīvotāju dzīves kvalitāti un labklājību. Dabas un kultūras vērtības, to daudzveidība, teritoriju un vietu identitāte kļūs par Latvijas konkurētspējas resursu nākotnē.

Mērķis: Ilgtspējīga, līdzsvarota telpiskā attīstība, kas balstās uz valsts teritorijas policentriskumu, pilsētu sadarbības tīklu, sasniedzamību un spēcīgu vietas identitāti.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

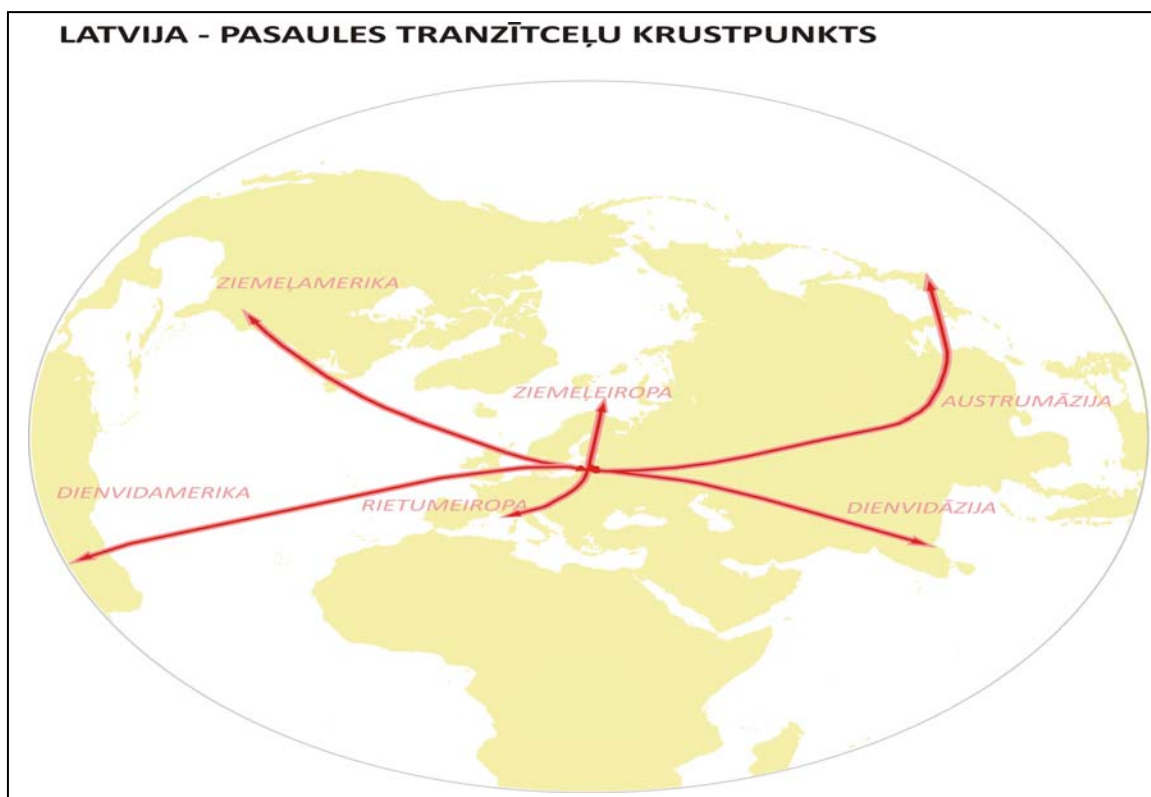
Policentriska attīstība

- (273) Pilsētas ir nozīmīgs valsts attīstības virzītājspēks. Tajās ir koncentrētas darba vietas un mājokļi, ko papildina sabiedrisko un privāto pakalpojumu nodrošinājums, kā arī transports un komunikācijas, kas sasaista atsevišķas pilsētas daļas un nodrošina saikni ar citām apdzīvotām vietām. Pilsētām ir izšķiroša

nozīme uz zināšanām un inovācijām balstītas ekonomikas attīstībā.⁴⁸ Policentriska apdzīvojuma struktūra ir svarīgs priekšnoteikums līdzsvarotai un ilgtspējīgai valsts attīstībai. Policentriska apdzīvojuma struktūras stiprināšanai pilsētām un citām apdzīvotām vietām ir jāsadarbojas un funkcionāli savstarpēji jāpapildina viena otru. Sadarbība starp pilsētām ļauj tām labāk identificēt savas salīdzinošās priekšrocības un specializācijas vajadzības saistībā ar precēm un pakalpojumiem, kā arī papildinošas īpašības⁴⁹, kā rezultātā atsevišķo apdzīvoto vietu potenciāls tiek labāk izmantots un tiek radīts sinerģisks attīstības efekts. Policentrisku un līdzsvarotu pilsētu attīstību Latvijā var sekmēt, stiprinot katras pilsētas unikālās priekšrocības un kompetences, veicinot savstarpēji papildinošu sadarbības un partnerības tīklu izveidi, paaugstinot cilvēkresursu, institucionālo un infrastruktūras kapacitāti, kā arī nodrošinot pievilcīgu un kvalitatīvu dzīves vidi.

Sasniedzamības uzlabošana

- (274) Latvijas ģeogrāfiskais novietojums Ziemeļu-Dienvidu un Austrumu-Rietumu plūsmu krustpunktā Baltijas jūras piekrastē (skat. 2. attēlu), kā arī mūsdienu attīstības tendences Eirāzijas telpā kalpo par pamatnosacījumu Latvijas kā „vārtejas” starp Rietumiem un Austrumiem, Dienvidiem un Ziemeļiem attīstībai.

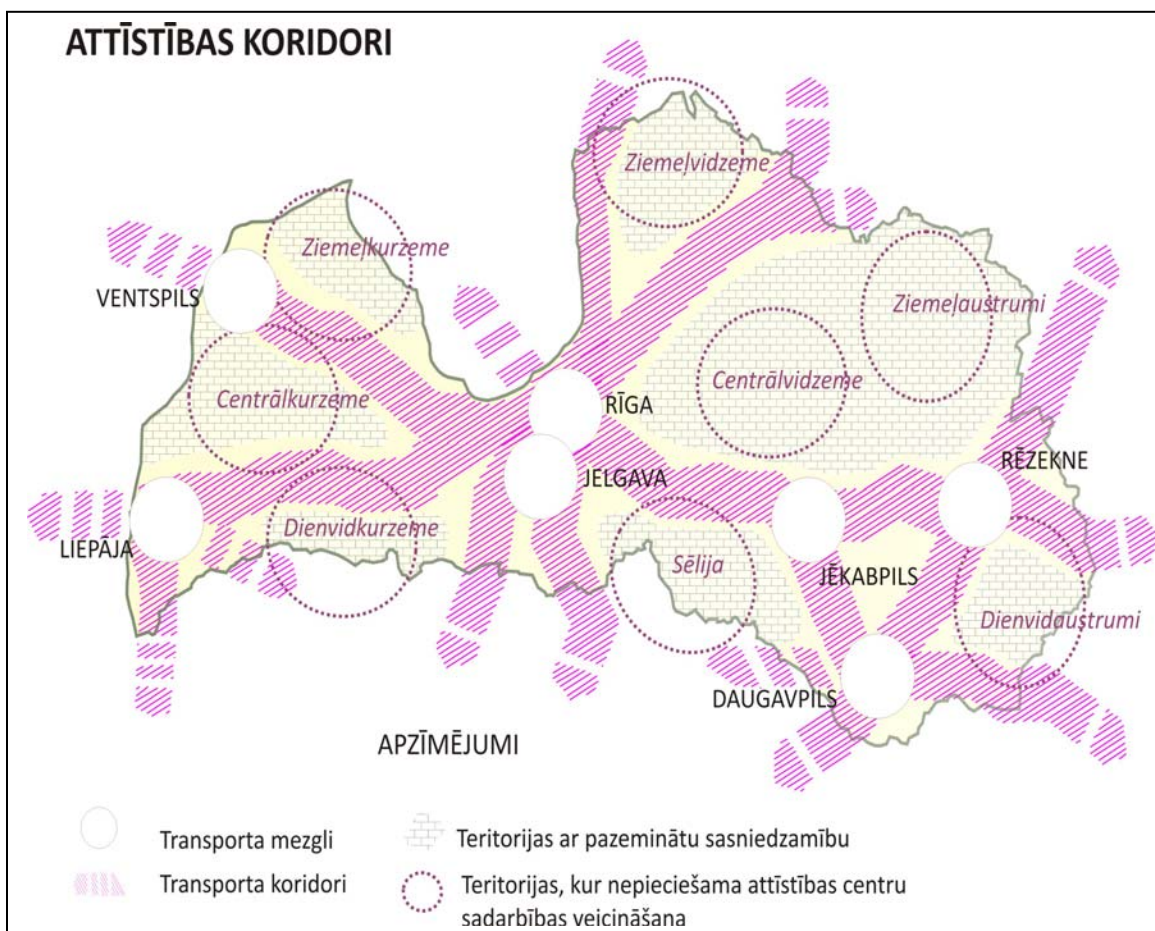

2. attēls

⁴⁸ The Territorial State and Perspective of the European Union: Towards a Stronger European Territorial Cohesion in the Light of the Lisbon and Gothenburg Ambitions. Based of the Scoping Document discussed by Ministers at their Informal Ministerial Meeting in Luxembourg in May 2005.

⁴⁹ ESPON (2005). ESPON Project 1.1.1. Potentials for Polycentric Development in Europe.

- (275) Tādi fiziskās infrastruktūras tīkli kā autoceļi, dzelzceļi un komunikācijas, kā arī sabiedriskais transports samazina attāluma radītos nelabvēlīgos efektus, ietekmē telpiskās attīstības virzienus un lokalizāciju (skat. 3. attēlu). Būtisks izaicinājums ir līdz 2030. gadam izveidot transporta sistēmu, kas ar diferencētiem transporta veidiem ļautu no jebkuras valsts vietas sasniegt galvaspilsētu divu stundu laikā, kā arī pārreģionālos un reģionālos centrus – 45 minūšu laikā. Transporta sistēmas mērķis ir vienlaikus nodrošināt gan labu valsts iekšējo sasniedzamību, kas ir vērsta uz saikņu veidošanu valsts teritorijas iekšienē, gan labu starptautisko sasniedzamību, kas nosaka Latvijas iekļaušanos starptautiskajās transporta plūsmās. Augstas kvalitātes sasniedzamības infrastruktūra un tīkli, kas atbalsta sabiedriskā un privātā transporta un komunikāciju plūsmas, ir būtisks priekšnosacījums sekmīgai un līdzsvarotai valsts ekonomiskajai attīstībai, Latvijas integrācijai Baltijas jūras reģionā un globālajā telpā, kā arī starptautiskajai konkurētspējai.

3. attēls

Enerģētiskais nodrošinājums

- (276) Enerģijas pietiekamība valstī ir valsts ekonomiskās attīstības, dzīves kvalitātes un valsts drošības jautājums. Stabila un droša pieejamība enerģijas resursiem ir nozīmīgs faktors iedzīvotāju un uzņēmumu labklājības nodrošināšanā. Ņemot vērā nozares starptautisko raksturu, galveno lomu spēlē enerģētisko tīklu un avotu savstarpēja integrācija un dažādošana. Valsts politikas loma enerģētikā, saistībā ar tās telpiskajiem aspektiem, ir atjaunojamo un vietējo resursu izmantošanas veicināšana (palielināt AER līdz 42% primāro resursu bilancē līdz 2020. gadam), energoefektivitātes paaugstināšana, energoresursu piegādes ceļu un avotu daudzveidības, enerģijas piegādes drošības un stabilitātes nodrošināšana, kā arī kopēja koordinācija un risinājumu ieviešana sadarbībā ar Baltijas jūras reģiona valstīm.

Daudzfunkcionālu un produktīvu lauku teritoriju attīstība

- (277) Tradicionāli nozīmīgu darba vietu skaitu lauku teritorijās rada lauksaimniecības un mežsaimniecības nozares. Tās joprojām saglabā nozīmi lauku ekonomikas dažādošanā un attīstībā. Produktīvi lauksaimniecības un mežsaimniecības sektori līdztekus tādām augošām nozarēm kā tūrisms, pakalpojumi un citas uzņēmējdarbības aktivitātes, kuras ilgtspējīgi izmanto dabas kapitālu, būs pamats lauku ekonomikas stiprināšanai nākotnē. Latvijas lauku teritoriju dabas resursi paver iespēju attīstīt daudzveidīgu un eksportspējīgu zaļo ekonomiku. Tajā pašā laikā tās koncentrāciju un attīstības virzienus noteiks katras vietas un teritorijas atšķirīgais potenciāls. Ne mazāk svarīgs jautājums lauku teritoriju dzīvotspējas nodrošināšanai ir esošās apdzīvojuma struktūras saglabāšana un stiprināšana, kā arī pilsētu un lauku partnerības veidošana.

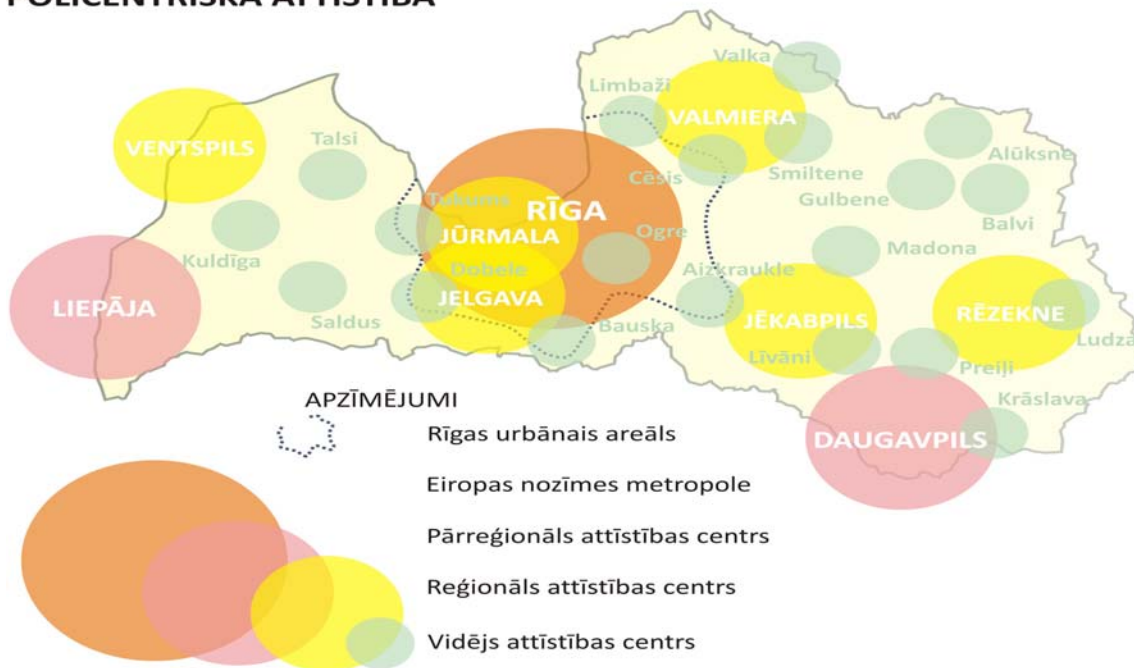
Telpiskās identitātes saglabāšana un attīstība

- (278) Latvijas dabas struktūras (ezeri, upes, mežu masīvi u.c.), īpaši aizsargājamās dabas teritorijas, kultūras pieminekļi un ainavas ir nozīmīgas nacionālās identitātes un Latvijas starptautiskās atpazīstamības veidošanā, iedzīvotāju dzīves kvalitātes un ekonomiskās attīstības nodrošināšanā. Dabas un kultūrvēsturisko teritoriju, ainavu telpu unikalitātes, teritoriju un vietu identitātes kā nacionālās nozīmes vērtību un valsts konkurētspējas priekšrocības saglabāšana, tajā pašā laikā saprātīgi izmantojot un ilgtspējīgi apsaimniekojot katras atšķirīgās vietas un teritorijas potenciālu, nākotnē ir svarīgs uzdevums kvalitatīvas dzīves vides un labklājības nodrošināšanai valsts iedzīvotājiem. Paredzot valsts dabas, kultūras un ainavu vērtību izmantošanu teritoriju un vietu attīstībai, ir jāņem vērā to primārā loma valsts un atsevišķu tās teritoriju attīstības potenciāla veidošanā.

Iespējamie risinājumi

Policentriska attīstība

POLICENTRISKA ATTĪSTĪBA

4.attēls

(279) *Rīgas metropoles areāla konsolidācija*.⁵⁰ Tā ir teritorija, ko veido galvaspilsētas Rīgas aglomerācija⁵¹. Rīgas metropoles areāla attīstībai nākotnē jāparedz Rīgas kā nozīmīga valsts attīstības un izaugsmes centra tuvināšana Eiropas līmeņa metropolēm, attīstības potenciāla pilnvērtīga izmantošana kritiskās resursu masas un starptautiskās konkurētspējas paaugstināšanai un sekmīgai integrācijai starptautiskajos sadarbības tīklos. Rīgai kā Eiropas policentriskuma mēroga

⁵⁰ Rīgā koncentrētā kritiskā resursu masa vairākkārt pārsniedz citu Rīgas un kaimiņu reģionu pilsētu kritisko masu. Pateicoties savam novietojumam, lielumam un ekonomiski dominējošai lomai, tā veido ap sevi aglomerāciju, kuras centrālajā daļā dzīvo 1 milj., bet visā aglomerācijā kopumā 1,15 milj. iedzīvotāju. Tajā ietilpst tādas pilsētas kā Jūrmala, Jelgava, Ogre, Salaspils, Sigulda, Olaine. Rīgas aglomerācijas struktūru veido centrālā pilsēta, no kuras radiāli iziet transporta maģistrāles, un citas pilsētas. Gar radiālajām maģistrālēm veidojas biezas apdzīvotības areāli, savukārt ap centrālo pilsētu veidojas joslas, kas cita no citas atšķiras ar savstarpējās mijiedarbības raksturu un intensitāti, iedzīvotāju, apdzīvoto vietu un transporta tīkla blīvumu. Rīgas aglomerācijā notiek intensīvs pašplūsmas urbanizācijas process – pilsētīpa apbūves nekontrolēta izplešanās lauku teritorijā, neplānota un izkliedēta apdzīvoto vietu attīstība, kā rezultātā veidojas nefunkcionējošas apbūvētas teritorijas bez pietiekamas infrastruktūras un pakalpojumu pieejamības nodrošinājuma. Tas viss neveicina zemes ilgtspējīgu izmantošanu un var radīt draudus videi, kā arī dzīves telpas pasliktināšanos un ekonomiskus zaudējumus, kas saistīti ar transporta, pakalpojumu un citu izdevumu palielināšanos.

⁵¹ Metodoloģiskie norādījumi Rīgas aglomerācijas robežu noteikšanai (2004), areāla robežu noteikšanai un pamatojumam. Pieejams:

http://www.rdpad.lv/uploads/rpap/att_plan_izpetes/09_rigas_aglomerācijas_robezu_noteikšanas_metodika.pdf

pilsētai ir nepieciešams veicināt uz zināšanām, inovācijām un kompetenci balstītu attīstību, kā arī stiprināt tās pārvaldes (starptautisku organizāciju pārstāvniecības, augstākā līmeņa valsts pārvaldes institūcijas u.c.) un „vārtejas” (lidosta, osta, kongresu centri u.c.) funkcijas. Papildus nepieciešams sekmēt Rīgas metropoles areāla telpisko konsolidāciju caur pārdomātu un efektīvu teritorijas plānošanu un zemes izmantošanu.

(280) *Pārreģionālo attīstības centru tīkls.* Latvijas līdzsvarotas telpiskās struktūras veidošanai nākotnē īpaša loma būs tādiem pārreģionālās nozīmes attīstības centriem kā Liepāja un Daugavpils⁵², kam ir nozīmīgs zināšanu, izglītības, pētniecības un saimnieciskās darbības sasaistes potenciāls, daudzveidīga uzņēmējdarbības un transporta struktūra. Attīstība šajās pilsētās nākotnē jāvirza uz zinātnes un pētniecības stiprināšanu inovāciju kapacitātes paaugstināšanai, cilvēku, kultūras (zināšanas un radošums) un ekonomiskā potenciāla pilnvērtīgu izmantošanu starptautiskās konkurētspējas paaugstināšanai, kritiskās resursu masas paaugstināšanu, pievilcīgas un kvalitatīvas dzīves vides nodrošināšanu iedzīvotājiem un viesiem. Jāveicina savstarpēja sadarbība starp pilsētām pārreģionālo attīstības centru tīkla ietvaros, kā arī jāuzlabo saiknes ar Rīgu, ko papildina iekļaušanās starptautiskajos pilsētu tīklos.

(281) *Reģionālo attīstības centru tīkls.* Ne mazāk būtiska loma paredzama reģionālās nozīmes attīstības centriem, ko veido Jelgava, Ventspils, Valmiera, Rēzekne, Jēkabpils⁵³ un Jūrmala. Šo centru sekmīgai attīstībai nākotnē pilnvērtīgi jāizmanto to konkurētspējas priekšrocības, jāveicina individuālu profilu un unikālu kompetenču attīstība, jāsekmē savstarpēji papildinošu tīklu veidošana, vienlaikus paaugstinot cilvēkresursu, institucionālo un infrastruktūras kapacitāti, lai stiprinātu to konkurētspēju un reģionu attīstību atbalstošo lomu. Papildus to izaugsme jāvirza uz pievilcīgas un kvalitatīvas dzīves vides veidošanu, kritiskās radošu cilvēku un ekonomisko aktivitāšu masas paaugstināšanu, starptautiskas sadarbības stiprināšanu. Reģionālo attīstības centru tīkla pilsētas funkcionāli papildina pārreģionālo centru tīklu, kur papildinošas funkcijas tiek attiecinātas kā uz ekonomiskajiem aspektiem un pakalpojumiem, tā arī uz tādām pilsētu funkcijām kā kultūra, izglītība un zināšanas, sociālā infrastruktūra, starptautiski tīklojumi u.c.

Mazo un vidējo attīstības centru tīkls. Mazo un vidējo attīstības centru tīklu veido vidējie attīstības centri Valka, Madona, Cēsis, Smiltene, Alūksne, Gulbene, Ludza, Krāslava, Preiļi, Balvi, Līvāni, Kuldīga, Talsi, Saldus, Limbaži, Ogre, Tukums, Aizkraukle, Dobeles un mazie attīstības centri (mazās pilsētas un tām pielīdzināmie lielie ciemi kā Iecava, Priekuļi, Ugāle utt.), kuros koncentrētas uzņēmējdarbības aktivitātes, tirdzniecība un sabiedriskie pakalpojumi, kā arī darba, izglītības, kultūras, atpūtas iespējas. Tie ir

⁵² Identificējot pārreģionālos attīstības centrus tika ņemti vērā tādi indikatori kā iedzīvotāju skaits, iekšzemes kopprodukts, pārreģionāli sadarbības tīkli starp universitātēm un pilsētām, u.c.

⁵³ FUA (Functional Urban Areas) ranga pilsētas (FUA ranga pilsētas ir arī Rīga, Daugavpils un Liepāja; Rīga definēta arī kā MEGA 4 (Metropolitan Growth Area), kurai piemīt visaugstākie iedzīvotāju, transporta, ražošanas, zināšanu un lēmumu pieņemšanas rādītāji) saskaņā ar ESPON klasifikāciju projektā „Potentials for polycentric development in Europe”.

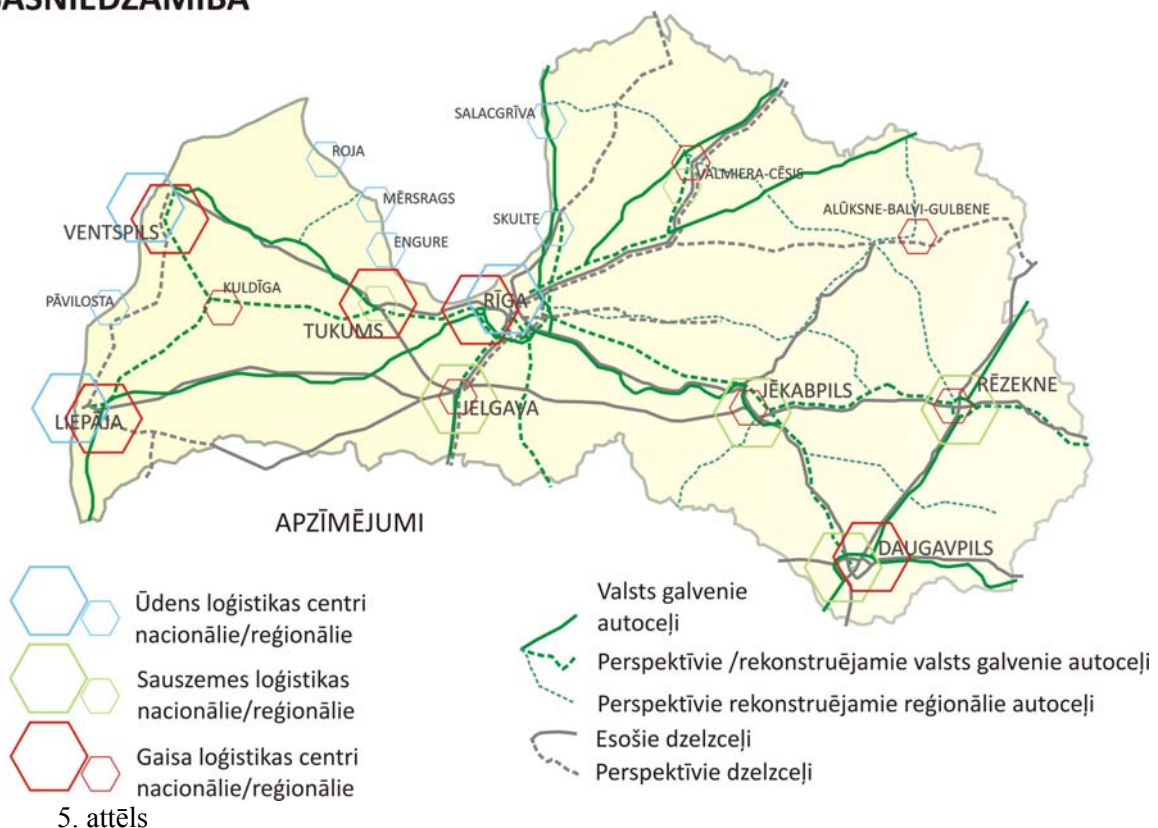
Pieejams: http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/259/648/file_1174/fr-1.1.1_revised-full.pdf

nozīmīgi novada un vietējās nozīmes attīstības centri, un to attīstība nākotnē jāveido sadarbības tīklā, kurā mazie un vidējie attīstības centri funkcionāli papildina cits citu un tādējādi veido dzīvotspējīgu preču un pakalpojumu noieta tirgu. Vidējo attīstības centru sekmīgai attīstībai nākotnē nepieciešams sekmēt tehniskās, sociālās un ekonomiskās infrastruktūras kvalitātes uzlabošanu, kā arī saimniecisko, sabiedrisko, kultūras dzīves un citu pakalpojumu nodrošināšanu. Mazo attīstības centru sekmīgai izaugsmei nākotnē nepieciešams nodrošināt plaša spektra infrastruktūras attīstību un kvalitātes paaugstināšanu, kā arī būtiskus pakalpojumus apkārtējām lauku teritorijām. Lai to realizētu, nākotnē svarīgi ir pilnvērtīgi izmantot attīstības iespējas, ko sniedz apkārtējo teritoriju dabas, kultūras, ekonomiskais un sociālais potenciālais un sadarbības iespējas ar pārreģionālo un reģiona centru tīklu pilsētām, kā arī jāveido saiknes ar apkārtējiem lauku apvidiem.

(282) *Pilsētu attīstības politikas izstrāde.* Efektīvas pilsētu attīstības nodrošināšanai savstarpēji papildinošos tīklos nepieciešams izstrādāt pilsētu attīstības politiku kā reģionālās politikas sastāvdaļu, kurā tiktu identificēts atsevišķu pilsētu attīstības potenciāls un konkurētspējas priekšrocības, to lomas sadarbības tīklos, definēti kritēriji, pēc kuriem pilsētas tiek klasificētas līmeņos, noteikts katram līmenim atbilstošs pakalpojumu „minimālais grozs”, sagatavoti priekšlikumi pilsētu fiziskās, ekonomiskās un sociālās infrastruktūras un pakalpojumu attīstībai to lomu kontekstā, kā arī nepieciešamie uzlabojumi fiziskajai sasaistei u.c.

Sasniedzamības uzlabošana

SASNIEDZAMĪBA

- (283) *Starptautiskās sasniedzamības veicināšana Rietumu-Austrumu un Ziemeļu-Dienvidu virzienā.* Viens no svarīgākajiem priekšnosacījumiem Latvijas globāli konkurētspējīgas un vienlaikus arī reģionāli integrētas attīstības nodrošināšanai ir laba starptautiskā sasniedzamība. Lai gan Latvijas starptautiskā sasniedzamība ar gaisa un starptautisko autotransportu uzlabojas, pašreizējā starptautiskā sasniedzamība ESPON projektu ietvaros veiktajos pētījumos ir vērtēta kā zema.⁵⁴ Transporta tīklu attīstībai nākotnē jābūt vērstai uz esošo starptautiskas nozīmes autoceļu un dzelzceļu tīkla kvalitātes, satiksmes drošības paaugstināšanu un starptautiskās sasniedzamības veicināšanu Rietumu-Austrumu un Ziemeļu-Dienvidu virzienā, papildus nodrošinot Rietumu-Austrumu multimodālā transporta koridora attīstību, uzlabojot Latvijas Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes un Baltijas jūras reģiona dienvidu un dienvidaustrumu piekrastes teritoriju savstarpēju integrāciju, izmantojot VIA Hanseatica autoceļa koridoru un paredzot jaunas Eiropas standartiem atbilstošas ātrgaitas dzelzceļa līnijas būvniecību no Tallinas caur Latviju un Lietuvu uz Varšavu – Rail Baltica, kas veidotu daļu no Helsinku-Berlīnes dzelzceļa līnijas un būtu paredzēta gan pasažieru, gan kravu pārvadājumiem, kā arī veicinot starptautisko pasažieru pārvadājumu attīstību.
- (284) *Starptautiskas nozīmes „vārteju” lomas stiprināšana.* Ostas un lidostas ir stratēģiski nozīmīgas „vārtejas”, kas savieno valsts transporta tīklus ar globālajām loģistikas ķēdēm. Nozīmīga loma starptautiskās sasniedzamības veicināšanā ir arī mazajām ostām un iekšzemes transporta mezgliem. Nākotnē svarīgs uzdevums ir Starptautiskās lidostas “Rīga” kā nozīmīga Eiropas līmeņa gaisa satiksmes centra attīstība (lidostas sniegto pakalpojumu paplašināšana, kapacitātes paaugstināšana, efektīvāka sasaiste ar valsts autoceļu un dzelzceļu tīklu, Rīgas pilsētas transporta sistēmu, Ventspils un Liepājas lidostām u.c.), kā arī Liepājas, Ventspils un Daugavpils lidostu pilnvērtīga iekļaušanās Transeiropas gaisa transporta tīklā. Savukārt Rīgas, Ventspils un Liepājas jūras ostu attīstība nākotnē jāvirza uz sekmīgu integrāciju globālajās loģistikas ķēdēs un starptautiskajos transporta koridoros, to kapacitātes paaugstināšanu, piedāvāto pakalpojumu kvalitātes uzlabošanu, dažādošanu un attīstību, kā arī loģistikas pakalpojumu un infrastruktūras attīstību mazajās ostās un nozīmīgākajos valsts iekšzemes transporta mezglos ar ievērojamu starptautisku potenciālu (Jelgava, Rēzekne, Daugavpils, Jēkabpils).
- (285) *Valsts policentrisku telpisko attīstību atbalstoša sasniedzamības infrastruktūra.* Attīstīts un kvalitatīvs transporta infrastruktūras, komunikāciju, sabiedrisko un kravu pārvadājumu tīkls ir svarīgs priekšnoteikums iedzīvotāju un preču mobilitātes nodrošināšanai, telpiskas mijiedarbības veicināšanai starp dažādām valsts teritorijām to izaugsmes sekmēšanai. Valsts iekšējās sasniedzamības uzlabošanai transporta un komunikāciju tīklu attīstība nākotnē ir jāvirza uz dažādu valsts teritoriju un vietu sasaistes uzlabošanu. Tā, piemēram, jāparedz automaģistrāļu un ātrgaitas dzelzceļu savienojumu izveide starp Daugavpili un

⁵⁴ ESPON (2004). ESPON Project 1.2.1. Transport services and networks: territorial trends and basic supply of infrastructure for territorial cohesion.

Rīgu, Liepāju un Rīgu. Policentriskas valsts attīstības veicināšanai nepieciešams veidot kvalitatīvu transporta infrastruktūru (īpašu uzmanību veltot loka komponentes autoceļiem, Kuldīgas, Madonas, Gulbenes, Balvu, kā arī perifēro teritoriju sasniedzamības uzlabošanai un robežšķērsošanas problēmu risināšanai uz valsts austrumu robežas), attīstītu informāciju un komunikāciju tehnoloģiju tīklu, kā arī savstarpēji sasaistītu, efektīvu, ērtu un drošu pasažieru un kravu pārvadājumu sistēmu (pasažieru pārvadājumos sevišķi jāveicina dzelzceļa izmantošana), kas nodrošina labus savienojumus starp reģionālajiem, vidējiem un pārreģionālajiem attīstības centriem, kā arī uzlabo mazo attīstības centru un lauku teritoriju sasaisti.

Enerģētiskais nodrošinājums

(286) *Atbalsts atjaunojamo enerģijas resursu izmantošanai.* Viens no būtiskākajiem energoapgādes ilgtspējas jautājumiem ir enerģijas piegādes drošība, kas nozīmē valsts neatkarības pakāpi no enerģijas importa. Tās stiprināšanai Baltijas jūras reģions jāskata kā vienota telpa. Lai veicinātu enerģētisko drošību un neatkarību valsts līmenī ir nepieciešams palielināt atjaunojamo enerģijas resursu izmantošanas īpatsvaru, atbilstoši samazinot fosilo resursu patēriņu. Tādēļ jārealizē atbalstoša politika atjaunojamo resursu izmantošanas veicināšanai, kā arī pēc iespējas ātrākai videi un klimatam draudzīgu tehnoloģiju ieviešanai. Atjaunojamās enerģijas attīstībai jābūt vērstai uz biomasas izmantošanu (reģionālās biomasas koģenerācijas stacijas), vēja potenciāla attīstību, solārās enerģijas (saules enerģijas kolektoru pilotprojekti) ieguvī, kā arī ieguldījumiem iespējamo nākotnes enerģijas veidu un inovatīvu tehnoloģiju attīstībā.

ENERĢĒTIKA

6. attēls

- (287) *Enerģētisko tīklu un avotu savstarpēja integrācija un dažādošana.* Energoapgādes drošības uzlabošanai jābūt vērstai uz Baltijas jūras reģiona divvirzienu starpsavienojumu izveidi un to integrāciju Eiropas enerģijas tīklos, it īpaši Ziemeļeiropā, kā arī enerģijas resursu veidu, piegādes avotu, maršrutu un ģenerējošo jaudu dažādošanu, decentralizētu siltuma un elektrības ražošanas un piegādes tīklu attīstību. Svarīgs uzdevums ir ar dabas katastrofām saistīto risku izvērtējums un to seku mazināšana.
- (288) *Energoefektivitātes paaugstināšana transporta nozarē.* Īpaši augsts fosilo enerģiju patēriņš ir vērojams transporta nozarē. Tās raksturo augsti CO₂ izmeši, augošas un strauji svārstīgas degvielas izmaksas. Nākotnē svarīgs uzdevums ir maksimāli uzlabot degvielas ekonomiju transportlīdzekļos. Transporta politikai jābūt vērstai arī uz energoefektīvāku risinājumu izmantošanu ielu un satiksmi regulējošā apgaismojuma nodrošināšanā, satiksmes energoefektivitātes uzlabošanu un pārorientāciju uz energoefektīvākiem transporta veidiem.

Daudzfunkcionālu un produktīvu lauku teritoriju attīstība

- (289) *Lauku teritoriju ekonomikas dažādošana.* Vietējo uzņēmēju kapacitātes mobilizācija ir atslēgas faktors sekmīgai teritoriālā potenciāla kapitalizācijai. Lauku teritorijās ar labvēlīgiem apstākļiem lauksaimnieciskajai ražošanai, īpaši teritorijās ar augstu nacionālās nozīmes lauksaimniecībā izmantojamo zemju (LIZ) īpatsvaru, nākotnē nepieciešams veidot priekšnoteikumus ilgtermiņai lauksaimniecības attīstībai un pārvaldībai, saglabājot lauksaimniecībā izmantojamo zemju platības tādā apmērā, kas nodrošinātu pārtikas produktu ražošanu iekšējam patēriņam un eksportam, kā arī nodrošinātu nepieciešamās platības arvien pieaugošajam pieprasījumam tehnisko kultūru produkcijas ražošanai (LIZ 35% no valsts kopējās teritorijas). Būtiski ir samazināt neizmantoto LIZ⁵⁵ platības līdz 5% no LIZ kopplatības, ilgtermiņā – līdz 1%. Lauksaimniecībā izmantojamo zemju platībās, kuras patlaban netiek izmantotas un to auglība nav piemērota lauksaimnieciskai ražošanai, pieļaut to apmežošanu, maksimāli apmežojot līdz 56% no valsts teritorijas.⁵⁶ Teritorijās ar daudzveidīgiem dabas resursiem nākotnē jāveicina uz dabas kapitālu balstītu nozaru attīstība. Pasaulē daba un tās pakalpojumi tiek arvien augstāk novērtēti, tāpēc, ņemot vērā Latvijas salīdzinoši lielo dabas kapitālu ES valstu vidū, ir nepieciešamas veidot uzņēmējdarbības atbalsta politiku „zaļās ekonomikas” attīstībai un dabas resursu izmantošanai inovatīvā veidā, piemēram, ekotūrisma, rekreācijas, ārstniecības un veselīgas ēdināšanas pakalpojumi, bioloģiskā lauksaimniecība, dabīgās kosmētikas vai medikamentu ražošana, kā arī dabai draudzīgu tehnoloģiju radīšana. Savukārt teritorijas ar nozīmīgām dabas un kultūras vērtībām var sniegt nozīmīgu ieguldījumu identitātes veidošanā un dzīves kvalitātes nodrošināšanā, lauku ekonomikas un kopienu stiprināšanā. Šo teritoriju

⁵⁵ Kopumā valstī ir 2,4 milj. ha LIZ. Zemkopības ministrijas sadarbībā ar Latvijas Lauku konsultācijas centra speciālistiem 2005. gadā veiktās LIZ apsekošanas dati liecina, ka valstī vidēji 14,6% no LIZ netiek izmantoti, kas ir par 3,6% vairāk nekā 1995. gadā.

⁵⁶ Zemes politikas pamatnostādnes 2008.-2014. gadam (2008). Pieejams:

[http://www.losp.lv/home/content/000283/\\$file/RAPLMpamn_301007_ZP.doc](http://www.losp.lv/home/content/000283/$file/RAPLMpamn_301007_ZP.doc)

attīstībai nākotnē jābūt vērstai uz dabas un kultūrvēsturiskā potenciāla saprātīgu izmantošanu teritoriju izaugsmei, tradicionālo saimniekošanas veidu saglabāšanu, netradicionālo nozaru un tūrisma attīstību, vienlaikus nodrošinot šo teritoriju identitātes, dabas un kultūras vērtību ilgtspējību. Kā vērtību nepieciešams saglabāt Latvijai raksturīgo mozaikveida kultūrainavu.

- (290) *Atbalsts lauku kopienu attīstībai.* Īpaša loma lauku teritoriju dzīvotspējas saglabāšanā ir stiprām lauku kopienām, kuru veidošanu nodrošina mazo centru kā lauku ekonomiskās, sociālās un kultūras dzīves atbalsta punktu dzīvotspējas stiprināšana un attīstība ar telpiski mērķorientētiem un integrētiem pasākumiem, piemēram, sasniedzamības uzlabošanu, būtiskāko sabiedrisko pakalpojumu saglabāšanu un uzturēšanu tajos, kā arī atbalstu kultūras, valodas un vēsturisko vērtību un atšķirību saglabāšanai un vietējām iniciatīvām.
- (291) *Pilsētu un lauku partnerība.* Pilsētu un lauku attiecības ir savstarpēji papildinošas. Tās sniedz cilvēkiem plašākas pievilcīgas dzīves iespējas un dažādo kvalitatīvas vides pieejamību. Pilsētas nākotnē nodrošinās pakalpojumus, kultūras aktivitātes, infrastruktūru un pieeju darba tirgum, savukārt lauku teritorijas, paralēli lauksaimnieciskās un mežsaimnieciskās produkcijas ražošanai, piedāvās atpūtas iespējas un kvalitatīvu dzīves vidi. Sadarbība starp pilsētām un lauku apvidiem jāveido, veicinot no telpiskās attīstības un sociālekonomisko apstākļu viedokļa pamatotu pilsētu un lauku teritoriju sadarbību, sekmējot kopēju mazo un vidējo uzņēmumu tīklu veidošanu, savstarpēju apmaiņu ar produkciju, precēm un pakalpojumiem, kā arī nodrošinot integrētu telpiskās attīstības stratēģiju izstrādi racionālai zemes izmantošanai lauku apvidiem, kas robežojas ar pilsētām.

Telpiskās identitātes saglabāšana un attīstība

- (292) *Baltijas jūras un Rīgas līča piekrastes teritorijas integrēta plānošana un pārvaldība.*⁵⁷ Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekraste ir ekoloģiski jutīga teritorija, ko tuvākajos gados būtiski var ietekmēt apdzīvoto vietu izplešanās, mājokļu būvniecība, tūrisms, transporta infrastruktūra, ostu attīstība, vēja enerģijas ražošanas intereses, kā arī citas līdzīgas darbības.⁵⁸ Šajās teritorijās izveidojies konflikts starp paaugstinātu pieprasījumu krasta kāpu aizsargjoslas un tai piegulošo zemju izmantošanu saimnieciskajai darbībai, rekreācijai, apbūvei un normatīvajos aktos noteiktajiem ierobežojumiem. Baltijas jūras un Rīgas līča piekraste ir valsts interešu teritorija, kas izdalāma kā īpašs attīstības apakšreģions, kura attīstībai jābūt vērstai uz dabas un kultūras vides saglabāšanu kā piekrastes teritoriālās identitātes pamatu, saskaņojot dažādas intereses (ekonomiskās, vides aizsardzības, vietējo iedzīvotāju u.c.) piekrastes izmantošanā.
- (293) *Dabas un kultūrainavu tīkls.* Kā cauraudoša telpa, kas apvieno visas daudzveidīgās valsts telpas (teritorijas daļas) ir ainavu telpas. Ainavām ir

⁵⁷ Latvijā Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes teritorija ir apmēram 300 metru plata sauszemes josla no ūdens līnijas sauszemes virzienā. Lielās platībās piekrastē ir sastopami šai teritorijai raksturīgi veidojumi – kāpas, stāvkrasti, lagūnu ezeri, retas un aizsargājamas sugas, to dzīvotnes un biotopi, kā arī saglabājusies vēsturiski veidojusies savdabīgā kultūrvide. Piekrastes ainavas ir ļoti trauslas un viegli pakļaujas cilvēka darbības degradējošai ietekmei. Līdz ar to īpaši svarīgi ir plānojot saskaņot daudzveidīgās intereses šīs teritorijas attīstībai nākotnē.

⁵⁸ Zemes politikas pamatnostādnes 2008. - 2014. gadam (2008).

Pieejams: [http://www.losp.lv/home/content/000283/\\$file/RAPLMPamn_301007_ZP.doc](http://www.losp.lv/home/content/000283/$file/RAPLMPamn_301007_ZP.doc)

nozīmīga sabiedriskā loma kultūras, ekoloģijas, vides un sociālajā jomā, tās ir svarīga cilvēku dzīves kvalitātes daļa un nozīmīga komponente teritoriju un vietu identitātes veidošanā. Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju⁵⁹, kultūrvēsturisko teritoriju un ainavu saglabāšanai nākotnē ir jānosaka īpaši vērtīgo ainavu telpas, kā arī jānodrošina vienota ainavu un īpaši aizsargājamo teritoriju tīkla izveide, iekļaujoties Eiropas nozīmes bioloģiski vērtīgo dabas teritoriju tīklā NATURA 2000 un vienotajā Viseiropas ekoloģiskajā tīklojumā, kā arī jānodrošina ainavu integrācija teritorijas un nozaru attīstības plānos.

Tūlītējie soļi

- (294) *Pilsētu attīstības politikas izstrāde.* Lai nodrošinātu efektīvu pilsētu attīstību savstarpēji papildinošos tīklos, nepieciešams izstrādāt pilsētu attīstības politiku kā reģionālās politikas sastāvdaļu, kurā tiktu identificēts atsevišķu pilsētu attīstības potenciāls un konkurētspējas priekšrocības, to lomas sadarbības tīklos, definēti kritēriji, pēc kuriem pilsētas tiek klasificētas līmeņos, noteikts katram līmenim atbilstošs pakalpojumu „minimālais grozs”, sagatavoti priekšlikumi pilsētu fiziskās, ekonomiskās un sociālās infrastruktūras un pakalpojumu attīstībai to lomu kontekstā, kā arī nepieciešamie uzlabojumi fiziskajai sasaistei u.c.
- (295) *Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes telpiskās attīstības stratēģijas izstrāde.* Baltijas jūras un Rīgas līča piekraste ir valsts interešu teritorija, kas izdalāma kā īpašs attīstības apakšreģions, kura attīstībai nepieciešams izstrādāt vienotu attīstības plānošanas dokumentu.
- (296) *Rīgas aglomerācijas integrēta plānojuma izstrāde.* Rīgas aglomerācijā notiek intensīvs pašplūsmas urbanizācijas process, kas neveicina zemes ilgtspējīgu izmantošanu un var radīt draudus videi, kā arī dzīves kvalitātes pasliktināšanos un ekonomiskus zaudējumus, kas saistīti ar transporta, pakalpojumu un citu izdevumu palielināšanos. Līdz ar to nepieciešams izstrādāt vienotu attīstības plānošanas dokumentu Rīgas aglomerācijas teritorijai, lai sekmētu tās telpisko konsolidāciju ar pārdomātu un efektīvu teritorijas plānošanu un zemes izmantošanu.
- (297) *Politikas plānošanas dokumenta izstrāde ainavu aizsardzībai, plānošanai un pārraudzībai.*
- (298) *Nacionālā līmeņa loģistikas attīstības koncepcijas izstrāde.* Latvijai ir nozīmīgs potenciāls transporta sistēmas attīstībai, tomēr patlaban atsevišķi transporta veidi darbojas izolēti, potenciālie loģistikas un transporta mezgli savstarpēji konkurē, sadrumstalojot kopējos infrastruktūras attīstībai pieejamos resursus. Loģistikas koncepcijas izstrāde palīdzētu risināt šīs problēmas.
- (299) *Zemes pārraudzības sistēmas izveide.* Informācijas nodrošināšanai par ar zemi notiekošajiem procesiem Latvijā nepieciešams izstrādāt politikas plānošanas dokumentu zemes pārraudzības sistēmas izveidošanai, nosakot informācijas

⁵⁹ Pašreiz Latvijā īpaši aizsargājamās dabas teritorijas aizņem aptuveni 19,5% no kopējās valsts teritorijas, to kopskaits ir 633, t. sk. 336 teritorijas (11,94%) no valsts teritorijas ietilpst vienotajā Eiropas aizsargājamo teritoriju tīklā „Natura 2000”, kas tiek veidots sugu un biotopu aizsardzībai.

avotus, pārraudzības apjomu un iestāžu, tostarp pašvaldību, pienākumus zemes pārraudzībā, kā arī izveidot zemes informācijas sistēmu.

LIAS ĪSTENOŠANA

Izaicinājumi un principi

- (300) Gan uzstādījuma, gan īstenošanas ziņā LIAS ir salīdzinoši jauns piedāvājums un reizē liels izaicinājums publiskai pārvaldei un visai sabiedrībai. Līdz šim Latvijā ir radīts liels skaits – vairāki simti – stratēģisku koncepciju, nostādņu, programmu, kurām ir gan nozares, gan starpnozaru izvērsums. Laika ass pārsvarā ir vidējā termiņā – vidējais plānošanas horizonts valsts pārvaldē ir pieci gadi un viens mēnesis. Papildu grūtības rada liela iedzīvotāju neuzticība valsts pārvaldes efektivitātei, pašu valsts pārvaldes darbinieku skepse par „kārtējo papīru”, valsts pārvaldes izteikti nozariskais plānošanas un darbības raksturs, kā arī joprojām līdz galam nenoteiktais LIAS juridiskais un administratīvais statuss. Līdz šim nozīmīgākā valsts plānošanas dokumenta – Nacionālā attīstības plāna – ieviešanas grūtības pastiprina gan civildienesta, gan uzņēmēju, gan iedzīvotāju neticību par vēl tālākas – 22 gadu – nākotnes redzējuma īstenošanu. Vairākums iedzīvotāju līdz galam nezina vai neizprot ilgtspējīgu dzīvesveidu, bet pašreizējās patēriņa prakses un sabiedriskās organizācijas formas neveicina, pat pretdarbojas ilgtspējīga dzīvesveida un LIAS uzstādījumu ieviešanai.
- (301) Atšķirībā no Nacionālā attīstības plāna, kura īstenošana ir cieši saistīta ar ES struktūrfondu izmantošanu, LIAS nav tiešas definētas saistības ar finansējuma izmantošanu. Lielākās daļas ieteikto iniciatīvu īstenošana ir ar ilgu atdeves ciklu un tātad neskaidru tūlītēju labumu. Vairums LIAS stratēģisko uzstādījumu paredz iedzīvotāju un mājtsaimniecību paradumu un attieksmes maiņu, aktīvu sadarbību starp publisko pārvaldi, privāto sektoru un indivīdiem. Paradumu un attieksmes maiņa, kā arī pastāvīgas sadarbības nodrošināšana ierasti tiek uzskatītas par samērā augstas komplikētības pakāpes rīcībpolitiku, kuras precīzie mehānismi joprojām tiek diskutēti akadēmiskajās un rīcībpolitikas aprindās (*Strategic challenges to Britain*, 2008). Latvijai objektīvi nav pieejami lieli līdzekļi, lai īstenotu apjomīgus projektus. Kā papildu izaicinājums ir uzdevums ieviest stratēģiju, izmantojot tirgus instrumentus globālas konkurences apstākļos un demokrātiskas pārvaldības instrumentus tādās formās, kas nebūtu pretrunā, bet būtu balstītas vietējā kontekstā.
- (302) Vienlaikus LIAS īstenošana paver virkni nebijušu iespēju. Latvijas ieguvums ir bagātā pieredze, kas apgūta citās ES dalībvalstīs, kuras īsteno kopējus un samērojamus attīstības uzstādījumus – Lisabonas stratēģiju un Ilgtspējīgas attīstības stratēģiju. Laba ir iespēja izveidot jaunu stratēģijas īstenošanas un pārraudzības mehānismu, neatkārtojot citu valstu pieļautās kļūdas un lieki netērējot resursus, lai transformētu jau esošo sistēmu, bet izmantotu labāko no iestrādņēm. Īstenošanas jomās, kurās vēl tikai tiek meklēti jauni instrumenti (piemēram, novecošanas amortizācija, paradumu maiņa), Latvijas iespēja ir radīt inovācijas, ko varētu izmantot citas valstis. Latvija kā dinamiska valsts ar salīdzinoši nelielu iedzīvotāju skaitu spēj daudz ātrāk ieviest iniciatīvas, kuru īstenošana lielākās valstīs prasītu lielākus resursus un vairāk laika. Latvijas iedzīvotāju pašreizējās paaudzes jau ir piedzīvojušas paradumu un attieksmes

- maiņu, pārejot no padomju sabiedrības tipa uz demokrātiskas tirgus ekonomikas un ES dalībvalsts stāvokli; iedzīvotāji ir demonstrējuši apbrīnojamu spēju ātri mācīties un pielāgoties (piemēram, finanšu un tehnoloģiju izmantošanās jomās). Turklāt tas, ka Latvijai līdz šim vispār nav bijis vienota ilgtermiņa attīstības redzējuma, rada objektīvu un plaši atzītu vajadzību pēc ilgtermiņa perspektīvas un interesi tādu īstenot dažādās jomās (telpiskā attīstība, enerģētika, izglītība).
- (303) LIAS īstenošanas un uzraudzības mehānismi ieteikti, analizējot Latvijas līdzšinējo pieredzi stratēģisku dokumentu īstenošanā publiskajā pārvaldē, citu valstu pieredzi, ES un citu starptautisko attīstības organizāciju (Pasaules Banka, OECD, ANO Attīstības programma) ieteikumus, kā arī LIAS ārējo ekspertu (*Peer Review*) rekomendācijas. Īstenošanas priekšlikumi balstīti uz principu, ka valsts pārvalde un pašvaldības kā sabiedrības visorganizētākais spēks prioritāri īsteno ilgtspējīgas attīstības nostādnes un ar savu darbību rāda piemēru. Lai LIAS tiktu īstenota sekmīgi, tās ieteiktajiem risinājumiem un turpmākajām iniciatīvām jāatbilst virknei pamata kritēriju. Tai jābūt fokusētai un jāietver veidi, kas ļauj precīzi un regulāri uzrādīt progresu. Stratēģijai, skatot visu Latvijas mājāsaimniecību turpmāko dzīvi, jābūt valsts un sabiedrības kopējai programmai. Tai jābūt ne tikai integrētai publiskajā pārvaldē, bet arī sabiedrības grupu nākotnes redzējumus ietverošai. Vienlaikus LIAS īstenošanā tiek atbalstītas tās mājāsaimniecību, privātā un NVO sektora aktivitātes un tās sociālās organizācijas formas, kas veicina ilgtspējības tapšanu par galveno attīstības un uzvedības principu. Īstenošanas gaitā valsts pārvaldei jāamortizē tie riski, kas saistās ar inovatīvu, radikāli jaunu risinājumu izstrādi un pārbaudi praksē. Galvenie ieviešanas risinājumu atlases kritēriji ir iesaistīšanās, līdzdalība, atbildība, pārskatāmība, elastīgums, noteiktība un efektivitāte.
- (304) Svarīgi ir zināt, kādā stāvoklī esam un ka attīstāmies pareizā virzienā. Attīstību tradicionāli vērtē, raugoties uz vērtības pieaugumu konkrētajā sabiedrībā, un tad izvēlas tās darbības, kas vērtību vairo lielākā mērā nekā citas. Visbiežāk kā atskaites sistēma šim nolūkam ir ticis izmantot iekšzemes kopprodukta (IKP) pieaugums un ar to saistītie rādītāji, piemēram, nacionālais kopprodukts (NKP). Mūsdienās valstu ilgtermiņa un ilgtspējības attīstības vērtējumos iezīmējas vairākas tendences, kas nosaka arī LIAS indikatoru izvēli. Pirmkārt, iekšzemes kopprodukta izaugsme tiek savietota ar citiem būtiskiem rādītājiem, piemēram, Patiesa progresa indekss (GPI), Tautas Attīstības indekss (HDI), ilgtspējīgas sabiedrības indekss (SSI), subjektīvās labklājības indekss (SWI). Ilgtspējīgas attīstības pieeja ar uzsvaru uz dažādu kapitālu – ekonomiskā, sociālā, dabas, cilvēkkapitāla – izmantošanu nozīmē izmantot IKP saistībā ar citiem attīstības mērījumiem. Otra tendence ir strikti nenošķirt attīstības dimensijas pa nozarēm. Nākotnē diez vai būs iespējams strikti nošķirt, kas tieši attiecas uz ekonomiku, kas – uz sociālo sfēru, kas – uz izglītību. Trešā tendence ir indikatoru izvēle, lai veicinātu rīcību, proti, integrējot indikatorus rīcības mehānismos tā, lai situācijas vērtējums tieši izraisītu sekojošu reakciju – motivējošus stimulus par sasniegto (kā pozitīvus, tā negatīvus), korekciju un maiņu izvēlētajā rīcības virzienā, jaunu iniciatīvu izstrādi.

Īstenošanas virzieni

- (305) Kā pirmais un aktuālākais ieviešanas rīcības virziens ir LIAS integrēšana publiskās pārvaldes iestāžu pamatfunkcijās un Latvijas nacionālo interešu formulēšanā ES ietvaros un starptautiski. Tas nozīmē gan LIAS nostiprināšanu kā hierarhiski visaugstāko valsts plānošanas dokumentu, gan turpmākā vidējā un ilgtermiņa investīciju programmu finansējuma strukturēšanu saskaņā ar LIAS uzstādījumiem.
- (306) Otrs rīcības virziens ir ilgtspējīgas un efektīvas publiskās pārvaldes prakses. Globalizācijas un reģionālo procesu nenoteiktība rada vajadzību pēc rīcībpolitiskām alternatīvām un apsteidzošu prognozēšanu. Šeit ir svarīga pāreja no izlaides uz rezultātu, produktivitātes mērījumi, kas savietojami ar privātā sektora mērījumiem. Svarīga ir arī publiskās pārvaldes iestāžu un darbinieku motivācijas sistēmas sasaiste ar produktivitāti. Nākotnes modelēšana, scenāriju izmantošana pat tuvāka laika perioda plānošanai kā prakse ieviešana visos publiskās pārvaldes līmeņos attiecībā uz būtiskākajiem ilgtspējīgas attīstības jautājumiem (piemēram, izglītības pakalpojumu pieejamības A, B, un C scenāriji ar alternatīvu izmaksu aprēķiniem). Būtisks līdzšinējās attīstības plānošanas trūkums ir stratēģiskās plānošanas koncentrēšanās ierobežotā ekspertu lokā, kas ne vienmēr var nodrošināt plašu un regulāri atjaunojamu spektru ilgtspējīgas attīstības risinājumiem. Latvijas nākotnes attīstība globalizācijas apstākļos ir pietiekami daudzšķautņaina, lai uzskatītu, ka neliels ekspertu loks zinās atbildes uz visiem nākotnes jautājumiem. Tādēļ kā normāla prakse jāievieš sabiedrības līdzdalība publiskās pārvaldes rīcībpolitikas izstrādē jau tapšanas stadijā, nevis tikai jau sagatavota dokumenta sabiedriskā apspriešanā, šim nolūkam aktīvi izmantojot tiešas klātienes diskusijas un konsultācijas, digitālos saziņas līdzekļus un progresa ziņojumus par projekta virzību un izmaiņām.
- (307) Treškārt, LIAS īstenošanai jābūt saimniekam – atbildīgajām pusēm, kurām sabiedrība deleģē stratēģijas realizāciju. Lai veicinātu intensīvu stratēģisku domu valstiskā līmenī, kā arī sadarbībā ar nozaru ministrijām, plānošanas reģioniem un pašvaldībām stratēģiski iztīrātu attīstības tematu, nepieciešams sistemātiski strādājošas stratēģiskās domas centrs. LIAS uzstādījumu finansēšanas nodrošināšanai (seko, kā LIAS tiek ieviesta ar publiskajiem finanšu instrumentiem, piesaista un konkursa kārtībā piešķir privāto finansējumu) nepieciešams nodibināt fondu. Savukārt sabiedrības iesaistīšanai LIAS īstenošanas uzraudzībā nepieciešams nodibināt no atsevišķām ministrijām un plānošanas reģioniem neatkarīgu Ilgtspējīgas attīstības padomi, kuras ziņojumiem un atzinumiem būtu skaidri noteikta ietekme uz vidējā termiņa budžetu izstrādi un publiskās pārvaldes iestāžu darba novērtējumu.
- (308) Ceturtais īstenošanas rīcības virziens ir monitoringa sistēmas izveide un indikatoru izvēle LIAS īstenošanas izvērtēšanai. Tā kā ilgtspējīga ilgtermiņa attīstība ir sabiedrības vienošanās un kolektīva rīcība, tad tās izvērtējums ir ne tikai tehnokrātisks, vienīgi speciālistiem pieejams, bet sabiedrisks. Lai atrisinātu neizbēgamo spriedzi starp speciālistiem un rīcībpolitikā attaisnojami

izmantojamiem indikatoriem, no vienas puses, un nepieciešamību pēc sabiedrības izpratnes, no otras, kā risinājums ir indikatoru kopas. Pirmā indikatoru grupa ir tā sauktie „virsraksta indikatori”, kuru būtība ir nodrošināt sabiedrības informētību par attīstības gaitu tai pieejamā formātā, ļaut ar izpratni iesaistīties diskusijā un ilustrēt pašus svarīgākos attīstības aspektus. Attīstības ziņojumi ir būtiska stratēģijas ieviešanas daļa un tiem jābūt saprotamiem, viegli uztveramiem. Otra indikatoru grupa – rīcībpolitikas atbalsta un monitoringa indikatori, kas mēra izvēlēto rīcību saikni ar rezultātu (vai virzāmiem pareizi), pārbauda hipotēzes (piemēram, par to, vai izvēlētas pareizas prioritātes, kādas ir dziļākās tendences aiz virspusēji novērojamām izmaiņām), saista darbības rezultātus ar kāda atbildību. LIAS nepieciešamas abas grupas. Būtiska ir nevis jaunu indikatoru izgudrošana, bet vienkārši izmantojamas, jau esošu attīstības mērīšanas instrumentu izvēles un, ja nepieciešams, kombinēšanas. Šai sistēmai būtu jābūt savietojamai ar ES atskaites sistēmu un īpaši jāatspoguļo šajā stratēģijā izvirzīto stratēģisko uzstādījumu izpilde.

LIAS ieviešanas un īstenošanas risinājumi

- (309) LIAS kā publiskās pārvaldes pamatfunkcija un nacionālās intereses. Pirmais nosacījums ir uzturēt LIAS kā hierarhiski visaugstāko valsts plānošanas dokumentu. Otrs nosacījums ir sasaistes veidošana ar citiem plānošanas dokumentiem un programmām. Ir nepieciešams veikt līdz šim izstrādāto stratēģiju, programmu un koncepciju auditu, mainot vai atceļot tos dokumentus, kuru uzstādījumi ir pretrunā ar LIAS vai ir novecojuši. Pašlaik izstrādē esošus vai vēl izstrādājamus stratēģiskus un plānošanas dokumentus ar vidēja vai ilgtermiņa īstenošanu un sekām saskaņot ar LIAS nostādņēm. Lai padarītu LIAS īstenošanu par valsts pārvaldes iestāžu tiešo uzdevumu, formulēt LIAS izpildi kā vienu no iestāžu pamatfunkcijām, saskaņā ar kuru to darbs tiek novērtēts un noteikta darbinieku motivācijas sistēma. Līdzīgā veidā LIAS uzstādījumi un īstenošana padarāma par plānošanas reģionu pamatfunkciju. Trešais nosacījums ir LIAS uzstādījumu izmantošana kā nacionālās intereses formulējums, veidojot ES stratēģisko dokumentu un programmu dienaskārtību, formulējot Latvijas pozīciju. LIAS kalpos par pamatu turpmāko Nacionālo attīstības plānu izstrādei un īstenošanai, Latvijas pozīcijai nākamo ES vidējā termiņa budžetu konsultācijās, pamatojot Latvijas pozīciju.
- (310) Ilgtspējīgas plānošanas un īstenošanas prakses. Publiskās pārvaldes darbā jāatsakās no izlaides (*output*) pieejas un jāīsteno rezultātu (*outcome*) pieeja. Publiskās pārvaldes iestādēm jāvērtē sava darbība no darba un resursu produktivitātes viedokļa, izmantojot ar privāto sektoru samērojamas (produktivitātes mērīšanas) metodes. Tās papildina, nevis aizstāj ar iedzīvotāju regulāras apmierinātības (ar pakalpojumiem) mērījumiem. Būtiska progresa mērījuma daļa ir subjektīvā labuma (*subjective wellbeing*) sadaļa, kurai jāpapildina vieglāk kvantificējamu ekonomisko un uzvedības indikatoru kopa.
- (311) Sākot un īstenojot jaunas aktivitātes LIAS ietvaros, it īpaši, ja tās skar publisko labumu izmantošanu, to vērtību maiņu, nepieciešama ne tikai sistemātiska ieceru

- un plānotās rīcībpolitikas sociālekonomiskās ietekmes novērtēšana (*impact studies*), bet arī gatavības maksāt un atbalstīt vērtējumi (*willingness to pay*). Ļoti svarīgi šie mērījumi ir attiecībā uz to publisko labumu izmantošanu, kuru vērtību ir grūti noteikt tirgus cenās (piemēram, dabas un kultūras resursi, mantojums). Aktīvi jāveicina kapitālu (dabas, sociālā, cilvēkkapitāla, fiziskā) aprēķina metodes izmantošana, plānojot rīcībpolitikas un ilgtermiņa investīcijas.
- (312) Jāpaplašina formas, kā Latvijas iedzīvotāji un mājsaimniecības var pārliecināties par savu nodokļu izmantošanu LIAS mērķu īstenošanai, un pēc iespējas jāiesaista viņi lēmumu pieņemšanā par ieguldījumiem, piemēram, ar vietējo referendumu, pašvaldību budžeta grupu starpniecību, kā arī publisko pakalpojumu līdzveidošanas (*co-design*) principu īstenošanu.
- (313) Ilgtspējīga attīstība paredz attieksmes un paradumu maiņu. Šāda maiņa ir samērā sarežģīts process, turklāt var skart daudzus dzīves līmeņus, arī bāzes priekšstatus par indivīda privātuma tiesībām. Aktīva ekonomisko stimulu izmantošana (cenas, nodokļi) uzvedības maiņas panākšanai, piemēram, pilnas cenas ieviešana neilgtspējīgam patēriņam, arī prasa lielu izpratnes pakāpi no sabiedrības un privātā sektora. Tādēļ tuvākajā laikā, balstoties uz jaunākajiem pētījumiem un citu valstu, kā arī Latvijas pieredzi par neilgtspējīgas uzvedības maiņu, jāizstrādā kultūras izmaiņu koncepcija un izmantojamo instrumentu komplekss.
- (314) Lai publiskajā pārvaldē un sabiedrībā veicinātu rīcību ilgtspējīgas attīstības virzienā, valdībai nepieciešams izstrādāt un īstenot ilgtspējīgas attīstības konkrētu projektu, kas ietvertu kāda LIAS mērķa īstenošanu uzskatāmā veidā kā praktisku kādas problēmas risinājumu, kas kalpotu kā pozitīvs piemērs (piemēram, veco cilvēku radošuma iniciatīva) un pieredzes avots. Ir svarīgi arī apkopot jau pašlaik sekmīgi līdz galam īstenotus projektus (tūlītējie pasākumi) un padarīt pieejamu šo informāciju visām ieinteresētajām pusēm.
- (315) Par LIAS īstenošanu jānosaka atbildīgās puses. Pirmkārt, nepieciešams nodibināt pie Ministru kabineta vai Ministru prezidenta biroja Stratēģiskās analīzes grupu. Šāda grupa cieši sekotu attīstības domas virzībai ES ietvaros, kā arī vadošo pasaules attīstības organizāciju (OECD, Pasaules Banka, ANO Attīstības programma) darbībai. Tā gatavotu un regulāri plašākai sabiedrībai nodotu apspriešanai dažādu stratēģisku iniciatīvu „zaļās grāmatas”, teorētiski un empīriski pamatotu ministriju, plānošanas reģionu un pašvaldību stratēģiju izstrādi.
- (316) Lai veicinātu intensīvu sabiedrisku diskusiju, attīstības ideju akumulāciju un sabiedrisku forumu, jāizveido Stratēģisko iniciatīvu centrs (SIC), kura līdzdibinātāji būtu privātā un nevalstiskā sektora organizācijas un kurš funkcionētu, no vienas puses, kā sabiedriska „domu centrs”, no otras puses, kā jaunu ilgtspējīgas attīstības ideju atbalsta fonds (līdzīgi, kā pašreiz Valsts kultūrkapitāla fonds). SIC arī iesaistītu ilgtspējīgas attīstības veicināšanā arvien jaunas organizācijas, mājsaimniecības, cilvēku iniciatīvu kopas. SIC uzdevums būtu akumulēt dažādus, arī konfliktējošus, viedokļus par attīstību un aktīvi izdiskutēt pretrunas, meklējot sabiedriskajā domā kompromisu iespējas. SIC arī virzītu Latvijas sabiedrības apspriešanai attīstības idejas, pētījumus, kas tiek

gatavoti citviet. Šī būtu arī platforma diskutēt par ekonomisku stimulu izmantošanu ilgtspējīgas attīstības veicināšanai. Ar sabiedriskas komunikācijas starpniecību SIC palīdzētu iedzīvotājiem apgūt ilgtspējīgas uzvedības paradumus, izvēlēties videi draudzīgākas patēriņa formas, apkopotu un popularizētu dažādas idejas, ko un kā darīt pilsoņiem ilgtspējības jomā.

- (317) LIAS īstenošanu valsts līmenī pārrauga Ilgtspējīgas attīstības padome (IAP). Tās statuss līdzinās pašreizējam Valsts Kontroles statusam. Tā formulē ilgtspējīgas attīstības mērķus publiskās pārvaldes iestādēm un pašvaldībām, gatavo LIAS pārskatus (reizi divos gados), sniedz regulārus vērtējumus un rekomendācijas par atsevišķu publiskā sektora institūciju rīcību LIAS izpildē, pasūta rīcībpolitiku ietekmes un iedzīvotāju „gatavības maksāt” pētījumus, kā arī formulē un komunicē oficiālo viedokli par ilgtspējīgas attīstības gaitu. IAP viedoklis tiek integrēts valsts un pašvaldību budžetu veidošanā. Sadarbībā ar publiskās pārvaldes iestādēm IAP integrē to pamatdarbībā ilgtspējīgas attīstības plašo izpratni (piemēram, izstrādājot rekomendācijas, kā veicama rīcībpolitikas produktivitātes noteikšana, vai sistēmu, kā risināmi konflikti starp publiskās pārvaldes iestādēm saistībā ar ilgtspējīgas attīstības uzstādījumu īstenošanu, novērtēti visi, ne tikai nozariskie riski).
- (318) LIAS progresa ziņojumi jāveic reizi divos gados. Tajos jāatspoguļo tematisko un hronoloģisko prioritāšu īstenošana pārskata posmā, vērtējums par neilgtspējīgām attīstības tendencēm, kā arī jāveic korekcijas rīcībpolitikās nākamajam atskaites periodam. Valdības un pašvaldību deklarācijām/darbības plāniem jāietver apņemšanās par attiecīgā perioda un tematikas LIAS prioritāšu īstenošanu. Apņemšanās nozīmē skaidras darbības, mērāmus rezultātus un skaidru laika grafiku. Valsts pārvaldes iestādēm un pašvaldībām jābūt sev uzstādītiem ilgtermiņa ilgtspējīgas attīstības mērķiem, saskaņā ar kuriem tās arī veic savas darbības vērtējumu.
- (319) LIAS monitoringa un indikatoru sistēmas piedāvājums ir kapitālu aprēķina pieeja. Stratēģijas nodaļas izvirza vairākus ambiciozus mērķus, kas tad arī nosaka indikatoru tēmas. Kapitālu/tēmu matrica ir LIAS indikatoru sistēma, kuru veido 22 pamatindikatoru un 50 analītiskie indikatoru (skat. nodaļā „Indikatoru”). Tos izmanto, vērtējot vidējā termiņa (piemēram, Nacionālā attīstības plāna izpildes posma) un pēdējā gada attīstības gaitu.
- (320) Dotā indikatoru sistēma ir savietojama ar ES Ilgtspējīgas Attīstības pamatindikatoru sistēmu. Indikatorus izmanto, veidojot ziņojumus par progresu un pārvaldības iestāžu, tostarp valdības, darbību, izvērtējot to darbības rezultātus, nosakot plānus un veidojot budžetus, iniciējot jaunas rīcībpolitikas, īstenojot sabiedrības līdzdalības aktivitātes, izplatot labās prakses piemērus un pieredzi, saskaņojot vietējā, nacionālā un ES mēroga rīcībpolitikas.

INDIKATORI

	līdz 2030. gadam
Cilvēkkapitāls	
Veselīgas dzīves ilgums pēc 65 gadiem	Palielināt vismaz līdz 12 gadiem. Pašlaik – 4 gadi
Vecuma demogrāfiskā atkarība (<i>dependency ratio</i>)	Samazināt vismaz zem 31%
Sabiedriskie izdevumi (<i>public expenditure</i>) vecāku cilvēku aprūpei, % no IKP	Palielināt vismaz līdz 1%. Pašlaik – 0,15%
Pieeja pirmsskolas bērnu aprūpei	Vispārēja līdz 2020. gadam
Pieaugušo izglītībā iesaistīto personu skaits 25-64 vecuma grupā	Palielināt vismaz līdz 34%. Pašlaik – 7,1%
Izdevumi (<i>public expenditure</i>) izglītībai, % no IKP	Palielināt līdz 8,6%. 2005. gadā – 5,6%
Bērnu sagatavotība skolai	Vismaz 90% piecgadnieku pilnībā sagatavoti skolai līdz 2020. gadam
Bērnu skaits, kas dzīvo zem nabadzības sliekšņa	Samazināt par 50% līdz 2020. gadam, par 100% līdz 2030. gadam
Sociālais kapitāls	
Uzticība pārvaldībai un politikajiem spēlētājiem	Palielināt vismaz līdz 80%. Pašlaik – zem 25%
Publiskās pārvaldes darba efektivitāte	*
Pārvaldības inovativitāte	*
Ienākumu sadalījuma nevienlīdzība, 20% bagātāko pret 20% nabadzīgāko	Samazināt vismaz līdz 4%. 2005. gadā – 8%
Iedzīvotāju apmierinātība ar sabiedriskajiem pakalpojumiem	Palielināt vismaz līdz 75%
E-pārvaldes pielietojums, % no iedzīvotājiem	Palielināt vismaz līdz 50%. Pašlaik – 18%
E-pārvaldes pieejamība, % no pakalpojumiem kas pieejami e-vidē	Palielināt līdz 80%. Pašlaik – 30%
Sabiedriskā līdzdalība, % no iedzīvotājiem, kas regulāri līdzdarbojas sabiedriskā kārtā	Palielināt vismaz līdz 60%. Pašlaik – 8%
Tolerance pret sociālo dažādību	*
Apmierinātība ar dzīvi, subjektīvais vērtējums 1 (ļoti neapmierināts) – 10 (ļoti apmierināts)	Palielināt līdz 8. 2005. gadā – 5,5
Ekonomiskais kapitāls	
Reālais IKP pieaugums, % uz vienu iedzīvotāju	Sasniegt vismaz 2,7% vidējo posmā līdz 2030. gadam
Inovatīvu produktu un pakalpojumu apgrozījums, % no kopēja apgrozījuma	Palielināt vismaz līdz 20%. 2004. gadā – 12,1%
Izdevumi I&A, % no IKP	Palielināt vismaz līdz 4,5%. Pašlaik – 0,63%
Inovatīvi MVU, % pret visiem MVU	Palielināt vismaz līdz 40%
Radošā šķira (<i>creative class</i>), % no kopējās nodarbinātības	Palielināt vismaz līdz 30%
„Zaļā ekonomika”, % no IKP	Palielināt vismaz līdz 9%
Ekonomikas enerģijas intensitāte, kopējais iekšzemes enerģijas patēriņš pret IKP	Samazināt vismaz līdz 180 kgoe/ 1000 EUR. 2006. gadā – 563 kgoe/1000 EUR
Koģenerācija, % no kopējās saražotās elektrības	Palielināt vismaz līdz 60%. 2006. gadā – 46,2%
Dabas kapitāls	
Siltumnīcas efektu izraisošo gāzu emisija, % no 1990. gada emisijas	Samazināt līdz 40%. 2006. gadā – 44,9%

Putnu apdzīvotības un izplatības indekss (<i>common bird index</i>), 1990 – 100	Palielināt līdz 145. 2005.gadā – 117
Atjaunoto izmirstošu sugu skaits	Vismaz 30
Virszemes un gruntsūdens izlietojums (<i>abstraction</i>), % no kopējām ūdens rezervēm	Samazināt līdz 0,2%. 2005. gadā – 0,4%
Bioloģiskās lauksaimniecības platības, % no kopējās lauksaimniecības platības	Palielināt vismaz līdz 10%
Piešķirto ekosertifikātu skaits	Palielināt vismaz līdz 30. Pašlaik – 3
Atjaunojamo enerģijas resursu īpatsvars	Palielināt līdz 50%. 2005. gadā – 36,3%
Ekosistēmas pakalpojumu bilance	*
Telpas un vietas kapitāls	
Vietas pieejamība	No jebkuras apdzīvotas vietas iespējams sasniegt reģionālos centrus 2 stundu laikā
Sabiedriskā transporta apjoms, % no kopējā transporta apjoma	Palielināt līdz 60%
Platjoslas interneta pieejamība	100% visās apdzīvotajās teritorijās
Publisko ārtelpu (skvēru, parku, laukumu) pieejamība	Pilsētvidē sasniedzams 15 minūtēs no jebkuras dzīvesvietas (līdz 2020. gadam)
Jaunie mājokļi, kas uzbūvēti esošo pilsētu degradētajās teritorijās, % no visiem jaunajiem mājokļiem	Palielināt vismaz līdz 25% (līdz 2020. gadam)
Sabiedriskās būves, kas pieejamas cilvēkiem ar kustības traucējumiem, % no visām sabiedriskajām būvēm	Palielināt līdz 50% no esošajām sabiedriskajām būvēm, 100% no sabiedriskajām būvēm, kas uzbūvētas pēc 2008. gada

* Pašlaik netiek mērīts. Jāizstrādā un jāievieš.

TERMINI UN DEFINĪCIJAS

- Absolūtā nabadzība – situācija, kurā ilgstoši netiek apmierinātas cilvēka dzīves pamatvajadzības, tostarp vajadzības pēc pārtikas, dzeramā ūdens, sanitāriem dzīves apstākļiem, veselības, pajumtes, izglītības un informācijas.
- Aktīva novecošanās – sabiedrisku darbību (ieskaitot algotu darbu, dalību sabiedriskās organizācijās, aktīvu atpūtu u.tml.) turpināšana pēc pensijas vecuma sasniegšanas.
- Aglomerācija (plānošanā) – augsti urbanizēta teritorija, kas visbiežāk sastāv no šīs teritorijas centra – vienas vai vairākām lielām pilsētām – un apkārtējās teritorijas pilsētām un lauku centriem, kam ir cieši savstarpēji sakari. Tās robežas nosaka mobilitātes intensitāte, iedzīvotāju svārstmigrācija un pakalpojumi.
- Ainava – teritorija tādā nozīmē, kā to uztver cilvēki, un kas ir izveidojusies dabas un/vai cilvēku darbības un mijiedarbības rezultātā. Ainava ir gan fiziogēogrāfisks komplekss, gan vēsturiski pārmantotu tradīciju, paražu un estētisko īpašību kopums, kultūras mantojums, kam piemīt noteikta struktūra un funkcijas. Tā liecina par vēsturiskajām un mūsdienu attiecībām starp cilvēku un vidi (Vides aizsardzības politikas plāns Latvijai).
- Akumulēšana – uzkrāšana.
- Antidiskriminācija – diskriminācijas novēršana; tiesību nodrošināšana dažādām sociālajām grupām.
- Apdzīvojuma struktūra – apdzīvojuma dažādo telpā nodalāmo elementu savstarpējā izvietojuma un saikņu noturīgs kopums, kas spēj nodrošināt apdzīvojuma veselumu un tā būtisko īpašību saglabāšanu, arī notiekot iekšējām un ārējām izmaiņām.
- Apdzīvota vieta – kompakta un telpiski vienota un integrēta teritorija ar ilglaicīgi lietojamu dzīvojamo ēku vai ēkām un materiālajiem priekšnoteikumiem pastāvīgai vai sezonas dzīvei. Apdzīvotās vietas iedala pilsētu un lauku (ciemu un viensētu) apdzīvotās vietās.
- Atjaunojamie enerģijas resursi (AER) – enerģijas resursi, kas var eksistēt nosacīti bezgalīgi, jo atjaunojas dabiskā procesā. Tie ietver saules enerģiju, vēja enerģiju, krītoša un plūstoša ūdens enerģiju, biomasu, ģeotermisko enerģiju u.c.
- Attālinātais darbs – darbs no mājām; darba attiecības, kurās darbinieks veic savus pienākumus, fiziski neatrodoties darba vietā, bet izmantojot informācijas un komunikāciju tehnoloģijas.
- Attīstības centri – sabiedrības radošās, saimnieciskās un sociālās dzīves koncentrēšanās vietas. Tos veido pilsētas ar to lauku mijiedarbības teritorijām.
- Atvērtā koda programmatūra – programmatūra, kuras pirmkods ir brīvi pieejams apskatei, labošanai un lietošanai, kā arī tiek izplatīta atbilstoši kādai no atvērtā koda licencēm.
- Biogāze – gāzdegviela, ko iegūst no biomasas un/vai bioloģiski noārdāmām atkritumu frakcijām un ko var attīrīt, līdz tās kvalitāte ir līdzvērtīga dabasgāzes kvalitātei, ko izmanto kā biogāzdegvielu.
- Bioloģiskā daudzveidība – dzīvo organismu formu dažādība visās vidēs, tai skaitā sauszemes, jūras un citās ūdens ekosistēmās un ekoloģiskajos kompleksos, kuru sastāvdaļas tās ir; tā ietver daudzveidību sugas ietvaros, starp sugām un starp ekosistēmām.
- Biomasa – organiskas izcelsmes resurss, kura enerģija ķīmiskās pārveides rezultātā tiek pārvērsta siltuma, mehāniskajā un elektriskajā enerģijā.
- Bruntlandes komisija – 1983. gadā pie Apvienoto Nāciju Organizācijas tika izveidota Pasaules vides un attīstības komisija (WCED), kura 1987. gadā publicēja ziņojumu „Mūsu kopīgā nākotne”, ko parasti dēvē par „Bruntlandes ziņojumu”. Ziņojumā tika izvērtēta attīstības procesu ietekme uz apkārtējo vidi. Tajā tika formulēta ilgtspējīgās attīstības definīcija: „Ilgtspējīga attīstība ir attīstība, kas nodrošina cilvēces pašreizējās vajadzības, nemazinot nākamo paaudžu iespējas tām apmierināt savas vēlmes.” Komisija būtībā ieviesa „ilgtspējīgas attīstības” jēdzienu, kurā attīstības ideja tiek apvienota ar vides aizsardzības ideju.
- Cilvēkkapitāls – vidējais iedzīvotāju talantu un spēju apjoms, pareizināts ar ekonomiski aktīvo cilvēku skaitu.
- Dabas kapitāls – ekosistēmas elementu kopums, kurš rada un uztur cilvēces eksistencei vērtīgus ekosistēmas pakalpojumus un produktus.
- Demogrāfiskā slodze – statistikas rādītājs, kas raksturo bērnu un pensijas vecuma iedzīvotāju attiecību pret darbaspējas vecuma iedzīvotājiem.
- Depopulācija – iedzīvotāju skaita samazināšanās.
- Diversifikācija – dažādošana.
- Eiropas pentagons – teritorija, ko apvij piecas Eiropas pilsētas: Londona – Parīze – Milāna – Minhene – Hamburga. Šī teritorija aizņem tikai 20% ES teritorijas, bet tajā dzīvo 40% ES iedzīvotāju.
- Ekoloģiskais tīklojums – aizsargājamo dabas teritoriju tīkls. Tas sastāv no vērtīgām dabas teritorijām jeb kodola teritorijām, ekoloģiskajiem koridoriem, kas nodrošina kodola teritoriju sasaisti, un buferzonas, kas pasargā

- nodrošina teritorijas un ekoloģiskos koridorus no nelabvēlīgām ietekmēm. Ekoloģiskais tīklojums ir hierarhiska sistēma, ko veido vairāki līmeņi – lokālais, reģionālais, nacionālais un Vis-Eiropas. Ekoloģiskie koridori novērš biotopu fragmentāciju un nodrošina sugu migrēšanu.
- Ekonomiskais kapitāls** – visi resursi, piemēram, darbaspēks, iekārtas un izejmateriāli, kuri rada ekonomisko vērtību.
- Ekosistēma** – noteiktā teritorijā sastopamo dzīvo organismu kopa, kurus savstarpēji saista līdzīgas prasības pēc nedzīvās (abiotiskās) vides apstākļiem, simbioze, barošanas ķēdes u.c. attiecības.
- Enerģijas drošība** – valsts neatkarības pakāpe no enerģijas importa, tā radītiem ģeopolitiskiem aspektiem un no politiski motivētām enerģijas importa apgādes pārtraukšanas iespējām.
- Enerģijas pārvade** – energoapgādes veids, kas ietver enerģijas transportēšanu pa augsta sprieguma tīkliem vai augsta spiediena vadiem, lai piegādātu to attiecīgai sadales sistēmai vai tieši lietotājiem, izņemot enerģijas tirdzniecību.
- Funkcionālais federālisms** – sistēma, kurā mazākajām administratīvajām vienībām tiek konstitucionāli atļauts dibināt funkcionālas politiskas apvienības, kuru ģeogrāfiskais apjoms atbilst to veicamajai funkcijai, piemēram, izglītības nodrošināšanai, notekūdeņu apsaimniekošanai u.c.
- Globalizācija** – mūsdienu pasaules attīstības tendence, kas ir daudzšķautņains process, kas saistīts ar ekonomiskām, sociālām, tehnoloģiskām, politiskām u.c. izmaiņām, kuru rezultātā vairums pasaules valstu un reģionu kļūst savstarpēji ciešāk saistīti un arī vairāk atkarīgi cits no cita. Šis process ietver pieaugošu preču, pakalpojumu, kapitāla, iedzīvotāju plūsmu starp valstīm.
- Ilgspējīga attīstība** – sabiedrības labklājības, vides un ekonomikas integrēta un līdzsvarota attīstība, kas apmierina iedzīvotāju pašreizējās sociālās un ekonomiskās vajadzības un nodrošina vides prasību ievērošanu, neapdraudot nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanas iespējas, kā arī nodrošina bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu.
- Informācijas un komunikāciju tehnoloģijas (IKT)** – tehnoloģijas, kas nodrošina ātru informācijas iesniegšanu, apstrādi, uzglabāšanu un izplatīšanu (Nacionālais attīstības plāns).
- Infrastruktūra** – tautsaimniecības teritoriālās struktūras sastāvdaļa, ko veido transporta, sakaru, tirdzniecības, enerģētikas un ūdenssaimniecības sistēma, kā arī dzīvokļi, skolas, veselības aizsardzības, kultūras, sporta u.tml. iedzīvotāju aprūpes objekti un to izkārtojums kādā teritorijā.
- Integrēta plānošana (pretstatā nozaru plānošanai)** – process, kas iesaista īpašās plānošanas aktivitātēs dažādu administratīvos līmeņus un dažādus sabiedrības un ekonomikas sektorus jeb nozares, kas atļauj veikt stratēģisku lēmumu pieņemšanu un nodrošina konspektīvu skatījumu uz resursiem un politiskiem nodomiem. Integrētā plānošana ir kā fokālais punkts institūciju iniciatīvām un attiecīgo resursu piesaistīšanai. Integrētās jeb visaptverošās plānošanas kontekstā, ekonomikas, sociālie, ekoloģiskie un kultūras faktori tiek apvienoti un kombinēti, lai dotu priekšlikumus teritoriāliem un infrastruktūras izmantošanas lēmumiem ar mērķi veicināt ilgtspējīgu teritoriālu attīstību.
- Jaunrade** – cilvēka darbība, kuras rezultātā tiek radītas kvalitatīvi jaunas, oriģinālas materiālās un garīgās vērtības vai idejas. Garīga darba, kurā tiek saskaņotas un attīstītas neparastas, īpatnējas attiecības starp apkārtējām lietām, parādībām, idejām, faktiem u.tml.
- Jaunrades puduris** – jaunrades aktivitāšu paaugstināta ģeogrāfiskā koncentrācijā vienā vietā.
- Koģenerācija** – vienlaicīga elektroenerģijas un siltumenerģijas ražošana vienotā termodinamiskā ciklā, lietojot vienu kurināmā veidu.
- Kultūrvēsturiska vērtība** – cilvēka radošā gara meistarības, kas demonstrē nozīmīgu cilvēces vērtību mijiedarbību noteiktā laika posmā vai vietā saistībā ar arhitektūras vai tehnoloģijas attīstību, monumentālo mākslu, pilsētas plānošanu, ainavu dizainu, kas tieši vai materiāli ir saistīts ar notikumiem, dzīvām tradīcijām, mākslas vai literāriem darbiem, kam piemīt īpaša universāla vērtība un kas nav jaunāks par 25 gadiem.
- Kultūrvēsturiskā vide** – cilvēces attīstības gaitā apzinātas darbības rezultātā radīta vieta, ja tai vai atsevišķiem tās elementiem ir vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska, ainaviska vai citāda saglabājama kultūras vērtība.
- Lauku apdzīvotās vietas** – jebkura apdzīvota vieta, kura spēkā esošajos normatīvajos aktos nav noteikta kā pilsēta. Lauku apdzīvotās vietas tiek dalītas divās pamatgrupās – bieži apdzīvotās vietas (ciemi) un reti apdzīvotās vietas (viensētas).
- Lauku attīstība** – nelauksaimniecisko produktu ražošana lauku teritorijā, kā arī ar ūdens un zemes resursu izmantošanu saistīto pakalpojumu sniegšana un lauku ainavas saglabāšana.
- Lauku teritorija** – saskaņā ar Lauksaimniecības un lauku attīstības likumu lauku teritorija ir visa Latvijas teritorija, izņemot republikas nozīmes pilsētas un rajonu centrus.
- Liela pilsēta** – pilsēta ar augstu iedzīvotāju koncentrāciju un apbūves blīvumu, kur iedzīvotāju skaits pārsniedz 25 000. Tai raksturīga attīstīta daudzveidīga tehniskā, sociālā un ekonomiskā infrastruktūra, kā arī saimnieciskās, sabiedriskās, kultūras dzīves un citu funkciju daudzveidība.

- Maza pilsēta – pilsēta ar iedzīvotāju koncentrāciju un apbūves blīvumu, kur iedzīvotāju skaits nepārsniedz 10 000. Tai raksturīga plaša spektra tehniskā, sociālā un ekonomiskā infrastruktūra, un tā daļēji nodrošina saimnieciskās, sabiedriskās, kultūras dzīves un citas funkcijas. Lielākā daļa mazpilsētu funkcionāli ir apkārtnes (10-30 km rādiusā) iedzīvotāju aprūpes centri.
- Monocentrisks – ar vienu centru; apdzīvojums, kurā dominē viens centrs (Nacionālais attīstības plāns).
- Multimodāls – dažādu transporta veidu sasaiste vienotā transporta sistēmā (Nacionālais attīstības plāns).
- Oglekļa dioksīds (CO₂) – smaga gāze, kas veidojas visu oglekli saturošo vielu (naftas, dabasgāzes, akmeņogļu) degšanas procesā.
- Osta – ar robežām noteikta Latvijas sauszemes teritorijas daļa, ieskaitot mākslīgi izveidotos uzbērumus, un iekšējo ūdeņu daļa, ieskaitot iekšējos un ārējos reidus un kuģu ceļus ostas pieejā, kas iekārtoti kuģu un pasažieru apkalpošanai, kravas, transporta un ekspedīciju operāciju veikšanai un citai saimnieciskai darbībai.
- Pārrobežu sadarbība – notiek relatīvi nelielā attālumā starp teritorijām abpus valstu nacionālajām robežām. Pārrobežas sadarbība aptver visu veidu aktivitātes, kas ietver vietējo un reģionālo pašvaldību ikdienas uzdevumus, tādus kā ekonomiskās attīstības veicināšana, teritorijas plānošana, tūrisms un rekreācija, apmācības, transports, vides aizsardzība utt.
- Pētniecība – mērķtiecīga darbība ar zinātnes metodēm iegūto faktu, teoriju un dabas likumu izmantošanai jaunu produktu, procesu un metožu radīšanā vai pilnveidošanā.
- Piekraste – saskaņā ar HELCOM konvenciju un rekomendācijām aizsargājamā piekrastes josla ir jāizveido ārpus pilsētu teritorijām un blīvi apdzīvotām vietām un to platums ir jānosaka atbilstoši ekoloģiskajai un ainaviskajai vērtībai platumā no 100 līdz 300 metriem, skaitot no krasta līnijas jūras un sauszemes virzienā. Šajā aizsargājamā piekrastes joslā nedrīkst pieļaut darbības, kas varētu atstāt ilgstošas izmaiņas dabā un ainavā.
- Pilsēta – apdzīvota vieta ar kompaktu apbūvi, iedzīvotāju koncentrāciju, teritorijas labiekārtojumu, ielu tīklu un nacionāli unikālu nosaukumu. Pilsētas statusu un robežas nosaka Saeima vai Ministru kabinets. Pilsētas no lauku apdzīvotajām vietām atšķir lielāks iedzīvotāju skaits un apdzīvojuma blīvums, apbūves raksturs, iedzīvotāju nodarbinātības struktūra un dzīvesveids, kā arī administratīvais statuss. Pilsētas var klasificēt šādās grupās: galvaspilsēta, liela pilsēta (ar iedzīvotāju skaitu lielāku par 25 000), vidēja pilsēta (ar iedzīvotāju skaitu robežās no 10 000 līdz 25 000) un maza pilsēta (ar iedzīvotāju skaitu mazāku par 10 000).
- Pilsētu tīkls – teritorijas apdzīvojums, ko veido funkcionāli un teritoriāli savstarpēji saistītas dažāda lieluma un tipa pilsētas.
- Pilsoņu panelis – mehānisms, kurā tiek pārbaudīts, kāds būtu sabiedrības viedoklis, ja visas iesaistītās puses tiktu informētas par citu pušu viedokli un argumentiem.
- Policentriska telpiskā struktūra – tiek attiecināta uz apdzīvojuma sistēmas morfoloģiju. Tā pieņem, ka dažādos apdzīvoto vietu hierarhijas līmeņos pastāv vairākas līdzīga izmēra pilsētu aglomerācijas, pretstatā situācijām, ka katrā no līmeņiem dominē tikai viena liela centrālā pilsēta, dažkārt pat izslēdzot atsevišķu telpisko starplīmeņu eksistenci. Policentriskās telpiskās struktūras un attīstības princips var tikt piemērots dažādos līmeņos, sākot no visas Eiropas līdz reģionam.
- Radošais kapitāls – radoši cilvēki, kuri rada jaunas idejas, tehnoloģijas, saturu, produktus un pakalpojumus, kā arī augstās tehnoloģijas un tolerance.
- Radošā ekonomika – nozares, kura rada autortiesības, patentus, preču zīmes un dizainus.
- Reģions – pēc ģeogrāfiskām, ekonomiskām, politiskām, kulturālām vai citām pazīmēm nodalītas teritorijas vienība. Reģiona koncepts ir daudzdimensionāls, kas tiek attiecināts uz ģeogrāfisko teritoriju ar spēcīgu dabisko identitāti un viengabalainību, piemēram, kalnu vai piekrastes reģions; tā ir teritorija ar nozīmīgu ekonomisko identitāti vai viengabalainību, piemēram, teritorijas, kas koncentrējas ap lielu pilsētu jeb metropoli; tā ir teritorija, kas tiek raksturota ar īpašām aktivitātēm, piemēram, ar rūpniecības specializāciju; tā ir arī politiski administratīva vienība, ko pārvalda ievēlēta reģionāla padome vai ko administrē nacionālās valdības izveidota administrācija; kā arī tā ir teritorija ar īpašu kultūras identitāti un vēsturi (reģionā lietotu valodu, kultūru utt.).
- Reģionālā pozicionēšanās – konkurētspējīgu priekšrocību un identitātes veidošana reģiona ietvaros.
- Relatīvā nabadzība – situācija, kurā cilvēka dzīves apstākļi ilgstoši ir salīdzinoši sliktāki nekā pārējās sabiedrības dzīves apstākļi. Īslaicīgā nabadzība ir situācija, kurā cilvēks īslaicīgi nonāk absolūtā vai relatīvā nabadzībā.
- Sabiedriskie pakalpojumi – kopīgs termins, lai apzīmētu sabiedrisko institūciju nodrošinātos (tiešā vai netiešā veidā) pakalpojumus iedzīvotājiem. Sabiedriskie pakalpojumi tiek sniegti dažādās jomās, piemēram, nodrošinot sabiedrisko transportu, pasta piegādes, veselības aizsardzību, izglītību, telekomunikācijas utt.
- Sasniedzamība – attiecas uz to, cik viegli sasniegami galamērķi. Papildus fiziskai sasniegšanai, izmantojot transporta infrastruktūru, savienojamība ar modernu telekomunikāciju sistēmu starpniecību veicina teritoriju

sasniedzamību netaustāmā veidā. Sasniedzamība ir atkarīga no transporta infrastruktūras un pakalpojumu izplatības un kvalitātes.

Sateces baseina princips – nepieciešamība atlasīt un pielāgot informāciju ģeogrāfiskiem kritērijiem.

Savienojamība – atsevišķu apdzīvoto vietu vai to teritoriju savienojamība nozīmē zināmu transporta un sakaru (telekomunikāciju) saikņu skaitu, veidu un kapacitāti, kas tos savieno ar citām apdzīvotām vietām un galvenajiem transporta un sakaru tīkliem.

Sinerģija – radošā enerģija, kas rodas, iedarbojoties vairākām iesaistītajām pusēm, piem., idejas, risinājumi, iedvesma (Nacionālais attīstības plāns).

Sociālais kapitāls – starp sabiedrības locekļiem pastāvošās neformālās sociālās saites un tīklojumi. Sociālo kapitālu raksturo ne sociālo saišu un tīklojumu esamība vai neesamība, bet arī savstarpējās uzticības līmenis, sadarbības kvalitāte un abpusējība.

Sociālstrukturāls – tāds, kas nav individuāli psiholoģisks, t.i., nav atkarīgs no katra atsevišķa cilvēka psiholoģijas, bet gan no sabiedrībā pastāvošajām sociālajām institūcijām – ekonomikas, politikas, kultūras u.c.

Subsidiaritāte princips – katrs lēmums ir jāpieņem pēc iespējas tuvāk tiem, uz kuriem šis lēmums attiecas.

Telpas kapitāls – telpiskā daudzveidība un pieejamība, kura rada ekonomiskas, sociālās, kultūras un vides vērtību.

Telpiskā attīstība – teritoriju evolūcija visās tās dimensijās (ekonomiskajā, sociālajā, vides un fiziskajā).

Telpiskā plānošana – ietver metodes, ko izmanto sabiedriskais sektors, lai dažādos līmeņos ietekmētu cilvēku un to aktivitāšu izplatību telpā, kā arī dabas, rekreācijas teritoriju un dažādu veidu infrastruktūras izvietojumu.

Urbanizācija – ilgtermiņa sociāli ekonomisks process, kam raksturīga iedzīvotāju un ražošanas koncentrēšanās pilsētās, pilsētu iedzīvotāju īpatsvara pieaugums un pašu pilsētu teritoriju izaugsme; process, ar kuru sabiedrības lauku dzīves veids mainās uz pilsētas dzīves veidu, pilsētnieciska dzīvesveida izplatīšanās.

Vaučeru sistēma – sistēma, kuras ietvaros daļa konkrētai sfērai paredzētā budžeta finansējuma tiek piesaistīta vaučeriem, kuri tiek sadalīti visiem pilsoņiem. Katrs pilsonis secīgi var izvēlēties, kam novirzīt savus vaučerus un līdz ar to – tiem piesaistīto finansējumu.

Vidēja pilsēta – pilsētas tipa apdzīvota vieta ar vidēji augstu iedzīvotāju koncentrāciju un apbūves blīvumu, ar iedzīvotāju skaitu robežās no 10 000 līdz 25 000. Tai raksturīga attīstīta tehniskā, sociālā un ekonomiskā infrastruktūra, kā arī dažādas saimnieciskās, sabiedriskās, kultūras dzīves un citas funkcijas. Tās apkalpo plašu apkārtni 30-70 km rādiusā. Rīgas apkārtnē – arī pavadonpilsētas.